

Мајор Добривоје Р. Лазаревић

УБИЦЕ НАРОДА СРПСКОГ

Радикална Партија. -

Никола Пашић. -

Завереници и Црна Рука. -

Русија. -

Краљ Петар Кара-Ђорђевић. -

Сарајевски атентат и Европски рат.

1917

МАЈОР ДОБ. Р. ЛАЗАРЕВИЋ

Убице Народа Српског!...

Радикална партија. — Никола Пашић. —
Завереници и Црна Рука. — Русија. —
Краљ Петар Кара-Ђорђевић. — Сарајевски
Атентат и Европски Рат.



1917.

С А Д Р Ж А Ј

1. — Политика Српске Владе последњих година.

2. — У којој се уводи на позорницу Никола Пашић као вођа радикалне партије у Србији, емигрант и бунтовник, руски човек, Преседник Министарства у Србији.

3. — Злочин од 29 маја и романтизам, у коју је завера требала да буде увијена. — Радикално-заверенички блок на руинисању Српске Државе. Завереници и „Црна рука“ са унутарњом и спољном политиком Краљевине Србије.

4. — У којој хоће писац да упозна своје читаоце са руском политиком, коју је она водила према српском народу. Моралне обавезе српског народа према Православној Русији. — Њена традиционална индиферентност према српском народу. — Њено традиционално непријатељство према Србији.

5. — Петар Кара Ђорђевић, као незаконити кандидат за Престо Краљевине Србије, вануставни Краљ. Вануставна владавина његова. Краљ, Радикална влада и „Црна Рука“. — Авантуристички ратови 1913, 1914 и 1915. — Пропаст Србије. Прошлост и садашњост.

6. — Европски рат и „Црна Рука“. — Сарајевски атентат као повод опште европском рату.

ПРЕДГОВОР

Бог је на крсту умро!...

Њега су власници, књижници, фарисеји и разбојници распели, копљем пробадали и дивљачки мучили, док није у тим мукама нечувеним — највећи пријатељ свега човечанства — издахнуо...

Разбојници и фарисеји ликоваше, јер су се ослободили онога, који је највише сметао њиховим мрачњачким плановима, јер је Он, само Светлост — Науку волео.

Бог-Син, није пред њима одустао ни онда, кад су му обамрлом, у место воде, жуч и оцат у уста сипали!...

Али тешимо се да Бог није узалуд науку Своју проповедао, и да, ако она за Србију не преставља ништа, ипак јој се сви остали народи клањају, јер је она вечита, јер је она истинита....

Са Престола Божијег Он жалосно посматра како српски власници поштују науку Његову.

Он, који је вечито проповедао власницима да се народ штити, данас види како се крв народа српског узалудно просипа!...

Он, који је народним старешинама дао, готово божанску моћ, које је чврсто привезао за овај народ, види данас како се и са тиме у Србији тргује.

Он, који је проповедао „Не уби“, данас гледа како српски фарисеји поранише да по мраку, скривени од Светлости, убију свога Владара....

Он, чија наука почива на принципима скроз хуманим, гледа како се мртав леш владаочев мрц вари и кроз прозор баца!! . . .

Он, који је свуда величао и славио Бога, гледа како се он хули и понижава! . . .

Он, који је вазда насмејан сретао сваког, гледајући га у очи, види данас оне мрачне, зликовачке погледе, види оне црне руке, које српском Краљу метуше мученички трнов венац на главу! . . .

Он, који је вазда истину проповедао, види како радикални фарисеји народ лажу! . . .

Он, који је увек, целог свог века, поштење и једнакост проповедао, види данас како власници радикалски одузеше народу и част и образ, оставише га да грца у немаштини, а они се силно на рачун његов богате. . . .

Он види оно лицемерство власника српских, који јуре свештенике, да злочин од 29 маја у цркви величају!! . . .

Он, види оно прогањање и мучење слугу ол- тара божијег.

Он, види оно кривоклетство српских офи- цира! . . .

Он, који је правду проповедао, види данас да се злочинци и убице награђују, а невини људи кажњавају и упропашћују.

Он, види како се мука и зној народни ра- сипа за благостање његових власника.

Он, види оно фарисејско клањање Богу у цркви, од стране новог владоца, и ако је сав у крви огрезао! . . .

Он, види како се ниште државне свечаности
15 мај 1878, 22 фебруар 1882.

Он, види како власници гоне народ да прославља рођен-дан једног обичног убице!!...

Он, види онај лицемерни опхођај српских власника у цркви, школи, у граду и селу, према једном ординарном убици.

Он, види како се народ на изборима лаже.
Он, види моћ српског паклића и полића!!...

Он, види како власници радикалски народ корумпирају.

Он, види модерне варваре!...

Он, види оно бесно упињање оне клике, која је Краља убила, да узме власт у своје руке!

Он, види народне злотворе и гробаре!...

Он, види дахије радикално-завереничке.

Он, види како српски народ стењући вуче крст пењући се на Голготу, а његови власници и фарисеји пљујући му у лице, журе га да стигне што пре!!...

Гледао је и неверовао својим очима, кад је 1912 год. склопљен српско-бугарски Савез.

Али је 1913 год. видео исте власнике, разбојнике и фарисеје како га покварише.

Он, виде како су Срби разумели његову проповед: Љуби свога ближњег, као себе сама!..

Он, виде како је српској властели Србија мала да кроз њу проносе своје разбојничке подвиге.

Он, виде њихово прикрадање да униште још један живот, као што су уништили онај 29 маја 1868 г.

Он је чуо паклени пуцањ бомбе у Сарајеву....

И после тога?...

.

Распните зликовце, који упропастише српски Народ, као што су разапети и они зликовци, лево и десно од мене!

*

Умукла су звона....

Србији освиће тежак, туробан, мучан дан....

Не чују се звуци побожних песама... нити безкрајно брујање звона. Све је онемило.

Над опустелим кућама пирују ноћне грабљивице....

Бесвесна руља најамника и убица народа српског напушта уништену земљу и свој намучени народ, кога су толико дуго и тако немилостиво мрцварили.... Нека се спасава сам!... Преко опустелих њива, кроз димове тужних згаришта, која су те убице за собом оставили, задухнуо је страшан хладан ветар, да увелича ову беду српског народа, да увелича обест радикално завереничку....

Бесно је фијукао преко опустелих домова, преко поља и преко дубрава; а кроз ту цику мешао се јаук народа српског са бесомучном вриском српских целата:

„Распни га!.... Распни!...“

А бесвесна руља, као из пакла, бесно је понављала те зверске узвике:

„Распни га!.... Распни!...“

Српски је народ распет....

.....
Гомилице правих Срба, упирући очи к небу, скрштених руку, пред кандилом, у коме догорева последња кап уља, јецајући проклиње:

Проклете нека су убице народа српског!!!...

ПРВА ГЛАВА

Политика српске владе последњих година.

1913 године, кад је већ сан о Балканском Савезу, одлетео као магла, кад се по свима предзнацима могло видети, да ће пљуснути плаха киша, хладна, права зимска киша, кад су се црни облаци гомилали над Европом а потмула грмљавина наговештавала црну катастрофу која ће наступити... кад је блесак дуготрајних муња показивао да се народи скупљају и припремају да ту непогоду дочекају... јер је она била на прагу... кад се је у Србији било готово све упрегло у службу демону, па кад су већ и дугачке поворке рањених почеле да силазе са положаја а учетворена запрега почела да извлачи тешка оруђа на положаје, окрете се групици официра који смо се ту десили, један од наших другова — такође официр — па ће рећи, показујући нам руком, једну четворну запрегу, која се је једва мицала уз стремените нагибе „Цар врха“, који су били разорени непрекидним проласком коморе и артилеријских оруђа.

— Видите ли, оне волове, рече нам он, који из све снаге запињу да извуку оно оруђе?

— Видимо, повикасмо сви у глас, очекујући шта ће нам даље рећи...

— А видите ли ону поворку рањеника, па нам показа један непрекидан низ нових рањеника, који су тога часа силазили са једног виса, у безреду, са белим завојима око главе, руке, храмајући или ослањајући се један на другој, видите ли те људе?

— Видимо!... беше наш одговор.

— Е, чујте сад... Кад би ови волови имали право гласа, па кад би их неко терао да гласају за Пашића,

он неби добио ни један, једини глас!... А они тамо, осакаћени кроз цео живот, и ако су људи, умни створови, гласаће опет сви за њега!...

Ми се тога момента, не размишљајући дубље, грохотом насмејасмо, ма да је моменат за жалење био, ако не и за плакање!...

Јер, то је горка истина.....

Истина, за коју су сви знали, истина о којој нико није водио рачуна, истина коју су трабанти Пашићеви крили од народа, истина од које је обесна завереничка клика живела!...

*

Ако сасвим, непристрасно, објективно, завиримо у српску унутарњу и спољну политику Краљевине Србије за последњих десет година, видићемо да су њу радикало-завереници сасвим неограничено водили, и мимо воље народа, и мимо српских националних задатака.

Да се оградим: Кад говорим о радикалима и радикалној партији, ја ту подразумевам само радикалне прваке — власнике — не онај поводљиви српски народ, који је уз радикале пристајао, као што ћемо то имати прилике да се уверимо, и слепо слушао те своје прваке који су га немилостиво обмањивали на сваком кораку.

Док су Обреновићи били живи, радикали су се вазда изговарали, како им они не дају да „усреће“ народ, како су их Обреновићи мрзели, и шта ти ја све знам.

Али, за последњих десет година т. ј. од онога кобног дана, када су ти исти радикали Српског Краља убили, па све до последњих дана, нико их, ама баш нико, није спречавао у раду да усреће тај народ, и ако су имали, на против, у својим рукама сву снагу и власт, у лицу завереника, па га не само нису „усрећили“ но сасвим упропастили.

И колизија, која је по кат што наступала између радикала и завереника није им ограничавала фактичку власт, но само формалну јер влада и ако је званично признавала да у земљи постоји још нека власт сем ње, она није тражила начина да се је отресе, већ је напротив устајала у одбрану њену, а то значи да јој није

сметала већ да ју је помагала те је према томе она носила сву одговорност како за вођење унутарње тако и за вођење спољне политике.

Ти исти радикали, под Обреновићима, престављали су екстремне елементе, који су се одликовали бунама, атентатима и обмањивањем народа и нису ни један једини пут могли да покажу своју државничку способност, неби дакле, било никакво чудо ако су Обреновићи од тих и таквих радикала зазирали, што их нису марили, и што су их избегавали, јер док је радикалима на срцу лежао само партијски интерес који се је још даље разливао у личне ћефове, лиферације и концесије, од којих су се прваци радикални баснословно богатели, дотле су Обреновићи мислили на интересе Отаџбине. И природно је што су онда Обреновићи веома обазриво приступали довођењем радикала на владу. Обреновићи, доиста, нису никако могли да појме да је срећа радикализма преча од среће Србије, и за то су они били криви у очима радикала.

Али, 29 мај 1913 год. дебарасирао је владу и те баријере, њој већ, као што рекосмо није имао више ко да смета. Довели су краља кога су они желели свога „радикалског“ краља, који има њима да благодари, што је на Престо дошао имали су официре-краљоубице, који су их невероватно помагали да што веће самовлашће покажу да руинишу оно, што је још читаво остало, дочепали се свију могућих фондова те су могли и материјално да се награђују.

Апстрахујући оно што су радикалне владе, раније урадиле, задржавајући се само на ономе шта су оне урадиле за последњих десет година, имаћемо ову слику:

Да је политика Србије, вођена на облак и, да се услед незапамћене неконтинуелности и несталности влада нису ни могли ишчекивати позитивни резултати. Према томе, негативност резултата јесте логична последица таквог рада. Тако:

1. — 29 мај 1903 год. донео нам је само-поставлену „револуциону“ владу са Преседником Министр. Савета Јов. Ђ. Авакумовићем; али одмах исте године,

политички се кабинет мења и за Преседника Владе, 22 септембра долази ђенерал, С а в а Г р у ј и ћ.

2. — У међувремену од 29 маја до 23 септембра, мењају се четири министра из кабинета, а 30 новембра, још један даје оставку.

У ствари, од 29 маја до конца децембра имамо у Србији, три владе, т.ј. да је свака живила про-сечно по два месеца!...

3. — 26 јануара 1904, рађа се већ нова влада, са Преседником Министарства ђенералом С а в о м Г р у ј и ћем и Министром Спол. Послова Н и к о л о м П а ш и ћ е м, то је тако звана „јака влада“. Живела 9 месеци и 23 дана!!...

4. — Ну, и поред све јачине, она је морала да падне 19 нов. 1904 год. и за Преседника Министарства дошао Н и к о л а П а ш и ћ.

5. — 16 маја 1905 год. дошла је самосталско радикална влада чији је Преседник Министарства и Мин. Унутр. Дела био Љуба Стојановић, а већ 23 маја иступа из кабинета њен Министар Правде.

6. — 30 јула, опет 1905 год. долази на управу земље чист самосталско-радикални кабинет, са Преседником Министарства, Љ у б о м С т о ј а н о в и ћ е м.

7. — 1. марта 1906 год. долази опет самосталско радикални кабинет чији је Преседник, ђенерал С а в а Г р у ј и ћ.

8. — 1 априла 1906 год. долази влада чисто радикална, са Преседником Владе Н и к о л о м П а ш и ћ е м.

9. — 30 маја долази опет П а ш и ћ, са још у већој мери реконструисаним кабинетом.

10. — 30 марта 1907 год. опет П а ш и ћ са сасвим редуцираним кабинетом.

11. — јула 1908 год. долази кабинет П е р е В е л и м и р о в и ћ а. За њим патриотски. — Стојана Новаковића и Рибарца.

12. — 12 октомбра 1909 год. долази на владу „коалициони“. па опет П а ш и ћ е в.

13. — 23 јуна 1911 год. кабинет Др. М и л о в а н а М и л о в а н о в и ћ а.

14. — 18 јула 1912 год. Трифковићев кабинет. — За овим патриотски.

15. — Пашић. Патриотски; Пашић.....

Дакле, осамнајест кабинета за десет година!!!... Или, два кабинета годишње.....

Шта то има да значи?!

Значи, да је Србија за последњих десет година била у непрекидним кризама или да је, у ствари била у једној дугачкој кризи, те, сасвим природно, није ни била у могућности да стигне да своју унутарну политику среди и консолидује а о спољној не треба ни трошити речи. Она је у место ње, вршила изборе.

Изабрана Скупштина за периоду 1903, 1904, 1905 и 1906 год. отпушта се, и наређује да се избори понова изврше на дан 10 јула 1904 год. за скупштинску периоду 1905, 1906, 1907 и 1908 год.

19 априла 1906 год. отпушта се Скупштина за 1905, 1906, 1907 и 1908 скупштинску периоду и наређује избори за 1906, 1907, 1908 и 1909 год. да се изврше на дан 11 јуна 1906 год.

31. марта 1908 год. отпушта се Скупштина изабрана за периоду 1906, 1907, 1908 и 1909 год. и избор друге наређује за 5 јуни за периоду 1908, 1909, 1910 и 1911 год.

До 1914 год. она још два пута врши изборе и што је најглавније и најжалосније српски се Министри налазе у изборној агитацији онда, кад се решавају национални проблеми. Онда као им није место по провинцијама него у престоници, да бар од престоничног грађанства дознаду шта се ван Србије дешава!!!...

Они су, у изборној агитацији, и онда, кад су им спољни догађаји емперативно налагали, да се избора окану.

Зар то у ствари није, један дуг, непрекидан, низ криза?... Србија се налазила вечито у кризама у путовањима, која апсолутно непотребна беху, јер је на дому врело као у казану. Партијске теревенке дошле су до максимума. Злочини и крађе на све стране, баснословне крађе по свима струкама, незапамћена јагма народних пара, разни провизиони и апанаже, незапамћена трго-

вина са концесијама, дивљачко сатирање шума, напуштање железничких пруга и грађевина, баснословни зајмови, невероватне дијурне, награде и помоћи итд. итд.... то су радикална дела у земљи, за последњих десет година.... а споља?

Изоловање Србије из међународне заједнице. Не-признавање Србије за пуно-правног члана те заједнице, презрење Србије од стране цивилизованог света. Предаја Дечана руским калуђерима, Анексија Босне и Херцеговине. Изазвање крвав брато-убилачки рат српско-бугарски, кад им је дужност била и као људи и као политичара, да га избегну.

Одведоше народ на кланицу 1913 год. У своме мегаломанијском делиријуму изазваше и овај крвави европски рат, те гурнуше народ још у већу страшнију беду, страшнију касапницу, ма да му је доста ратовања било, и ма да га радикало-завереници, ево већ седам година, из рата у рат вуку. Где је 1912 година? а њега још онако пребијеног вуцарају!...

И арнаутска побуна и Албанија, за коју нико не зна зашто је крв проливана 1914-та година и 1915 1916 година!...

Угасише стотинама хиљада огњишта, завише цео народ у црно, па га у последњем моменту напустише остављајући га на милост и немилост непријатељу, порушив најпре све, што је знојем тога истог народа са-грађено!...

Не, у светској Историји незна се да је било владе, која је невештије водила државну политику, од српске владе, нити да је и један народ доживео таку судбину као српски!!...

Државна катастрофа је логична последица како њеног политичког рада унутрашњег тако и спољњег.

Да, цела је истина, радикална влада, није имала ни једног јединог човека, на кога би пружила прст, да га као народног, као истинског патриоту покаже, као правог, истинског народног пријатеља и родољуба.

Свуд, само прост, уски, грабљиви, неизлечиви радикални интерес, који је вазда са врхова државних, корумпирао народ српски.

Истина је речено: „Било је држава у којима није сунце никад залазило; а сад постоји држава у којој министарске кризе никако не престају. То је Србија.

За ово последњих десет година, министарске су кризе у Србији зацрниле, управо Србија из тих криза није ни излазила. Кабинети, онај под Авакумовићем, ђенарал Савом Грујићем; радикалско-самосталски под Грујићем из 1904, под Пашићем из 1905; под Љубом Стојановићем; онај из 1906 под Пашићем; они редуцирани из 1906, 1907 и опет из 1907 под Пашићем; онај из 1908 под Пером Велимировићем; онај из 1909 под Пашићем; онај из 1911 под Милovanовићем; онај из 1912 под Трифковићем; онај коалициони, онај из 1913 под Пашићем, она два из 1914 а сем њих и сви прелазни кабинети, који су живели колико и водени цвет, биле су само етапе на трновитом путу, којим је Србија гредела, да се одмори, да прикупи своју снагу па да настави свој тегибан пут без циља и правца.

Или, ако се то озбилније узме може се, са позитивношћу тврдити: Да је криза у Србији трајала, почев од 29 маја Па до 1914 год. дакле! Док није наступила државна катастрофа.

И, све те дуготрајне министарске кризе, које су трајале често и по 10—15 дана, нису изазивале државне потребе. Радикали су се погађали са завереницима на рачун народа њу су подржавали подземни Богови, јер је Србија по ред двају Уставом зајемчених фактора имала и трећег, који је у ствари био јачи од оба, то су „неодговорни чиниоци“.

Влада је то дуго крила, управо док није, силом околности, принуђена да то призна.

Ти неодговорни чиниоци били су прави баук за српску владу и за српски народ.

Они бирају Министре, од њих су у зависности да ли ће и даље остати на министарским столицама, они деле концесије, они лиферирације, они развлаче диспозиционе фондове, а владе су, ако су хтеле да остану на владу, само морале да ћуте и да гледају.

Министри су били послушни, а чим је то престајало, одлазили су да направе место, коме послушнијем, или каквом прононсираном заверенику.

Чиновници који се нису крстили завереничко-радикалним крстом, истеривани су на сокак, стављани под суд кињењи, запостављани, малтретирани, премештани, и у опште стрепили за свој опстанак и опстанак своје породице, док на против, они, који су се умели крстити радикалско-завереничким крстом, могли су и законе газити, и имати масу злоупотреба у служби, па да их глава не забол.

Тако је по свима струкама, нарочито у војној, у којој су завереници вршљали као по гувну. Да видите само ко је све био Министар војни, за последњих десет година: ђенерал Атанацковић, Радомир Путник, Василије Антонић, опет Путник, ђенерал Степа Степановић, ђенерал Милутин Мариновић, Милош Божановић, Душан Стефановић, и Радивоје Божовић.

Све сам завереник!... Чист овејан завереник из редова краљо-убица!!...

И на сва важнија места, у војној хијераршији, понаместани су људи, који ни најелементарнијих знања о војсци нису имали; али су за то били чврсти заверенички стубови, а то је у тој ери, у Србији најрентабилнија ствар била, јер би сваки такав, који би се клањао завереницима, могао да буде ордонанс и ађутант Краљев, могао да положи мајорски испит ма да за њега није био спреман, могао да добије лукративан положај на страним Дворовима, могао да добије осуство, колико је желео и куда је хтео, могао да добије довољно новаца да подмирује своје похотне прохтеве, могао да буде од сваке руке награђен, да га сваки пљусак ордена запљусне, а да му се и најмање пожртвовање у овим ратовима рељефно истакне, да се и у невреме и преко реда производи у већи чин и одликује — док је сиромашан, поштен официр био вазда изложен непријатностима и увредама, које су и од млађих, по чину — завереника долазиле, служио у каквом забаченом гарнизону, везан за службу те му се ни дана одмора није давало. па ни

онда, кад би му одмор преко потребан био, услед слабости, упућен једино на своју злехуду платицу, од које је морао $\frac{1}{4}$ да одваја, о награди каквој, ма у коме виду, није смео ни да сања, и кад је бујна киша орденска, заливала, обилато све заверенике и њихове пришићелдије, он је остајао сув. Ако је гоњен патриотизмом, и извршио какво веће дело, котерија се старала да га омаловажи или да према њему индиферентна остане. На сваком кораку он је понижаван!...

Како тешко мора бити сваком Србину, када све ово буде имао пред очима, па кад доведе у везу овај и овакав рад, са потоњим резултатима, кад се у мислима вине на недавну прошлост, па се увери да је и он један од чиниоца који је Отаџбини катастрофу припремио!?

И, у овом судбоносном времену, пуном електрине радикална влада као одговорни чиниоци, и завереници, као неодговорни чиниоци борили су се за власт... и једино за њу.

Србија, без паре дуга, дошла је у руке радикалима, који су је за време своје владавине, од 29 година, задужили са 3.000.000.000 динара дуга. Данас је тај дуг порастао на 5.000.000.000 динара!!...

Од оних 3.000.000.000 динара, унето је у државну касу само 2.725.000.000 динара, а двеста двадесет и пет милиона, отишло на коте, провизијоне, награде и курсе. Из тога су радикални прваци зидали куће а Пашић куповао ћошкове!!...

И за те паре, унете у државну касу, Србија није имала ни друмова ни мостова ни зграда за државна надлештва, већ су опе под кирију узимане, изузев Двора и још неких луксузних грађевина, — ни железница, које су преко потребне биле. (Пример за напуштену честобродичку трасу, која је Србију огромних пара стала). Ни довољно школа, нити у опште ичега чим би се радикали могли похвалити.

На све стране радикали су трубили, како су довели државни буџет у равнотежу и за све време, они су српски народ дрско лагали, јер је сваке године стварно дефицит растао а зајмови прављени да те дефиците покривају.

Дуг је из године у годину растао. Ако се не буде водило рачуна о ономе што је српски народ досада давао — а дао досада око 2.000.000.000 динара и они га задужили са 3.000.000.000 динара, укупно 7.000.000.000 динара ипак се види јасна слика њиховог газдовања.

Да би се отплаћивао интерес и дуг од зајмова учињених, цена дувану, три пута је повишавана, цена соли, тог најпотребнијег артикла сељаку нашем, цена петролеуму и жижицама. Па су и трошарину повисили. Народ је грцао у дугу а Пашићеви апостоли вичу на сва уста: Живео Пашић!. Радикализам се је у Србији претворио у Пашићизам!!!

У последње време, српски народ, давао је само државног пореза стотину милиона динара годишње, а колико су тек исносили општински, срески и окружни прирези, колико ли је тек давао капетанима, ћатама, полицајцима, кметовима и радикалним првацима и апостолима?!

Шта је народ добио за тај новац? ... Богатство Пашићево и других радикалних првака, а народ?

Наступа још веће зло, још веће несрећа. Сви радикални Министри нарочито демократски, отидоше у предузимаче, стварали су баснословне вишкове, а после долазили за Министре, да те вишкове одобравају све на рачун, једног народа српског! ...

Та Пачу је сам, једном приликом издао 800.000 динара, зајмодавцима као награду. Бачено је преко 500.000 динара на проналажене нових путева у трговини. Дате невероватно велике суме на путовање краљеве по земљи, које су суме апостоли радикалски крцкали! ... Балканска Изложба у Лондону, електрично осветлење у краљевом вагону и т. д. коштало је српски народ опет неколико милиона, и то баш онда кад је он у немаштини грцао!

Из овога, на брзу руку набацаног материјала, очигледно се види, како су радикали у Србији, последњих година газдовали.

ДРУГА ГЛАВА

У којој се уводи на позорницу Никола Пашић, као вођа радикалне партије у Србији, емигрант и бунтовник, руски човек, Председник Министарства у Србији. — Са својим политичким и дипломатским радом.

На авантуристички начин, узео је крмило једне политичке странке, која је 80-тих година била у напону своје снаге. Експонирајући се пред Русијом, као заклето противник Обреновића, које је Православна Русија из дубине душе мрзела, а пренемагајући се, испред Обреновића, могао је својом подмуклошћу да задовољава своје личне амбиције, јер о државним ни сањао никада није, и да на тај начин, продужавајући своју дволичну улогу, изазове 1883 годину — Зајечарску Буну — да тај исти радикалски народ изложи једној безсмисленој погибији, а он да напусти странку и да напусти земљу.

То је, у главним цртама, почетак његовог политичког рада.

Прешав 1883 год. у Бугарску, живео је као емигрант, стварајући паклене планове против своје Отаџбине.

Помоћу комита и бегунаца из Србије, видећ да је зајечарска буна, још у самом почетку угушена, намисли да формира чете па да са њима упадне у Србију, те да започети посао доврши.

За ово му је требало оружја и муниције, а тога није имао. Јер да до краја напакости својој Отаџбини, и да се колико толико оправда, пред својим госама, који су га на тај корак навели, који су га за то плаћали, затражи од бугарске Владе, да му се ставе на расположење топови и муниција, да њиме туче српски народ.

А тај народ, то је потпуно од њега заслужио!...

Прославио се као инжињер, сад је хтео као војсковођа, а доцније већ, појавиће се код тога истог народа као вођа његов, а у Србији као дипломата!

Али, у Бугарској не хтедоше ни да чују, за те Пашићеве ратоборне подвиге. Каравелов тадањи Министар Председник, не хтевши да према своме суседу игра лицемерну улогу, и да квари одношаје доброг суседства, са државом са којом је требала Бугарска у добром суседству да живи, са обзиром на потоње бугарске националне планове, у Источној Румелији — зашта се је Србија кавалерски одужила 1885-ом годином — категорички одби овај Пашићев захтев, и није хтео за њега ни да чује. Чак је, шта више наредио да се Пашић одмах затвори а потом удаљи из Софије, јер Бугарска није могла да се претвори у проприште емигрантских револуција!...

Тако је Бугарска овога пута спасла Србију да се крв њеног народа не пролије, за рачун једног руског најамника!!...

Позитивна је ствар, да је он тада аргатовао Русији, и то за новац!

Има података да је Пашић, од руске Владе уживао баснословне суме, и да му је давано и капом и шаком, само да са радикалном партијом продужи и даље на уклањању династије Обреновића.

Између осталог, у књизи г. Др. Владана Ђорђевића, која носи наслов: Министар у апсу, налази се један докуменат, извађен из књиге „*Geheime Documente der russischen Orient Politik*“, који носи № 91, а који овако гласи:

„Тајно саопштење словенског добротворителног общества у Петрбургу, отправнику послова руског конзулата у Рушчуку од 3. децембра 1885, № 4875.

„Према саопштењу азијатског департамента, част ми је у прилогу послати Вашем Високоблагородију шест хиљада рубаља, са покорном молбом да изволите ову суму, преко удовице Наталије Каравелов, која живи у Рушчуку, предати српском емигранту Николи Пашићу. Имајте доброту известити ме о пријему и предаји ове суме“.

Карактеристично је време у коме Пашић — емигрант добија од Русије овај новац!...

Ми смо себи ставили у задатак, да пропратимо само последње догађаје, у којима је Пашић видно учествовао као политичар и дипломата и вођа једне странке у Србији, која се је дебарасирала Обреновића, довела на Престо свога краља, који јој је дао сву власт у њене руке, и кад су руске амбиције биле потпуно задовољене, дакле, оправдане оне силне руске рубље, које је он, служећи Русији, противу свога народа, зарађивао,

Дакле, апстрахујући све оне партијске теревенке, у којима је он учествовао за свих 29 година, заустави-

ћемо се на времену од последњих десет година, јер је у томе времену, он, са малим прекидом непрестано био Министар Председник или Министар Спољних Послова. а и у оном кратком интервалу времена, кад то није био, био је најчвршћа спона између Русије, српског Двора и Владе.

Видев се, најзад, на месту, које је давно прижељкивао, он окрете леђа и својој партији и српској држави.

Партија су му, и њена начела требала само догле, док није своје амбициозне прохтеве задоволио, а сад га се демократска начела ни најмање не тичу. Он је кроз сва времена, од како је на влади, само законе газиио, он је отимао, вршио насила, расипао народни новац и снагу, издавао српску државу и за све то има позитивних доказа.

Он народу није давао, да он сам кандидује Народне Посланике, јер се је он такoвних посланика бојао.



Никола Пашић
Преседник Министарства

Он не хтеде да распише изборе, за Велику Народну Скупштину, ма да је она, као насушни хлеб потребна била.

Уместо да успостави слободну штампу, за коју се је, као бајаги, радикална странка вечито заузимала, која је била предмет свију апитационих говора радикалне партије, он је сасвим угуши, јер недела радикалска нису требала да избију на јавност.

Веле, негови трабанти: Пашић је потрошио све своје имање, у борби за слободу!!...

Страшан цинизам!...

Откуда ономе да троши, који проси?!...

А слобода, ... У чему се састоји она?

У убиству Краљевског пара, Председника Министарства, Министра Војног, оба Новаковића, сина пуковника Ћирића... пуцањем на народ. А да шта је то, него слобода? Нешто више од слободе!!...

Крвљу и имањем платили смо то велико народно право, да сам одлучује о својој судби, причају радикални прваци и трабанти Пашићеви.

Као да је Зајечарска буна, донела слободу народу српском, или да је 29 мај 1903 год. то урадио!... Не треба се правити слеп, код очију, да је 29 мај донео само промену на престолу, и ништа више, апсолутно ништа више!

Да је српски народ одлучивао о својој судби, сумњам да би се решио, на оваку горку судбину?!!...

Дижу железнице, веле трабанти Пашићеви, јесте, и то о своме трошку, а народ само гледа у њих и задовољно трља руке, па ипак кад оне неваљају, народ је крив, а не чистунци.

„... Улога г. Пашића, у сплету догађаја, кроз која смо дошли била је највиднија и најтежа и према томе, за поменуте успехе највеће признање њему припада.“

„Рад Пашићев толико је светао, велики, родољубив, да му се нарочито са погледом на постигнуте успехе, не може ни приближити рад ни једнога од свих досадањих државника.“

Да пропратимо, у кратким потезима, тај тако плодоносан Пашићев рад, те да видимо у колико је он то у збиљи светао био.

Пре 29 маја 1903 год. радикали су вечито говорили, како би они рационалнију политику у Србији водили, али им то не дозвољава Краљ, па су се готово увек бранили речима: „Ово не одобрава Краљ“, или, „тако хоће Краљ“, ма да такви изговори, за оне који желе, да по одредбама земаљског Устава владају немају никакве стварне вредности, јер кад Влада акценује на себе, ма какав неуставан поступак владаочев, она прима и пуну одговорност за њега. То би се још једино, могло дозволити владама, којима се не устаје радо са министарске фотеле; али патриотским владама, не.

Али, од 29 маја па до последњих дана, радикална је влада, на челу са Пашићем, била апсолутно тога дебарасирана, јер се нови Краљ у државне послове није, никако мешао, већ оставио влади да ради шта хоће, изигравајући на тај начин, ко бајаги „парламентарног“ владоца, као што је то и сама влада не једанпут признавала.

А баш од тога доба, као што смо већ рекли, на челу радикалне странке стајао је Пашић, па не само то, већ, са малим прекидом био готово непрестано Председник те владе.

Једанајест је година претекло од тога времена, и онај који је хтео да се стара о уређењу и о унапређењу земље, имао је и сувише времена, да своју вредност покаже.

Тај период времена довољан је да оценимо и дипломатску вредност Пашићеву, пошто је то период у коме је Србија имала четири рата, те ћемо моћи да одговоримо тим Пашићевим трабантима на оне испаде, који су потекли једино из партијске тесногрудости.

Ну, да би могли потпуно да одговоримо на та питања, и још очитије да би могли скренути пажњу радикалној партији, на човека, коме су слепо веровали, довољно ће бити ако га будемо трстирали за оне полазне тачке, са које његови заступници вечито полазе, величајући га.

Ратови 1912, 1913 а арнаутска побуна, који су само привидно сретно били завршени за Србију, дали су маха, оним радикалским власницима који су годинама, обманљиво обрађивали српски народ, да Пашићу поводом тога певају читаве оде, од којих ево једне, која се ни у чему не разликује од оних осталих.

„Истина је, чиста и сјајна као сунце да је српска војска данас испунила свој свети и велики задатак . . . Јер, она је, не само на бојном пољу однела небројене победе и српско име прославила, него је особитом моралношћу и дисциплиновашћу доказала и високу културу и велику моралност српског народа Али, војске не нишу саме собом из земље, него их морају створити државници, и друго за постизавање успеха у великим делима националног ослобођења, треба врло много и врло паметна рада на дипломатском пољу.

А одмах за тим, како је Пашић врло много и врло паметно дејствовао на дипломатском пољу!!...

Дакле, ако нисте знали, то би био у главном рад Пашићев за последњих десет година, — ов је спремао војску за велике националне циљеве.

Мени се само чини, да су неговни трабанти заборавили да кажу, да је то била „партијска војска“!!..

Тако формулисани рад од стране Пашићевих трабаната неће бити тешко да га расмотримо и оценимо.

Природно, ако је он творац српске војске, а ми ћемо то мало час видети, тиме би било доказано само то: Да је он савесно вршио своју дужност. Која му је дата и за коју је плаћен; али ако у томе његове заслуге није било, онда — е, онда о народном признању, не може ни говора бити, већ о одговорности.

Да видимо како стоји ствар:

Први и најважнији услов, да једна војска постане добром, јесте, да се у њој стално одржава и негује љубав и поверење, да између војника и старешина има љубави, а међу старешинама јединство. Само такви војници образују војску на коју је пажња обраћана.

Природна је ствар, а не треба да доказујем нарочито, то ће ми у осталом веровати и одобрити и најважнији радикал, да је Краљ Милан учинио за српску војску више, него и Краљ Петар и Пашић заједно.

Је ли то истина!... Неоспорна!

Пођимо даље.

Године 1903, десио се је 29 мај, који је међу официре страшну омразу изазвао. Као што је познато, те године убијен је Краљ Александар, од једног, врло малог дела официра. Убили су га официри — завереници. Тада се је српска војска — односно њен официрски кор, јавно и отворено поделио на две групе: на заверенике (и оне који су били заверенички пријатељи — заверители) и на њихове противнике антизаверенике — односно на „наше и ваше“. Антизавереници свесни части и угледа, чији носници, морају бити, захтевали су казну над завереницима, због погажене заклетве дате на верност своје врховном команданту, кога су завереници убили. А завереници, опет, дочепавши се власти, после Краљевог убиства, и доминирајућих положаја у војсци, почели су антизаверенике, због тих захтева, на све могуће начине гонити, па и кажњавати судским путем. (Кажњени 16 септембра 1903 год. — Капетани: Милан Новаковић и Добр. Лазаревић на по две године дана затвора; — Потпоручници: Јеврем Ђорђевић, Александар Тодоровић, Милан Дридаревић и Милија Цветковић, на по трицајест месеци затвора; Капетан Жарко Протић и поручник Лугумерски на по десет месеци затвора и још око 20 официра на по три месеца затвора; мајор Мих. Величковић и капетан Бран. Лонткијевић на месец дана затвора (Прво официре „Нишке контра-завере“ а после неколико месеци и официре „Крагујевачке афере“, којом је пострадао велики број официра и подофицира а међу њима и капетан Војин Максимовић.)

То је било познато целој земљи, и то је био главни узрок, што се за дуго времена, после 1903 год. нису смеле приређивати потребне и уобичајене, веће војне вежбе и маневри.

Тај и такав расцеп међу официрима, тај антагонизам у српској војсци, трајао је непрестано, мало бачен у запећак услед ратова; али то још никако није значило, да расцепа није било. Доказ, да је он постојао, лежи у факту, што су од завереника, истерани официри из државне службе — официри — још и тада били ван ње. (Ја сам нпр. враћен у резерву, као и сви остали официри, који су били ван војске, тек по свршетку српско-турског рата, дакле 1912 год.) Па и тада расцеп је потенциран, јер су ти официри антизавереници добијали чете, батерије и ескадроне, — борне јединице — док се је велики број завереника извлачио, или су млађи за читавих десет година, бивали претпостављени тим официрима — антизавереницима.

Ми можемо са поузданошћу тврдити, да је био приличан број родољуба, који су, не без основа, страховали, да у мобилноме стању, не наступи у војсци, криво разрачунавање, које би за земљу било фатално. До тога, хвала Богу није дошло; али се за то нема благодарити Пашићу, већ великој љубави незадовољних официра према Отаџбини. И ако су ови последњи, били до срца увређени, опет ти људи нису хтели, ради својих личних рачуна, доводити у опасност интересе земље, већ су, бацивши све иза леђа, ставили на коцку своје животе у служби Отаџбине.

Еле, као што се види од 1903—1912 год. војска је била у растројству и међусобној омрази, а војска, која нема јединство, не може ни бити оно што треба да је.

Није ли јасно као дан, да Пашић, у овом погледу није учинио баш ништа, да би од наше војске створио ваљану војску, и ако му је шта више била дужност да то уради?! За наоружање и материјалну спрему војске, не треба ни трошити речи пошто о њој води рачуна одговорни Министар војни, коме је дужност да тражи потребне кредите. Где ће се они утрошити т. ј. у којој држави, то је чисто политичка ствар, и решена у напред — код држава у Тројном Споразуму, и ту не може бити никаквих Пашићевих заслуга, или је финансијска, т. ј. где ће се новац набавити, а тај кредит није Пашић заслужио, него на-

род српски. И ту дакле нема никаквих Пашићевих заслуга, него народа српског, према томе за то је Пашић имао да буде благодаран народу а не народ њему!...

Сад да резимирамо:

Кад Пашић, као што смо видели, није ни у колико као шеф радикалних влада, припомогао да се уклони омраза и расцеп, у официрском кору, а да се подигну и негују међусобна љубав и поверење у старешинском кору наше војске, чиме би се у војсци подигао оронули дух и створило јединство официрског кора, као први и најважнији услов, да војска буде добра, кад дакле, није омогућио васпостављане неопходно потребне дисциплине у војсци, као другог услова да војска буде добра; и најзад кад оружје за српску војску није набављено по избору Пашићевом, нити добијен кредит на лично његово јемство за исплату његову, онда се, апсолутно не може тврдити, да је Пашић стварао нашу војску нити њему припада заслуга, зато што је она у прошлим ратовима била добра. Напротив, по вајкадашњој па и данашњој радикалној мржњи према „солдатески“, која мржња војсци није непозната, и по, можда због тога, одржаваноме и потенцираноме расцепу и омрази у њој, наша војска, у прошлим ратовима требала је да даде, сасвим противне резултате онима које је дала. А што такве резултате није и дала, заслуга је једино до нашег официрског кора, који је из љубави према Отаџбини, бацио у заборав све што је, у прошлости било хрђавога, па се искрено и са љубављу одао својој узвишеној дужности.

Да неби читаоци помислили, као да ми из мржње према радикалима износимо њихов вајкадашњи антагонизам према војсци, ми их, да би ово још боље потврдили за сада подсећамо, на нешто што је сасвим скоро било. Није ли ова иста влада, са Пашићем на челу, ставила у пензију, без икаква повода без икаква оправдања ђенерала Живојина Мишића једног од најзаслужнијих наших ђенерала па кад је сво јавно мњење почело, тај Владин корак осуђивати, она је покушала овај чин пребацити на познату тајну организацију Црну руку?

Овако стоји ствар, у погледу стварања наше војске, нашта ће мо се опет вратити, да покажемо да, не само што у њој није постојао ред, него је владала потпуно анархија и да за ред у њој Пашић не само што није заслуживао народно признање, него најоштрију осуду, те према томе он је врло далеко био од тога што му његови трабанти приписују. А сад, да пређемо на његов дипломатски рад, у ери ових ратова у којима се је он тако силно „прославио“, те да видимо је ли у дипломатији, био боље среће.

На први поглед, имајући пред очима крајње резултате, одговор би био категоричан; али полазећи са те тачке гледиште, да често пута и најбољи дипломатски планови могу пропасти и да један физички неуспех, не значи једновремено и дипломатски, нисмо намерни да ову ствар прејудицирамо.

Балканском рату, претходно је Српско-Бугарски Савез, кога је закључио покојни Милован Ђ. Миловановић, као Председник Владе и Министар Спољних Послова. Да ли га је он сам закључио, или опет у споразуму са Николом Пашићем, нас то, за овај мах не интересује много, јер је Пашић по смрти Миловановићевој примио овај уговор као свој, а, неби ни имали разлога да двоумимо о томе, кад то његови трабанти категорички тврде т. ј. да је његова улога у овоме догађају највиднија и најтежа... негирајући потпуно — сасвим радикалски — сва права по томе пок. Миловановићу и ако је г. Миловановић између осталог, свечано изјављивао, при својој конференцији са г. г. Ризовом и Станчовом т. ј. да је он и сада највише поикад — убеђен: да за Србију нема већег политичког дела него искрени савез са Бугарском, и да је том приликом искрено отварао своје срце, сретан што му је у део пала та улога да он буде главни фактор, за остварење данашњих жеља српског народа, па је и у преговорима и у конференцијама уносио свога индивидуалитета, који се са назорима свога колегијума није у свему поклапао.

Српско-бугарски Уговор ни до последњих дана, у Србији није био публикован, јер би се несумњиво до-

казало двоје, прво, да у њему нема дипломатске вештине, која се приписује Пашићу, а друго, да би по садржини, цео народ српски био уверен у излишност рата 1913. год. А такву крупну грешку према Пашићу нису смели да ураде његови трабанти.

И ако заслуга за српско-бугарски уговор има, она се једино може приписати пок. Миловановићу, као ако има неполитичких насуса, а оно што је иза тога наступило, онај братоубилачки рат, оне баснословне жртве, чији број у велико премаша жртве из турскога рата, оно извијање позитивних ствари, припада Николи Пашићу, а то га, тек не може квалификовати као вештог дипломату!

После једног онако концизног уговора, тридесет и неколико хиљада гробова, још два пута толики број рањених, они огромни материјални издаци на спрему, наоружање и муницију, не могу доказати ничију дипломатску способност па ни Пашићеву, већ, чисту дипломатску невештину његову, и његови би трабанти, много боље учинили, да о тој теми нису ни говорили, нити покушавали да рехабилитују његов пропали политички ауторитет у очима народа српског.

Ну, да би ово питање објективно расправили, задржаћемо се још мало на њему.

Српско-бугарски Уговор, кога су радикали крили као змија ноге од народа српског, одштампан је у свој својој целости у књизи г. Ив. Ев. Гешова, „Балкански Савез“, тадањег бугарског Министра Спољних Послова, исто тако као и војна конвенција и остали документи, који се на Балкански рат односе, као и они који су тај рат изазвали.

Код онако јасног уговора, требало је употребити велику дозу неваљалства, па да се од њега ствара, адвокатским путем, дипломатско питање, или што је још жалосније да се изазива један непотребан рат, до крајности штетан рат, баш по аспирације српске, о којима је дипломата Пашић морао да води рачуна.

И, ма да Србија, односно њен дипломатски представник, Никола Пашић, није имао основаног права, да тражи и доказује, како су се прилике измениле, оне.

које су владале, при закључењу Уговора, и да према томе Србија није обавезна да их прими, јер и на основу Лондонске конвенције од 1871 год. и Париског Уговора од 1856 год. то је Србија могла једино да уради у сагласности са Бугарском, т. ј. са оним лицем са којима је тај уговор и закључила, а никако по једностраном тражењу.

У ствари, нису нејасне одредбе у Уговору, изазвале овај рат, већ ту леже сасвим други разлози, који су до опиљивости јасни, а они леже у томе, што код тадањег српског кабинета није било :

1. Патриотизма, да увиди, да је тај Српско-Бугарски Савез, доиста био најача гаранција аспирацијама оба братска народа,

2. Предосећаја, да је тај Савез био предзнак давно жељене Балканске Конфедерације, о којој је тако дуго сневано, за коју је и Миловановић тако дуго уздисао.

3. — Увиђавности, да би се само под заштитом тога Савеза могле обе државе, безбрижно да баце на своје економско снажење.

4. — Промућурности, да би он, у суштини, био озбиљна баријера свима Силама, које су на Балкан аспирирале.

5. — Сазнања, да би тај Савез, према контигенту својих војсака, престављао, ако не силу првога реда, а оно силу, која би се морала респектовати, са обзиром на особине бугарског и српског војника, и да би као такав играо пресудног утицаја на потоње догађаје који су се у Европи развијали.

Да је Пашић ма и мало воље показао, не улажући бог зна какве велике напоре да тај Савез одржи, ми би му, а и сви, у знак признања скинули капу, а овако . . . кварење које је престављало формално самоубиство српског народа и онако грчевито упињање да се он поквари, не можемо сматрати као дипломатску вештину ма кога српског државника, па ма се он и Пашић звао, већ на против, као дипломатску невештину, па ма колико се упињали његови трабанти, да га своме изборном народу преставе као необично оштроумна и патриоту човека! . . . Јер :

Ако објективно проштудирамо постојећи уговор, па се задржимо на пасусе, које влада Николе Пашића цитира, наћићемо :

Српска Влада вели : да догађаји, који су изазвали потпуно разгромосавање Турске Империје, нису се дешавали онако, како су предвидели савезници, у моменту кад је уговор склопан, и да на основу тога има право да тражи ревизију Уговора.

То је донекле у истини, јер српска Влада није ни могла мислити да ће са операцијама стићи даље од Скопља, а о Албанији и да не говоримо, па је пустила да Уговор за остале територије буде од ока прављен, а кад се десило и оно, о чему она ни сањала није, онда је тражила „Ревизију Уговора“ !!...

Ми не можемо да увидимо да ту има и труни дипломатско вештине, као и поштења, јер је Уговор баш ту, у томе пасусу јасан и одређен, кад вели : да ће Србији припасти зона са друге стране Шаре планине, а Бугарској цела територија источно од Родопе и Струме, и у Уговору предвиђена судба ових територија, налазећих се између Шар-Планине и Родопе, т. ј. ако та територија из разних разлога буде немогућа за аутономну област.

Делиријум оне котерије, сакупљене око Краља, њима омиљеног Престолонаследника и Владе, не водећи ни мало рачуна о осећајима бугарског народа, који је искрено приступио овоме Савезу, упливисали су и на Владу, да под тим завереничким претекстом, забораве и на најосновније дужности поштених људи, да забораве и на клаузуле Међународног Права, које јасно показују како се државни уговори имају решпектовати.

Све те наде, српска владе, да ће адвоцирајући, у наслону на Русију, чији је Цар имао да буде арбитар, изиграти концизне чланове Уговора и да ће, само тако радећи, завереници моћи да успу, да покажу своју љубав, не према Отаџбини, него према Престолонаследнику, и да је сада створена могућност, да се на положајима утврде, нудећи му оно што ће му ласкати, као будућем владару, а њима осигурати будућност и безбрижну егзистенцију.

Пред перспективом да је дошао моменат за стварање Престижа на Балкану они нису презали да загазе у једну радњу недостојну, часних људи.

„До душе, ми смо у својим рукама држали већи део Македоније, који је наша војска заузела, но као што смо раније изложили, на то земљиште, ми нисмо имали права и Бугарска га је непрестано захтевала, да јој га по уговору уступимо“.*)

Је ли то та дипломатска способност Пашићева, о којој, његови трабанти толко причају?

2. — Влада Николе Пашића, тражи Ревизију Уговора и због тога, што је у балканском рату узела учешће и Грчка и Црна Гора, те је стање ратујућих страна у Македонији измењено!

Да, али на чију корист? И шта се је то српске Владе тицало, кад у Уговору те територије, нису ни предвиђене биле, најзад и да јесу, оне би једино ишле на штету Бугарске!!..

Дакле, јасно је да се овде тражила форма, те је Пашић чачкао по уговору, да би на све могуће начине нашао бар што год, зашта би се могао ухватити, те да ову непредвиђену прилику искористи. Али, то што је нашао, несретно је нашао, несретно по част и достојанство земље, несретно по народ српски, несретно по своје и по интересе црнорукачке котерије.

Овако не аргументисани захтеви нису достојни ни просечног човека, а камо ли човека који претендује да је дипломата, па ма га скуп трабаната још више величао, јер је сасвим провидно, у каквој намери они то чине!...

А ако се овоме додаду и везе, које је тај човек и поред живих Обреновића са Русијом одржавао, ако се буде водило рачуна о томе, да је ново створено стање 29-им мајем 1903 год. било необично пријатно Русији, водили рачуна о континуелном домунђавању са отпавником руских послова у Београду г. Хартвигом, оно грозничаво отимање, у сред бела дана, преписке Пашићеве са Хартвигом, па се још буде имало на уму,

*) „Веч. Новости“ окт. 1913 год.

да ће Цар руски као арбитар, имати да пресуђује, о овом Пашићевом замешателству, онда велим, излази јасно на видик, од куда му куражи и дрскости да барата по једном позитивном уговору, откуда моћи да квари овај Савез!!...

Ми, и за то неби рекли, да је дипломатска вештина, већ кратковидост и одсуство сваког трезвеног размишљања и сурова употреба права јачега.

3. — Српска Влада тражи, због тога факта, што је она мобилисала више, но што је уговором предвиђено, Ревизију Уговора.

Нико није тражио од Србије, да она мобилише више, а што је она наредила одмах општу мобилизацију то је чисто њена ствар. Те су јој трупе, без сумње требале, једно: ради одржавања задобијених завојевања у новим територијама, јер нове вароши нису могле остати, без гарнизона, нарочите оне у којима су Арнаути живели а друго: да се нађу, евентуалности ради, ако би, Аустро-Угарска ма шта предузимала у Ново-Пазарском Санџаку.

Најзад, да није било тог вишка, не би било трупа за Албанију...

Како би се, иначе могла правдати, пред народом, ако би се појавиле какве компликације за које је требало имати војску на окупу?...

Или, како би се појавила пред народом, да је због мање мобилисаног контингента наступио какав неуспех?

Но, нека буде и тако, питање је, које се само по себи намеће: Дали је за то исто време Бугарска мобилисала мањи контингент или већи?

Ако је мањи, она је доводила у питање, своју сопствену егзистенцију, јер је Срби неби помагали, то је извесна ствар, пошто је њој врло тешко падало и то што је морала на Марички фронт, да пребаци своје две дивизије.

Ако је пак већи, онда би и она, сасвим природно, требала да тражи компензације...

Она је у ствари, мобилисала много већи контингент, то можемо позитивно да тврдимо, јер је имала

мобилисано око 500.000 људи, и природно она би требала за то да тражи компензације.

А баш ту се и огледају, ништавни разлози Пашићеви, који са дипломацијом његовом, никако не хармонирају, јер кад се зна, из искуства, да су конфликти између савезника могући, онда није требало, нити је смело, ма какве шупљине у Уговору остављати а најмање оне, које се тичу поделе — ако је до истинског Савеза било Србији, у толико пре кад је реч о територијама, на које су оба савезника аспирирали, већ је то питање пре рата, ваљало расправити, за које се тачно знало, да ће се појавити као спорно, зато :

1. — Што се није позитивно знало, колико ће се и које територије заузети, и

2. — Што се није знао принцип деобе.

Т. ј. Хоће ли се добит делити, сразмерно просторности територије, или, према томе са коликом ковојском учествује или, најзад, према губитцима. То је потребно било да се зна, кад је то већ српска Влада спорним питањем поставила!...

Пашићево дипломатско око то је требало да види.

То су питања која је требало предвидети Уговором, ако се нису намерно хтеле шупљине у њему да остављају.

Ту би он показао своју дипломатску вештину.

Онда неби ни постављао оно фатално питање под
3. — којим се је бесмртно обрукао!

А шта би било, да који од савезника неби могао себи задржати оно, од уговором означених завојевачких територија што је војском заузео, или, ако би наступила потреба, да се мора ојачавати Вардарски фронт у место Маричког?

Зар, није било могуће да се и то деси?

Стање ни по самој природи жртава, код Савезника, није било ни приближно исто, нити је одговарало клаузулама Уговора, јер док је српска акција, била завршена, већ после месец дана, дотле је бугарска, била принуђена да улаже, несравњено јаче и теже напоре, да се бори са несравњено јачим противником и то за дуже време,

управо за оно исто време које је Србија употребила, на консолидовану стања, у освојеним територијама. И онда се показује овака слика:

Бугарска на Једрену, Булаиру, Чаталци, Бунар-Хисару, без престанка и без одмора, води крваве борбе док се Србија у Македонији, консолидује и одмара, па из дуга времена предузима шетњу и до Албаније!....

И за све то тражи компензације од те исте Бугарске, која још не може себи да дође?!...

А да није био општи непријатељ, само Турска, него, да се је ствар комплицирала, да ли би Србија тражила помоћ од Бугарске, или ако би Бугарска за ту своју услугу тражила какве компензације, да ли би добила?

— Не. — Па са каквим правим траже то Срби?

По праву јачега, јер је сад противу Бугарске устала: Србија, Црна Гора, Грчка и Румунија.

Рат 1913 год. резултат је:

1. — Пашићеве кратковидости.

2. — Желе да се тај рат, изазове, користећи се изнуреношћу Бугарске.

3. — Што је најглавније, да се не пропусти ова прилика.

Уговор је, дакле, био само гола форма.

Ето, зато је Пашић и био кратковид, јер иначе кратковидост и дипломација јесу дијаметрално једна другој противуположене.

Та мегаломанија радикалска и делиријум заверенички, натерали су нас, да безциљно ратујемо и по други пут за исту ствар!...

Послелица таквог рада јесу: Још неколико хиљада гробова, неколико хиљада богаља и неколико стотина милиона динара!..

И за то би Пашићу требало скинути капу и казати: хвала!... и уврстити га у ред свечева, заједно са Краљем Петром!

Ну, да пођемо даље, за дипломатским радом Николе Пашића.

Услед тога што је српска војска својевољно, прелазила албанске кршчеве и изашла на обалу јадранског мора, Пашићева Влада, нашла је да има права да тражи

компензације, зато што је морала те територије да напусти!

Нема спора, заузеће албанских обала, престављало би за Србију, животно питање, чак ако би до краја искрени били, оно је престављало веће и важније питање, но држање једног великог дела Македоније, јер би Србију економски еманциповало зависности, ма које државе. Србија би имала несравнено бољу пијацу својој роби.

Српски су се управљајући кругови налазили пред дилемом, или да се задовоље да у духу уговора, остану у уским границама, које им је Уговор диктирао т. ј. да се задовоље Ново-пазарским Санџаком и Старом Србијом, или да уговор намерно покваре, кад је тако сретно завршен рат.

Сматрајући да је ово друго боље, јер поход на Албанију и сувише проблематичан изгледаше, они су се на њега и решили, по цену образа, по цену части, по цену заклетве дате у Уговору.

Али, заклетва је у Србији изгубила своју вредност још 29. маја 1903 год.

Ну, та толика важност Албаније за Србију, није ни једном једином речи у Уговору предвиђена. Србија онога момента, кад је наишла на албанску територију, фактички се одрекла Савеза, јер је то на своју руку радила и мимо Уговора, те је и обична, а не савезничка куртоазија, захтевала, да се и Бугарска извести о томе.

Тако се само могу савезнички уговори очувати а не на начин који би, демонстративно вређао савезника! Јер би се само тако могле, унети у Уговор и накнадне клаузуле, које су заборављене да се унесу, али, то је нарочито избегавано.

Кад је то она својевољно радила, откуда је логика да се од Бугарске траже компензације за оно што нити је уговором предвиђено, нити је Бугарска о тој својевољној акцији извештена, нити она носи ма какве обавезе при томе?

Кад је Бугарска враћена на линију Енос-Мидија и изгубила Силистрију, имала је право, исто толико као и Србија, да тражи компензације за себе, и то још

са много већим правом, јер док савезничким уговором није ништа било предвиђено за Албанију, дотле је за операције на Маричком фронту, било написано од речи до речи ово:

„7. — Ако ситуација затражи да се појача бугарска војска на Маричком операционом војишту и ако за операције на Вардарском војишту, нема потребе за сву војску, уговором предвиђену, онда ће се потребан број војске са Вардарског на Марички фронт пренети, и обратно, — ако ситуација затражи да се појача савезничка војска на Вардарском војишту, а ако за операције на Маричком војишту није нужно да се држи сва одређена војска, тада потребан број војске, да се пренесе са Маричког на Вардарско војиште.“

Војска што је дејствовала у Албанији, зар није припадала вардарској војсци?

Зар то својеволјно оперисане не показује, да је она била непотребна на вардарском војишту? И, зар том својеволјном акцијом, није српска управа примила сву одговорност на себе, како за успешан тако и за неуспешан рад??

А неуспешан је, јер је Србија морала да напусти Албанију, Па које за то крив?

Дипломација!... коју је свакако престављао. Никола Пашић, а никако Бугарска!...

Такав један страховити поход, у коме је угинуло толико хиљада дичних синова народа српског, није смео да се предузима, авантуристички, док се то питање свестрано дипломатски не вентилира, иначе би такав рад био и остао само авантура и ништа више.

А јели то урађено?... Боже сачувај!...

Па јели то та дипломатска вештина Николе Пашића, којом се његови трабанти размећу?!...

Ми држимо да страховитијег дипломатског фијаска није било нити ће га бити, него што је овај који је требао да документује Пашићеву дипломатску способност.

Како може да се крсти овакав рад другаче него авантуром т. ј. као и сваки други рад, коме се циља незна.

И онда кад се је главом, добро звекнуло... кад од Албаније није ништа могло бити, онда је раширен српско-бугарски Уговор... окретан од сваке руке и... за тај дипломатски неуспех... пораз у Уговору не стајаше ништа.

Најзад тај дипломатски пораз требало је компензирати ма чим, те да не буде потпуни слом политике српске. И, заиста реч „компензација“ могла је у неколико да оправда погрешно вођену политику.

* * *

Не можемо пропустити, а да не проговоримо неколико речи о фактима, који бацају врло ружну сенку на тај Савезнички Уговор, од стране управљајућих кругова у Србији. Ма да је уговором прецизирано, појачавање војске која дејствује на Маричко војиште, од војске која је непотребна на Вардарском војишту, нарочито кад турске трупе буду одбачене са фронта Куманово—Скопље, и ма да је по Уговору, српски ђенералштаб био дужан, да пошаље војску своју на Једрене — јер се Уговором није предвиђала шетња од стране српске војске кроз Албанију, — ипак је, тако рећи, од првога дана, кад су две дивизије послате, наступило роптање и негодовање противу тога поступка. Котерија прирукаца сакупљених око Владе, то су негодовање са планом ширили, изазивајући на тај начин, још у томе времену неповерење у Савез...

Нико није хтео да претпостави случај, шта би Бугарска имала да ради у случају, да су Турци пробали српски фронт на Куманову — код Нагоричина??... — Као што је то могло лако да буде?!...

Исто тако, нико није помишљао о страховитом положају за Бугарску, у коме би се тада она налазила; јер да је на то помишљано, онда би се о савезничким дужностима другаче мислило, онда се не би тај антагонизам у првом периоду ратовања појавио.

Не могу да верујем, да све ово није систематски спреман, још са планом унапред срачунатим, и ту би се, ваљда, имала да покаже та латентна дипломатска

способност Пашићева, коју ми обични смртни људи нисмо могли да увидимо!!!...

И други факат: непристанак српске Владе, да Бугарска поседне оне гарнизоне у Македонији, на које је са правом по Уговору аспирирала, јесте несумњиво доказ себичне и чисто завојевачке политике, која се најеклатантније руга постојећем Уговору и знак да се о њему, од стране српских управљачких кругова, не мисли искрено.

И трећи факат, заробљавање Шукри-Паше, браниоца Једрена, потенцирао је тај антагонизам. Он је сада у маркантнијој форми избијао, све више на видик, и онај, који је хтео непристрасно да прати сву ову кампању, морао је доћи до закључка, да се овде нешто спрема, и да та полемика о заробљавању Шукри-Паше има једино за циљ, да духове у Србији припрема на евентуални конфликт са Бугарском, јер од тако незнатне ствари не може иначе да се прави тако велико питање, јер: 1-во, ко ће Шукри-Пашу заробити зависило је од тога, где се је он у последњем моменгу налазио, т. ј. да ли у фору, према коме је вођена само демонстративна борба, или у фору, који је одсудно нападан; а друго, заробљавање је Шукри-Пашино заједнички савезнички успех, па као такав има да се третира.

Третиран на сваки други начин, показао је расцеп међу савезницима, показао би да код њих није било потребне искрености па ни јединства.

Четврти факат лежи у томе, што је целокупна српска престоничка журналистика огорчену кампању повела и најжучније осуђивала поступак бугарске владе кад је она тражила, да српска држава плати транспортање трупа и материјала железницом кроз бугарску територију.

Ово је четврти и врло жучан напад на Савезника, од стране српских меродавних фактора, инспирисан једино у циљу, кога раније напомену смо.

Јер, Савез је фактички престао да дејствује одмах по паду Једрена, пошто се је по свему дало приметити, да се од Савезника, само један хтео користити Уговором на штету другога, и да га је испуњавао једино у

оној мери, у колико су му сопствени интереси налагали, не водећи при томе рачуна, колико се тиме крње интереси друге уговорне стране. Тако се само и може објаснити овај факат, што је српска држава протествовала противу плаћања транспорта трупа.

Она је тражила од Бугарске да она и даље, дословно испуњава Угбвор, и ако га је она већ давно, бацила под ноге!...

Пети факат из кога се је, могло неоспорно видети куда воде све те махинације, састојао се је у томе, што су војни кругови, блиски Влади — завереници и Црна рука — лансирани у масу верзије, како нам Бугарска неће вратити артилерију са Једрена и како ће обезбужати обе дивизије!...

Ма да и сами у ово нису веровали, и ако је Бугарска остала до краја кавалер према Србији, они су га енергично и са прорачунатим планом, пуштали у масу. А таквим је гласом била сасвим провидна циљ.

Шести факат, то су непрестана уверавана од стране завереника и Црне руке, да ће се спор између Бугарске и Србије, сигурно решити у корист Срба, јер је Русија на њиховој страни, и да можемо ведро чела изаћи у сусрет догађајима, да је све то удесио Пашић и да се немамо чега бојати.

На жалост, ово је истината ствар, и по нашем мишљењу, боље је што Бугарска није ишла у Петроград, па ма какве критичне дане да је преживљавала, јер би се, несумњиво, горко разочарала!

Уверавана, да ће и Румунија узети учешћа у овом рату, која су ширена — као да су из Русије добијена — стварале су поуздање код српске војске, као да је ствар, праведна?!...

Бегане Пашићево, да се овај, намерно изазвати, сад воћ конфликт, реши мирним путем, изговарајући се да о захтевима бугарским мора да се саветује са војним лицима (Црна рука) и савезницима, давао је, до очигледности доказа, да се ту радило на превару, као да је он сам вољан да преговоре теслими оружаном сили!...

Нами, којима је на срцу лежала Балканска Конфедерација, и који смо у овоме Уговору, од 29 фебруара 1912 год. видели, како се она остварује, па у своме оптизму, у њега полагали све наде, тешко су падали ови инциденти, који су били дириговани на то, да га покваре, те није никакво чудо, што смо развој тих догађаја, другим очима пратили. Јер, да се нешто стечено проћерда, у опште није лака ствар, један акт, који је пружао могућност обема земљама, да се на миру и безбрижно баце на своје економско и културно напредовање, под заштитом тога савеза, свакако је морала да интересује свакога, у толико пре, што су та два народа, најсличнија од свију народа у Европи, како по вери и језику, тако и по обичајима, и ништа природније није било, него да се та два народа поштују и потпомажу.

Потоњи догађаји, дали су зам за право, да би такав један Савез, у актуелном рату, не само играо једну предоминатну ролу, него да би он сачувао и егзистенцију српске државе, поред тога што би он била спасена оног нечувеног погрома.

Кад су последњи догађаји избили на површину, онда су се Срби сетили тога Савеза. Ми ћемо касније, у току излагања показати, како су се баш ти исти људи, који су највише инсистирали да се тај Савез поквари у 1913 год. у 1914 год. обраћали Бугарској да се он обнови, наговештавајући јој користи, од њега!...

У осталом, такава је судбина те Балканске Конфедерације, она је стварана само у моментима потребе, а кварена кад је она престајала, ма да су сви били убеђени у користност њену.

* * *

Као што се је могло видети, Пашићева је дипломатија уродила плодом; али који никако не може да сазри!...

Рат српско-бугарски избио је у својој страхоти!!..

Србија је добила, још неколико десетине хиљада гробова више; али толико синова мање. Он је извео ствар на чистину, сад је Србија морала и по други пут,

да се бори, за исту ствар за коју се је пре непуну годину дана борила!...

И, ако се дипломација састоји у томе, да се један народ, што пре истреби са лица земљина, онда је Пашић доиста, највећи дипломата!!... Онда је он, доиста, више показао но и један, досадањи државник!... И, ма да му је рад светао као сунце... ипак резултате тога његовог рада, неће никад огрејати сунце!!...

Ну, хајдемо даље.

Свршио се и тај рат, кога је српска дипломација заједнички са познатом котеријом желела. Вратило се кући неколико десетина српских синова мање, завијено у црно неколико десетина хиљада родитеља више, погашено хиљада огњишта више разорено неколико стотине домова. Покварено оно на шта се годинама сањало!.. И то је политика, коју покварене душе бране!!

Хегемонија на Балкану осигурана је!.. Сад је могао свако да се спокојно, преда својим домаћим пословима. А котерија Пашићеваца и по злу позната организација Црна рука, могла је да на томе српском непобусаном гробљу пир пирује!... Завереници, Црна рука, Пашић, радикални прваци, били су горди, што ће своме Краљу Петру, метути на главу Душанову круну, из које је поиспадало, сво драго камање, а на место њега дошла крв и суза народна!!...

✱

Котерија радикално-завереничка ликовала је и задовољно трљала руке, док је свако живи у Србији сумњиво вртео главом.

Рат тај, који је, привидно са успехом свршен, производ је једне лудо-смишљене авантуристичке политике, од које су потоњи догађаји, њена логична последица, јер се је сада Пашићу дала прилика, да привидно оправда наде које су Русија и његова котерија, на њега полагале.

И тај је човек доиста срећан био, као и увек; али само онда кад је требало да се земљи зло нанесе, зато су га и прозвали фаталним човеком!..

Јер, да Србија добије још једног више непријатеља и то у непосредном суседству, и то онда, кад је Европски рат неизбежан и тако рећи на прагу био, јесте дипломатска вештина; али негативне природе, те је, сасвим природно и успех негативан био.

Док су сви истинити родољуби, сматрали да је Србији Савез са Бугарском, баш због тога случаја неопходно потребан био, дотле је Пашић као црнорукачки слугерања, претпоставио трајне и озбиљне државне интересе, интересима, који су једино могли задовољити власничку и завереничку котерију.

Па изгледа, шта више, да га је заверенички бес, не само обухватио; но и распињао и да је у томе завереничком делиријуму починио тешке и неопростиме грешке, које ћемо касније прегледати, а сад, нека нам је дозвољено, да ово што смо о Пашићу рекли, и подвучемо и да је још једанпут навестимо, да смо о њему, као и дипломати говорили, а какав је у политици био пустићемо да говори о њему, један виђен члан радикалне партије, дакле те исте партије којој и он припада.

„Несрећа је*) Србије, несрећа је целог српства, што најмоћнија политичка странка у Краљевини — нема главу.

И то је нема баш сад, кад је најпотребнија.

.....
 „... Њени прваци, починили су тешке и големе грешке и кривице и најбоља снага странкина, често је узалуд трошена.

Обично је ишло овако: Прво се добро звекне главом о зид, па тек онда дође памет у главу и коракне се напред.

Али, ако је то сада било и јадно са незгоднога вођства, сад је сасвим загрдило и зацрнило.

Јер, до сад се рамало због слабе главе, а сад је ево нема никако!...

*) Огледало Пере Тодоровића.

ТРЕЋА ГЛАВА

Романтизам у коју је требала завера од 29. маја, да буде увијена. — Радикално-заверенички блок на руинисању српске државе. — Завереници, унутарња и спољна политика Србије. — Црна рука и радикална влада.

Краљица Драга, са својом прошлошћу, била је агитациона парола у устима свију радикала, који су грамзили за влашћу, коју им последњи Обреновић није никако, потпуно у своје руке давао, у ономе степену, како су је они замишљали, ма да су ти људи, први по реду, чинили подворења истој тој Краљици Драги, упињали се из све снаге, да јој се додворе и у опште, предстаљали људе, који траже свим силама да јој се лојалним и пријатељима покажу. Факат је, да су радикални прваци, први учинили подворење Краљици Драги, сами или са породицама и да су од те снисходљивости очекивали велике користи, те да се својим противницима свете.

И нико у Србији, неће спорити, да је Краљица Драга посредни узрок убиству последњег Обреновића.

Ну, док су се овако према њој, у присуству њеном, показивали, дотле су иза њених леђа проносили масу истинитих и неистинитих гласова, па и таквих, који су били скроз тендециозни и у провидној намери лансирани, једино да компромитују Краљевски Дом, па су имали и успеха. При завршењу сваког таквог радикалског оговарања, водила се реч и о Краљу Александру, који у очима радикала, такође, није ништа ваљао, јер их просто на просто, није пуштао да вршљају Србијом.

И ма да је пок. Краљ Александар, у унутарњој политици, по катшто и грешно, ипак није у толикој

мери, да је морао постати главни објект њихових жучних нападаја, а још мање да је морао животом платити због тога.

Док је Краљица Драга, представљала објект, противу кога је морао свако живи да дејствује, дотле је Краљ Александар, и поред свију својих грешака, био, а то се признати мора, већи Србин од свију радикала, и у колико му је рад давао већег доказа, да му је Србија преча од радикалских партиских интереса, у толико је већи број радикалних непријатеља имао противу себе и противу своје супруге. Радикална партија, била се је заветовала Русији да ће штитити само њене интересе, па ма и на штету својих сопствених, и пазар је одмах закључен, јер последњи Обреновић, знађаше јасно где ће га руска политика одвести.

Из тих т. рећи дијаметрално противу положених циљева, створен је 29 мај 1903 год.

Да ли је Русија, у томе догађају и у колико учествовала, задржавамо право да о томе, на крају овог одељка проговоримо. Изнећемо факта, па нека сами читаоци о томе расуђују.

Позната је ствар, и не треба је препричавати, да је Пашић, тадањи шеф радикалне Владе имао јаких веза, са руским службеним круговима. Ми смо видели и то, да је од 1883 год. па на даље примао од руске Владе и материјалну потпору, као емигрант српски који је намеравао, да и физичким путем поведе кампању, противу Краља Милана Обреновића. А кад је и њу уживао, онда је искључена свака сумња да је он могао бити пријатељ Србије, српства и династије Обреновића.

Нека нам се не замери, што ћемо се, ради што бољег третирања овог питања, вратити за 35 година назад.

Највећи руски лист онога доба: „Голос“ донео је, у свом броју од 22 маја 1868 год. ово:

„Династија Обреновића, неспособна је да изврши план словенске будућности на балканском полуострву. Један једини кандидат има, који је достојан да ступи на престо Србије, а то је Петар Кара-Ђорђевић, син Александра Кара-

Ђорђевића. Само него треба подићи на престо Србије за срећу Срба и несретњих Бошњака, Херцеговаца и Црногораца.“

Седам дана доцније, после кандидатуре руске, за српски престо, који још не беше упражњен, погинуо је у Топчидеру, кнез Михаило Обреновић!!...

Неоспорно овај факт показује двоје, ако ништа више, а оно 1-во да Русија није трпела Обреновиће и 2-го њена тенденција, да на српски престо доведе Кара-Ђорђевића. Ми за сада и не тражимо да нам се друго шта верује.

Додајте сада томе да је Никола Пашић, организовао зајечарску буну у 1883 год., да је Русија за њу знала, јер га је, у томе времену, и новчано подпомагала, па ће те доћи до уверења, да је Обреновићи последњи и претпоследњи, био радикалима три у оку и да су тражили, на све могуће начина, да их се дебарасирају.

То је, у осталом, политика свију политичких партија у Србији. Жалосно; али истинито. Кад год је хтела која партија да постигне какве резултате било, и то брзо, она се је бацала туђину у наручје!

А да је и званична, Русија, на овоме радила и званично се доказује, разговором кога је, поводом овога водио, руски отправник послова, гроф Игњатијев са Али-Пашом, који је разговор записан у 3-ој књизи Ристићевих мемоара и који је, на три дана по убиству Кнеза Михаила имао гроф Игњатијев са њим, који је текао овако:

— Да ли би Турска пристала, или имала што противу тога, да се Петар Кара-Ђорђевић изабере за кнеза српског? упитао је гроф Игњатијев

— Висока Порта, отговорио је Велики Везир, не жели ништа друго, него срећу својих драгих, српских поданика. Ако Срби нађу, да им за њихову срећу треба Петар Кара-Ђорђевић, Порта ће га потврдити за кнеза српског!...

Ну, ми ћемо бити задовољни ако и овога пута, из овога што рекосмо, наши читаоци извуку ове конеквенце 1-во да је Русија желела да се српски владаоц

бира, и 2-го да је она држала, још и тада, као сигурно, да је насилном смрћу Кнеза Михаила, свршено за навек са династијом Обреновића и њеним наследним правом.

Намесништво, које је привремено постојало у својој Прокламацији сазива Велику Народну Скупштину, ма да за њу потребе није било и Велика Народна Скупштина, на основу закона о наследству престола, прогласи Милана М. Обреновића за кнеза српског.

Дакле, у Србији није било потребе за избором кнеза, пошто је он, по праву наслеђа постојао, те се тако жеља Велике Русије није остварила, али је жудња за променом српске династије, у Русији, још више порасла.

Радикална партија 80-их година, била је као што смо то већ рекли, у пуном јеку, и Русији је свакако, морало ласкати, кад се шеф једне тако јаке партије, ставља њој у службу.

И 1883-ћа год., и Илкин атентат у цркви, и Иван дан 1889 и 29 мај 1903. год. и други ситнији покушаји атентата јесу покушаји радикалне партије, да се на свагда, дебарасирају Обреновића, да на престо доведу човека, који ће на све махинације радикалске, да се прави невешт, док они буду, дивљачки јашили и замузали српски народ, и што је најглавније, што ће та своја недела моћи да заклањају за Велику и моћну Русију!...

Ваљало је само наћи извршиоце, а њих је једино требало тражити у редовима војске, јер би се та ствар, другаче тешко извршила.

Требало је најмити убице из војних редова!...

То је, међутим, тешко било и замислити, а камо ли покушати, јер су још биле живе успомене на Краља Милана, који је војску обасипао свим владатељским добротами, који ју је уздигао до невероватне висине и на пажњу и доброту, којом је Краљ Александар, апсолутно у свакој прилици обасипао своју верну војску!

Несретна женидба краља Александра са Драгом, дала је маха Пашићу, да са неким незадоволним десистентима политичких страна, оппочне агитацију, прво

смотрено, пажљиво противу Драге, па онда и противу Краља Александра.

И уколико је више Краљица Драга, падала из једне у другу грешку, у толико су они већег успеха имали. Најпре њен л а ж а н п о р о ђ а ј па онда жеља, ничим недокументована, да се један, од њене браће прогласи за престолонаследника и маса измишљених и намештених ствари, лепиле су се за уста ових агитатора, и они су агитовали са успехом.

Али, све је то, још тешко ишло, требало је у заверу увући и официре, а то не беше лака ствар, јер треба тражити од официра, да они дигну руку, на онога коме су се на верност заклели, да дигну руку противу елементарног војног принципа.

Ну, и са тим се није натезало, јер, међу толиким официрима, лако се је могао наћи довољан број и за ту издајничку аферу, коју су радикали увили, у патриотску одећу, па једно то а друго, такво недело обећавало је извршиоцима леп изглед на будућност, осигурање личног благостања, материјалну награду, власт и задовољење каприса, а све то је имало за последицу да забораве на своју дужност према Владаноцу, на своју дужност према Отаџбини!!...

О томе се већ почело да зуцка и у Престоници, а и Краљ Александар поче да добија писма од својих пријатеља, у којима му се скреће пажња на заверу, која се спрема противу његова живота.

У неколико махова, Краљ је то саопштавао, ђенералу Димитрију Цинцар-Марковићу, тадањем Преседнику Владе али он је вечито Краља разуверавао, речима:

Величанство, ви можете мирно да спавате, то ваши официри неће и не могу урадити!

Па ипак нечега је било у ствари, јер, на два месеца пре 29 маја, похапшени су официри, који су доиста били у завери, па једно што и они, који су их ислеђивали, беху такође у завери, а друго, што је истрага сасвим лабаво вођена, јер тадањи Преседник Владе ђенерал Цинцар-Марковић, није хтео о томе ни да чује, ови су људи пуштени, те се је истрагом успело само

у толико, што је извршење ове ствари било одложено на неко време.

У главном, завера је била склопљена, прво код официра који су били незадовољни, потом код официра 6 пука и најзад код официра, који неби активно учествовали али би примили свршени чин.

Ну, то одлагање самог извршења могло је да обелодани и осујети саму ствар, зато је требало са њом хитати.

Али, пре но што би описали сам догађај, нужно је да се упознамо са два завереничка типа, који су у овом догађају играли видну улогу. То су шуковници Петар Мишић и Мих. Наумовић.

Приликом једног указа није произведен мајор Петар Мишић, зато што није имао препоручљиву оцену за последње две године. Њега је Министар војни изоставио из указа, зато што по закону није имао права на производство. Ово је Мишића револтирало, и он је тих дана готово јавно грдио Краља Александра. Један од краљевих пријатеља саопшти му то, како га је Мишић јавно грдио у официрском дому. Краљ Александар се и сам заинтересује за ову ствар, дозове министра војног ђенерала Милована С. Павловића, па га упита за узрок. Он му каже, оно што ми већ знамо, о Мишићевом праву на производство.

Сутра-дан је Наумовић, који је био ађутант краљев и началник опште војног одељења Министарства војног, говорио са Мишићем. казујући му разлог због кога није произведен. Мишић је тада рекао, да је његова друга оцена послата из команде, и да ју је неко морао у Министарству сакрити.

У ствари сакрио ју је, тај исти Наумовић који је са Мишићем имао неке обрачуне, приликом предаје команде у Крушевцу, који нису ни мало повољни по Наумовића били. Овај да му се освети сакрије ту оцену.

У вече је, краљ Александар, поново упитао Наумовића, да ли га још грди Мишић, нашта овај исприча, оно, што му је Мишић рекао.

Краљ Александр одмах исприча ђенералу Павловићу шта је о оцени Мишићевој чуо, и доиста Мини-

стар војни нађе оцену Мишићеву у фијоци и донесе је Краљу.

Краљ одмах дозове у двор, мајора Мишића па га зашита:

— Чујем да си ме ових дана грдио?

— Ваше величанство, одговори Мишић, не може да ми буде право, кад ме млађи другови прескачу, а кад нема кривице до мене, и кад имам право на унапређење!...

— Видео сам, ја и ако нисам за то крив, јер је мени тако представљено, хоћу да поправим погрешку. Ја вас ево поздрављам чином потпуковничким!...

Мишић је био утучен племенитошћу краљевом, и кад је изишо, прве су му речи биле:

— Овај ме човек уби!...

*

28-ог у вече, био је интиман ручак у двору у 9 часова у вече. За вечером су били: Краљ, Краљица, њена браћа, дежурни ађутант и ордананси, први ађутант, министар војни, и још неколико официра и грађана.

Дежурни ађутант, био је потпуковник Наумовић а ордананс-официр капетан Јован Миљковић.

Потпуковник Наумовић, и ако ађутант краљељ, био је у завери противу Краља, који је требао да се убије још тога вечера, а капетан Јован Миљковић није, и ма да је знао за заверу, јер кад су завереници и од њега тражили да уђе у заверу рекао је:

„Ја противу Краља нећу да радим, о завери вашој нећу ником да говорим; али ако ја будем дежурни тада, ја ћу краља бранити!...“

Није никако чудо што је Наумовић тога вечера био забринут, јер и најокорелијег зликовца морала би да гризе савест, кад дође у близину своје жртве, а камо ли њега, који је имао све што је желео.

Шта је Мико? Што си нерасположен? — Ваљда опет нека меница?!...

— Сутра ћеш ми рећи, не брини, ја ћу опет исплатити, само једанпут престани да правиш те дугове. — Буди расположен.

Пре непуних месец дана, Краљ Александар је и по други пут, исплатио дугове Наумовићеве.

Вероватно, да је Наумовића сад још више гризла савест, јер сада и једе за столом свога господара — добротвора — који му пријатељски мисли, а коме он, тако полтронски племенитост враћа!...

Баш у томе тренутку, кад је овај разговор вођен, уђе један дворски послужитељ, донесе и предаде једно затворено писмо Краљу.

Он га упита нешто, по свој прилици, од кога је, па добивши одговор, он га механички спусти у џеп од блузе.

Писмо је писао ђ-штабни мајор Милосав Живановић, и оно је гласило:

„Ваше Величанство!

Сматрам за своју дужност, да Вас известим, да је завера склопљена, и да овога вечера имате да будете њена жртва“.

Понизан

Милосав Живановић
Ђ-ШТАБНИ МАЈОР.

Краљ, као што рекох, није ни прочитао ово писмо, и оно је неотворено нађено у џепу Краљевом. Пошто су завереници, после смрти Краљеве, вршили нечувену преметачину, нашли су и то писмо.

Нека ме читаоци извине, али ово сам морао да испричам, једино ради илустрације карактера најистакнутијих завереника.

Између официра, који су први ступили у заверу, ваља поменути:

1. — Генерала Атанацковића, кога је Краљ Александар вечито сматрао као свога човека. Држи се да је овај генерал пристао да ступи у заверу, једино, што је био приврженик и велики пријатељ пок. Краља Милана и због његове мржње према краљици Драги, коју је и краљ Милан мрзео, или најзад из чисто материјалних разлога т. ј. да ће се његов оронули углед подићи променом династије.

2. — Пуковник **Машин**, који је вечито био дворски љубимац, како код Краља Милана, тако и код Краља Александра. Али доласком на престо његове снахе — јер је Драга раније била удата за његовог брата инжењера **Машина** — њему су дворска врата била потпуно затворена, а са њима и све оне бенефиције, које су из тих врата излазиле. У времену самог извршења догађаја он је био у пензији, и вероватно је да неби више ни био враћен, међутим, ако завера испадне за руком, он ће се не само вратити у активу, него и материјално наградити.

3. — Потпуковник **Мишић**, сродник је данашње династије. И то је био једини разлог, да се позове да ступи у заверу. Запостављен у служби није био. Био је спреман официр. Шта га је управо натерало, да ступи у заверу, не може се поуздано рећи, без сумње оно, што је натерало и остале заверенике: изглед на боље дане, лично за њих и мржња према Обреновићу, коју су распиривали прваци радикалски. Он је са пуковником **Машином** играо врло важну улогу у овоме догађају.

4. — **Мика Наумовић**. — До 29. маја, био је стално за трпезом краљевском, и на ручку и доручку. Њега је краљ Александар необично много волео, и чинио му. Какви су разлози руководили овога човека, да као ађутант краљев ступи у заверу не може да се зна, као и за масу осталих.

Што се позитивно за њега зна, то је да је вечито натезао са новцем и да је дужан до гупе био. Покојни краљ Александар, исплаћивао му је дугове у више махова; али он их је вечито, понова правио!!... Његова је смрт, приликом овога догађаја — као што ће то читаоци касније видети — тајанствена била.

Прича се, да је погинуо од динамитског метка, случајно, и та је верзија, у нарочитом циљу лансирана; али то је неверно. Поред лешева краља и краљице, лежао је и његов леш; али не црн... раздробљен... но са куршумом у грудима! Биће да је то онако било, као што ћемо то ми касније рећи?...

5. — **Дамјан Поповић**. — Овај је пуковник, при овоме догађају, играо најсигурнију улогу, а после:

догађаја, највише се распртио. Он је те ноћи био у Пироту, као командант пиротских утврђења, рачунао је: Ако завера успе, он ће лако возом отићи у Београд, а ако не успе онда ће, још лакше отићи, опет возом у Софију.

Чим је ствар повољно свршена, он је тога јутра долетео у Београд, ставио се у прве завереничке редове, и као изасланик ишао у Женеву, да доведе краља Петра! . . .

Ма да је, пре 29 маја, и после њега, играо у српској војсци, готово ништавну улогу, он се је после 29 маја толико у њој распртио, као што ћемо то видети, да већ више није видео на очи.

6. — Богдан Дамјановић. — пуковник, који је те ноћи имао „историјску зубобољу“, у заверу је ушао по свршеном догађају.

7. — Капетан Љуба Костић, командир краљеве телесне гарде. Мотиви због којих је тај човек ступио у заверу необјашњиви су. Та он је све од Обреновића имао зашто га је он издао не може се објаснити ничим другим, но надом да ће за њега наступити бољи дани, јер је у опште, сматран као врло слаб официр, у сваком погледу.

8. — Милош Божановић. — Најближи је био радикалима он је први ступио у заверу. Није уживао, богзна, какву добру репутацију код официрског кора. Ако је и било увреда за њега од стране Обреновића, долазиле су, једино, што није тако високо рељефно стајао, међутим, њему је требало, да једним ударцем убије две мухе, и да свој углед подигне и да се дочена власти и благодестања. Тога дана био је командант моравске дивизијске области.

И велики број ситнијих завереника ушао је у ову заверу или обманути да је то патриотско дело, или из чистог материјалног рачуна, не размишљајући дубље о последицама овог догађаја, који је Србију, коначно упропастио.

И ако би даље износили мотиве, зашто су остали завереници, ступили у ову заверу, видели би да то није било из патриотизма, већ једино из личних амбиција а

сви главнији завереници ступили су у заверу, једино у циљу да се докопају власти, јер то својом спремом нису могли да постигну.

*

28-ог маја 1903 год. по подно, око 2 часа, истог оног дана, кад је била она вечера, о којој мало више говорисмо, саопштено је свима учасницима завере, која је већ била, дефинитивно склопљена, да ће се преко ноћи између 28 и 29 маја 12 сати и 30 минута, извршити убиство Краљевског пара по пројекту, у напред припремљеном.

Говори се, да је те ноћи убиство требало да се одложи; али је енергично противан, томе одлагању био капетан Драгутин Дмитријевић*), такође доцније члан „Црне Руке“.

Тога дана по подне, завереници су, са грозничавом журбом, вршили све детаљније припреме, а у вече скупио се известан број завереника у Официрски дом, а извесан број код „Славије“. (Официрски дом на 4—500 м. јужно од двора „Хотел Славија“ на 1 км.)

И једни и други пили су, веселили и играли, нарочито они у Официрском дому и играли и то готово, непрестано „Коло Краљице Драге“ тако да је то већ падало у очи, да се демонстративно ради.

Па ипак било је могућности, да чак и краљ у Двору дозна, како му се официри у Официрском дому веселе, играјући краљичино коло!!...

Парола, за извођење војске из касарне, била је да су: Краљ и Краљица у опасности!

Трупе, које су учествовале, на тај обманујући начин то су 6. и 7. пеш. пук и 1 вод дунавског артилериског пука, чета краљеве телесне гарде.

А да су трупе, доиста пошле противу краља, и незнајући да то раде, ова нам епизода, која се је десила, баш пред само извршење злочина, јасно показује.

*) Стрељан сада за покушај атентата, противу престолонаследника Александра.

Аутор.

6. пешад. пук „Краља Карола I.“ становао је тада у доњем граду, коме је командовао новопроевдени потпуковник Петар Мишић, кога је тачно у 12 часова и 20 м. извео из касарне, и Кнез Михаиловом улицом водио двору.

У тренутку кад је 1-ва чета тога пука пролазила поред хотела „Руски Цар“, коњички капетан г. Бранислав Лонткијевић, тадањи ордонанс-офицер краља Александра устао је са стола, за којим је, у друштву неколицине другова седео, и изашао да види, где ће та војска доцно у ноћ, држећи опет да је то неко ноћно вежбање; по кад је боље загледао уверио се је, да та трупа некуда жури, па разумев у неколико ситуацију, извуче сабљу, па повика:

З а м н о м ј у н а ц и к р а љ у у п о м о ћ ! . . .

Он на тај начин, готово узме трупу командире из руку и са њом дође до двора, где су завереници већ били стигли, те је Лонткијевић силом околности био суспендован даљег вршења службе.

Ето како је био организиран заверенички напад на краља и краљицу?! Дигли су буновне војнике, да им у овоме гнусном злочину помогну, а после су трубили да је и Краља и Краљицу војска убила! . . .

Ма да војници из тога пука, апсолутно ни један неби послужио радикалима, нити дигао руку на Врховног Команданта! . . .

И, да су војници доиста знали, да иду да свога Краља и Краљицу, у ноћним костимима побију, којима су се на верност заклели, неоспорно је да то неби урадили, и завереници би се брзо уверили, какав је за њих 29 мај освануо; али . . . они су за то морали да лажу, да не говоре истину војницима, јер је само на тај начин могуће било да војска загази у крв! . . . Злочин, који је требао да се идентификује са злочином од 29 маја 1868 год. испао би жалосан по њих!

И командант трупе и официри, најмљени за овај злочин, дошли су кроз Крунску улицу на 1-ву гвоздену капију, где је већ био њ-штабни пуковник Александар Машин, који је до тога момента ишао у цивилу, јер је био у пензији, а тада у униформи, са

дугачким панталонама и без сабље и мајор Лука Лазаревић.

Па пошто је Мишић упутио свој комбиновани батаљон из целог 6. пука, једно одељење ка Лондону, друго ка Управи Града Београда, и ова заузела своја места, а дежурни официр на дворској стражи, извештен од свију стражара о масирању војске око двора, изашао је на 1-ву гвоздену капију, такође командир дворске страже, коњички капетан Петар Панајотовић. Официри-завереници, затражише да им он отвори капију и да их пусти унутра. Он се одупре не хтевши то да учини, него нареди стражи, која је била већ изашла из стражаре да се спреми за отпор. За то време дочепана кључеве, поручик Петар Живковић. Он отвори 1-ву гвоздену капију разбојницима, јер је и он њима припадао. То је исто готово једновремено урадио и пеш. капетан Љубомир Костић командир пеш. краљеве гарде, оним официрима који су били на жандаркапији.

Оба официра, дакле, који су припадали телесној гарди, устадоше противу онога ког су чували!!

Телесна гарда хтеде да се одупре, овој навали; али на глас свога командира, да буду мирни — јер је и он у завери — они послушаше.

Међутим, у дворишту измењано је неколико пушчаних и револверских метака, од којих је пало неколико војника, један поднаредник, који је припадао завереничкој групи, и командир дворске страже капетан Петар Панајотовић.

Завереници су, дакле, после неколико тренутака били господари ситуације у дворишту, благодарећи томе факту што су имали другове, који су тако ниско морално стајали, и међу официрима, краљеве телесне гарде, и благодарећи несолидности саме дворске страже, која је под непосредном командом Краљевог Првог ађутанта била, који јој није тачно прецизирао, дужности у могућим моментима у којима она треба под оружје да стаје!...

У овој зликовачкој афери, држим да није било подлије, нити ниже улоге, но што су је ова два официра коњички поручник Петар Живковић и пешадијски капетан Љубомир Костић имали. Овај последни је, још био одређен од главног завереничког штаба, да за награду што је ваљано извршио своју дужност, отиде у Женеву, и доведе завереничког Краља у Србију!!...

Ађутант Краљев, Мих. Наумовић, о коме смо већ говорили, мучен савешћу ваљада, размишљајући у каквом се положају налази и шта има тога вечера да уради, пио је тога вечера више но обично, па и кад су Краљ и Краљица напустили трпезарију, он је још дуго у ноћ пио и то само коњак. У осталом то су радили и готово сви официри завереници, изузев малог броја од њих. Ово је донекле и било оправдано, јер није била лака ствар, убити једног човека и жену ненаоружане и у кревету, кад их у томе, цела послуга Краљева помаже!!...

Наумовић, који и поред толике дозе пића, није могао ока да склопи, лежао је на кревету у соби дежурног ађутанта — собица прва на лево кад се из дворишта уђе на главни улаз у двор — а на другом кревету, лежао је дежурни ордонанс-официр, капетан Јован Миљковић...

У дворишту, све ово што испричасмо дешавало се моментално и на пуцањ пушака, скочише обојица и Наумовић и капетан Миљковић. — Шта су они тада, један другоме говорили остаће тајна за вечита времена, јер су тада обоје погинули. Главно је то, да је Наумовић, по претходном споразуму, са завереницима, требао да остави врата из дворишта отворена, да би завереници без задржавања упали у двор; али он то није учинио, из којих пак разлога, не може се такође знати, већ једино нагађати т. ј. или да је Наумовић, због претераног пића на то заборавио — у шта ми сумњамо — или, да се је, у последњем моменту покајао — у шта ми верујемо — јер је било још довољно времена за разговор, између капетана Миљковића и Наумовића, од момента кад су дати први сигнали за „аларм“, од

стране командира дворске страже, па до појаве завереника пред главним вратима двора, или, да капетан Миљковић физичком снагом није дозволио Наумовићу да ова отвори.

Позитивно се не може ништа рећи, из разлога које горе заведосмо. Читаоцу стоји до воље, коју ће од ових верзија да усвоји.

Несумњиво је, а то могу да потврдим, из говора завереника, који сам ја слушао, још истог јутра, на неколико минута по убиству Краљевом, да је тај поступак Наумовићев изазвао огорчење на страни завереника, нарочито оних који су били одређени да убију Краља, међу којима је био и командант 6. пука, потпуковник Петар Мишић.

Главна врата, као што се из овога види, била су затворена, те су се морала, динамитским метком разрушити. Експлозија је та тако силна била, да су услед ње, 3 прозора са регастовима заједно одлетела у двориште.

Тумарајући онако по мраку, јер је од овог динамитског метка, сва електрична инсталација покидана, пођоше завереници ађутантској соби.

Мика Наумовић, отварајући врата, а да би спречио да не пуцају у мраку, повика:

— Не, овамо!

Али то је било доцкан, јер већ одјекнуше неколико пуцњева револверских, са којима се Мишић и Наумовић вечито измирише!!... Од њих погибоше и Наумовић и капетан Миљковић!...

Тако се је Правда Божија осветила на првом кораку над једним издајником; али је погинула и једна поштена душа, погинуо је капетан Миљковић, који је краља бранио!

Завереници већ беху умрљали руке крвљу, сад им је лакше било!!!...

Настала је паклена паљба у унутрашњости двора, између унутарње дворске страже и завереника, од које је било жртава и са једне и са друге стране. Наскоро изнесе рањеног капетана Драгутина Димитријевића, али краља и краљицу завереници нису могли да пађу.

Први ађутант краљев, ђенерал Лаза Петровић, требао је да олакша завереницима овај посао, т. ј. да им покаже где су Краљ и Краљица.

Ђенерал Петровић, изговарао се, да он незна, кад нису у својим одајама, одуговлачећи свој одговор и одупирући се да то учини, а када му већ и смрћу припретише, и када је држао да су краљ Александар краљица Драга, имали већ доста времена да се сакрију, он пође испред завереника; али их је читав добар час водао те овамо те онамо, и у подрум, и на таван, и у сутерен, и нигде их не нађоше... Међу завереницима настаде паника, која се је сваког секунда, што пролажаше, ширила све више и више, јер је била код њих бојазан, да ће и свануће скоро, наступити, а они су се светлости бојали као живе ватре, јер у опште, дан и светлост нису погодни на разбојничке подвиге, пошто, чим се почне да свањује и свет да устаје, са завереницима је свршено!...

Настаде тајац .. Престаде оно анархистичко рушење унутрашњости двора... Завлада паника!... Краља и Краљице не беше у двору!...

*

И ја ћу ту паузу да користим, да читаоцима испричам, како су стајале трупе око двора, оне које сам ја својим очима видео оне ноћи, јер сам ја улучио прилику, да се дочепам пропришта тога нечувеног зверства, још око 1 и по часа те фаталне ноћи, у улози простог посматрача скривеног, јер су ми чету из касарне VII пука извели завереници, — дакле пре но што су Краљ Александр и Краљица Драга, погинули.

Код хотел Лондона, где се укрштају кнез Милошева са краљ Милановом улицом, била је постројена једна „кара“, од једне чете комбиниране од војника VII пеш. пука „краља Александра“ и војника VI пеш. пука „Краља Карола“, те је према томе имала фронт: према В. Академији, која се налази у кнез Милошевој улици, и према двору у краљ Милановој улици, према Батал-Цамији и према Славији.

Према двору, у водним колонама, 2 чете VII. пука „Краља Александра I-ог“, којим је командовао капетан Александар Глишић, фронтом према Кнез Михајловој улици.

У дворишту старог дворца, једна комбинована пешад. чета из VII. пука, којом је командовао капетан Симеун Јовановић.

Пред Министарством Спољ. послова два топа, којим је командовао арт. поручник Ђорђе Ристић.

На батал-цамија, 1. чета, фронтом према новој згради Народ. Скупштине, којом је командовао, капетан Живота Митровић.

Једна чета у „кари“ у крунској улици, којим је командовао један капетан из VI. пука.

Један вод из VI. пука фронтом према новој згради Народне Скупштине, командован од официра из VI пука.

Један вод на жандар капији, и он је био из VI пука.

Пред кућом Министра војног један вод, пешачке краљеве гарде, којим је командовао инжињерски капетан Михајло Јосиповић.

Једно одељење војника из VI пука, пред станом команданта дунав. дивизије, пуков. Димитријем Николићем.

Једно одељење, пред станом Министра председника генерала Дим. Ц. Марковића којим је командовао, пешад. капетан I кл. Светозар Радаковић.

Једно одељење, пред станом Министра унутр. дела Веље Тодоровића, којим је командовао, артиљеријски капетан Сава Трпковић.

Патроле, случајна одељења, и т. д. све из VI. пука.

Такав је, ето, био распоред трупа, које су завереници довели, да им осигурају разбојнички подвиг те кобне ноћи по Србију!!...

*

Глас о томе да краља и краљице нема у двору, изазвао је паничан страх код завереника, поред тога што се је муљевитом брзином распрострео, код свију заштитничких одељења и одреда. Он је тако јако упливисао на заверенике, при помисли да ће их тако и зора

затећи „несвршивши ништа“, да су морала да буду обустављена и сва остала пројектована убиства те ноћи, јер, шта би им, на пример, помогло да убију Преседника Министарства или министра војног, који су у својим домовима, формално били ухапшени, ако неби краљ погинуо? Дакле, цео би њихов план пропао, а затим дошло би... шта би дошло? ... дошло би оно, што је требало да дође

Није дакле, никакво чудо, што су се у тим моментима, у двору, непрекидно чули узвици: „Издаја!... Издаја!...“ које су завереници у страху понављали. Па су и те речи на њих, тако силно дејствовале, да су сви почели да бегају, ко кроз прозор, ко на врата!...

Коњички поручник, Антоније Антић, скочио је кроз прозор, у двориште старог двора, куда се је налазила чета Симеуна Јовановића, која је до тога момента — од како су завереници ушли у двор, па непрестано, узвикивала и понављала узвике свога командира: **Живео, Петар Карађорђевић!**, ма да је у то време још био жив краљевски пар!!!....

Управо да вам истински признам, ти узвици казали су ми, у чему је ствар, јер ја сам ушао у двориште старог дворца, склонио се у сенку јела, незнајући још, управо, шта се у краљевом дворцу дешава!

Живео! Живео Петар Карађорђевић! Чета је непрестано понављала. Командир њен беше већ готово промукао вичући.

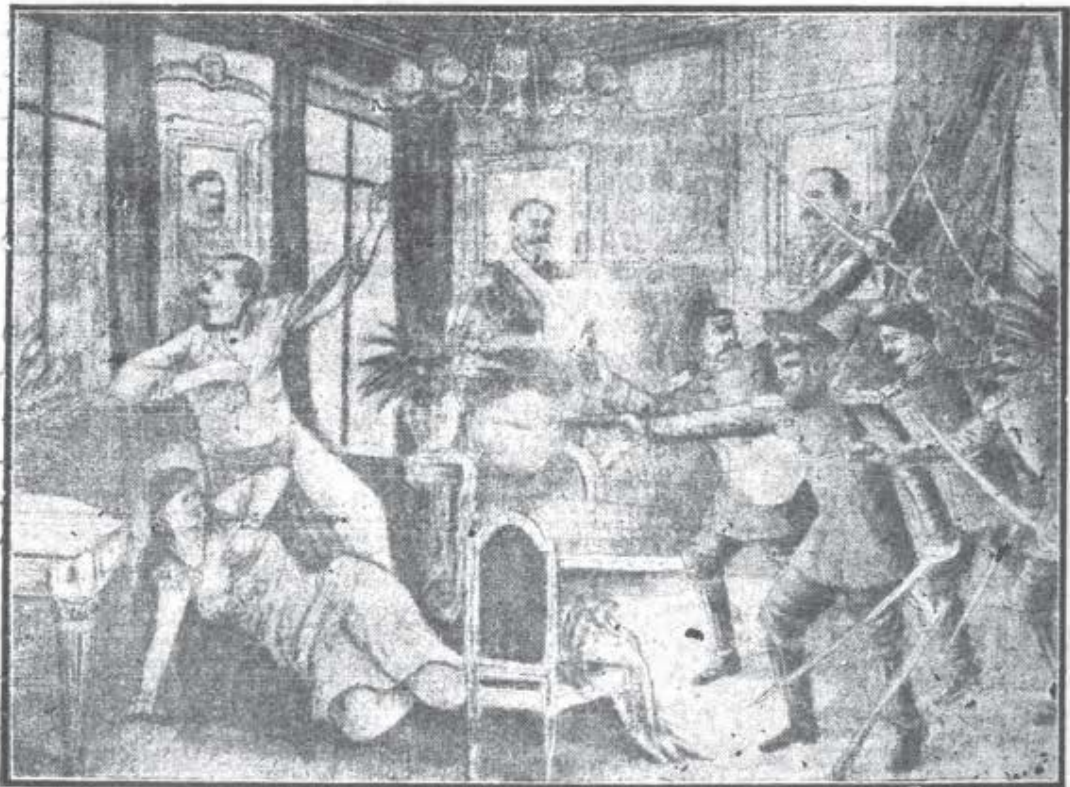
Али, чувши и он, да је пуцњава у двору престала, видећ да се силуете по старом дворцу журно крећу ка вратима, чувши узвике: издаја!... издаја!... видећ како завереници заглавише врата и прозоре, па чак и скакање поручника Антића са другог спрата у двориште, услед чега је повредио ногу, и њему застаде кост у грлу... и он умуче... Умуче и цела чета....

Ну, једна несретна случајност....

У двору је владала тишина. Краљица Драга, ваљда по жељи краљевој, изађе из заклона у коме су обоје били скривени, прође кроз салон, па се онако необучена појави на прозор, викнувши:

— Војници, Краљу у помоћ!

Рефрен тога узвика био је: Живео, Петар Карађорђевић! који се је захорио доле у башти.



Официри — завереници касале свога Краља и
Врховног команданта!

Поручник Антић, који је био дошао већ до чете, дочепав пушку од првог војника, нанишани на прозор са кога је краљица Драга викала, окиде је, она се журно изгуби у мрак, чета још енергичније одпоче да понавља узвика Живео, Петар Карађорђевић! и завереници се, новом снагом дадоше на посао.

Кобна случајност!...

Сад су завереници још енергичније и под оштријом претњом захтевали од ђенерала Лазе Петровића, да

им овај покаже, где су се краљ и краљица сакрили. Незнајући позитивно ни сам где су се налазили, одведе их до спаваће собе, држећи да су се скрили иза једних, тајних врата у зиду, повика :

— Величанство ! Изађите, официри вас траже !

Врата се на зиду отворише, на њима се показаше краљ Александар и краљица Драга у ноћним костимима !... Краљ блед и узбуђен — са десном руком вероватно држао рану краљице Драге, ако ју је поручник Антић ранио, па покуша да каже нешто ... али... преко десет револверских метака, пробивши тела краљевског пара, дубоко се зарипе у зид и они се малаксало срушише на под... ипак је могао да види, да му смрт зададоше они исти људи, које је највећма волео !...

Нечувена, ниска, разбојничка и дивљачка бес, није се на овоме зауставила... Не, завереници су требали и мародерством да се умрљају и умрљали су се...

На њега је сваки завереник имао свој револвер да испразни, и они су то урадили, пуцајући на краља и краљицу палих.

И краљ и краљица били су изрешетани куршумима.

Ну, и то не беше доста.

Требало је, на онако готово мртвим, и сабље своје окрвавити, ако другог ничег ради, а оно да би могли херојство своје документовати, да су и они, стварни учасници тога. Требало је на сабљама, имати крв краљевског пара, успомене ради ! ! ..

Ови разбојници не траже да сакрију своје трагове, зашто ?

Јаче, но и једанпут до сада, допре узвик из баште:

— Живео, Петар Карађорђевић ! а то канда дође, као одговор на ово питање !

Фијукала је, обесничка завереничка сабља, над главама краљевског пара, у руци оној истој, која се је некада високо изнад главе издизала, придржавана са иста она три прста, којим су се на верност, томе Краљу, који пред њима мртав лежи, на верност клели ! ! ..

Секли су га !... Газили... ругали му се... држећи да то нико није видео... Али, Бог и по мраку види..

— Живео Петар Карађорђевић!.. Да!...
 Он!... Па још бесније наставише започети посао.
 Један му је несретник сабљом одрезао уво!...
 Други га је бо у око!
 Трећи, сечицом од сабље ударао по лицу!
 Један се саже, па му одсече прст на коме је драгоцени прстен стајао!!!...

Друга се је партија занимала краљицом.
 Она је још свирепија била:
 Боли су јој очи, дојке, трбух, ноге, руке а један је од њих, гурао своју сабљу у тајни уд краљичин!!!...
 Саблазнити ону реч... која само код интелегентних људи, па донекле и код друмских разбојника постоји, па изговорити овде, био би злочин!...

Један од ових бандита, сети се да и она чета у дворишту, што је, целе ноћи викала: Живео, Петар Карађорђевић! требала би мало да пирује од овог дивљачког пира, те предложи да се лешеве избаце кроз прозор, да и војска увиди, како је умишљени злочин „уродио плодом.“

Прихватише га... како би другаче могло и да буде... кад нико није имао ни труна мозга.

Он још не беше, честито ни довршио свој предлог, а неколицина се њих сагоше, да понесу мртвог и изрешетаног краља.

Краљица је била потпуно мртва.

Али, кад је краља хтели да подигну, онај што је стајао са десне стране, чело краљеве главе, тек што се је сагао, Краљ Александар несвесно, пребаци леву руку, преко његовог рамена!...

Авај!... страхоте!... он у незнању помаже зликовцима да га што лакше избаце кроз прозор!!!...

Он је и онда био жив, кад су га донели до прозора и бацили на калдрму, јер је левом руком придржавајући се за завесу исту поцепао!!!...

Видео сам својим очима, кад је Краљ падао на калдрму, и чуо својим ушима, онај тупи звук кад је тело краљево пало на калдрму. Ту слику и тај утисак нећу заборавити док сам жив!!!...

Истим начином избацили су и мртву краљицу Драгу.

— Живео, Петар Карађорђевић! заврши чета у дворској башти, коју прихватише и остале трупе.

И тако је завршен први чин, београдске трагедије, односно први чин трагедије целокупног српског народа!..

Слушали сте сигурно, како се веселе, како играју, певају, скачу и како су усхићени дивљаци, кад им жртва на ватри догорева?

Онда, можете појмити, како је овај свршетак обрадовао заверенике?... Сви су весели... штафете су лете, да се и остали поубијају, и настала је сеча, јединствена у историји.

Капетан Светозар Радаковић, са још неколико подофицира и војника — злу не требало — ушао је у стан код ђенерала г. Дим. Ц. Марковића. Тражио је да му се врата отворе, и она су отворена.

Ђенерал је био у својој соби за рад, за столом и мишчекивао догађаје. Врата се отворише и на њима се појави, капетан Светозар Радаковић, праћен руљом војника, који су држали револвере у руци. У тој руљи било је и неколико млађих официра.

Кад ђенерал виде овај насилни улазак, сети се шта има он да значи, па онако хладан, као што је вечито био, устаде са столице, па сигурним гласом рече:

— Господо! Знам зашта сте дошли... вршите ваше!...

Али, још не беше ни довршио целу реченицу, припуцаше револвери и он се сручи на под, не предахнувши.

И ово је одељење, свршило свој задатак, тачно у духу устава земаљског!

Јадни ђенерал Цинцар-Марковић, ево како је ову ствар схватио:

Он је непрестано, уверавао Краља Александра, кад год би му он скретао пажњу, да се нешто међу официрима спрема, „да то није истина“ или „да је то измишљотина“, јер војска није у стању да тако шта уради. Сад је, по свој прилици, Краљ Александар, ушао у траг каквој завери, можда већ неке има чак и у рукама, и да му је све обелодањено, и да зато он оће њега да

казни, па је послао капетана Радаковића, да он то изврши.

И са таквим мислима, он је отишао у гроб, незнајући да је Краљ Александар, пре њега са животом свршио, и то на какав грозан начин!!..

Инжињерски капетан Михајло Јосиповић, имао је да изврши убијство над министром војним, ђенералом Милованом Павловићем, који га је од увек сматрао као неисправног официра.

И он је приступио извршењу, на исти начин као и Радаковић, помоћу војника пешачке краљеве гарде, само с том разликом што се је ђенерал Милован крио и одуширао.

Артиљеријски капетан Сава Трпковић, имао је задатак да убије министра унутрашњих дела г. Вељу Тодоровића и он је отишао у његов стан, зликовачки расплашио све по кући, па гађао из револвера г. Вељу: али срећом, није га убио но само ранио, премда је он веровао да га је убио.

Пешадијски потпоручник Воја Танкосић, имао је задатак да убије, оба брата Луњевицу, браћу краљице Драге.

Помоћу мајора Ивана Павловића, сродника браће Луњевице, који апсолутно није знао, рад чега се они зову у дивизијски штаб, и да их он води управо на губилиште, у пратњи потпоручника Танкосића и одељења, доведени су у зграду дивизијског штаба, која се налази у непосредној близини двора, уведени у ађутантову канцеларију, кроз један мрачан ходник и тада им је Танкосић саопштио:

— Краљ Александар и Краљица Драга погинули су... Сад је на вас ред... опростите се што пре...

Браћа су се изљубила, давши претходно све што су имали од накита војницима...

Танкосић, командова: „П а л и!“

Обоје падоше... разбојници допадоше... Једни су претресали а други са мртвих скидали обућу!!..

Међутим, све је ово до сада вршено без икаквог отпора; али са покушајем убиства над командантом ди-

визије, артиљер. пуков. Димитријем Николићем, ствар другаче стоји.

Кад су завереници распоредили по групама официре и војнике, једна група отишла је у улицу где је кућа команданта дивизије у намери да му осујети сваки излазак на улицу из куће, пре но што би били убијени краљ Александар и Краљица Драга, а потом да и њега убију.

Али, пуковник „Динка“ како су га звали, приметив из собе, да се пред његовим станом појављују неке силуете војничке и официрске, а да то бива без његова наређења као команданта места, сетио се одмах у чему је ствар, јер је пре кратког времена, држао говоре по свима касарнама, поводом гласова о завери противу краља, пред свима сакупљеним официрима, позивајући их, да до краја остану верни краљу и да кажу ако су шта о томе чули.

У то доба, беше се готово ушло у траг, завери противу краља, шта више неки од официра VI. пука, беху похапшени; али није никакав резултат истрага показала, и они су понова пуштени.

Да је овога пута више пажње било обраћено на ту истрагу вероватно је, да се неби ни догодио 29 мај у оном облику у коме је био.

Велика већина официра-краљоубица, размислила би добро, и о ономе што предузима и о последицама њеним; али она је и сувише лабаво вођена, јер су истражници и сами били умелани у ову заверу, а друго, што нико није могао ни помислити да ће српски официри учинити овако дивљаштво у зору XX. века!

На улицу пуковник Динко, није могао да изађе, јер би тамо, без сумње, одмах био жртва завереника или лишен слободе, дакле, доведен у немогући положај да Краљу помогне.

Кад се уверио, да стража формално поседа кућу, пожури, обуче се и наоружа, па изађе из куће, прескочи плот и избије кроз суседско двориште, на супротну улицу, па се журним корацима упути Славији, у намери да се што пре дочепа трупа бањичког сталног логора, који је био на 5 км. од Београда, у коме је било

два пешадијска пука, и ветеринарске школе, на истом путу, удаљеном од Београда на 2 км. где је становао дунавски пољски артиљеријски пук, те да све те трупе поведе краљу у помоћ.

И доиста у рукама пуковника Динко, била је готово сва снага гарнизона београдског, јер завереници не имаћаху још у својим рукама те трупе.

Дошав до Славије, пуковник Динк, седе у један фијакер, који је возио неког, па нареди да журно тера на Бањицу. Кочијаш је терао коње највећим темпом и наскоро дође пред ветеринарску школу.

Дежурном официру нареди да да знак „узбуне“ да буде све спремно и да чека наређење, па се живо, опет у трку, упути Бањици, где беху већ сви будни. Дошав тамо нареди „узбуну“. Скупи све официри и издаваше наређења и инструкције за акцију коју је мислио да предузме.

У току тога разговора, дежурни телефонист му јави:

— Господине пуковниче! Тражи вас командант дивизије, па телефон!...

Сви се официри згледаше... Ту је командант дивизије на Бањици, а тражи га командант дивизије из Београда?!...

Слика му је све јаснија бивала.

— Ало! Ко је тамо?

— Командант дивизије! А тамо?

— И овде је, командант дивизије!...

— Пуковник Соларовић!

— А, шта ћеш ти, тамо Динко?

— Видићеш одмах!

— Слушај Динко, немој да се шалиш, ма шта да предузимаш, јер су Краљ и Краљица мртви! Немаш сала за кога!...

Међутим, то у ствари није било, јер су они још били живи, то је била она пауза, о којој смо говорили.

Док је, пуковник Динко, водио овај разговор на телефону, дођоше и два официра, која су припадала завереницима, те се умешаше у ону групу официра,

која је очекивала команданта дивизије, да се врати из телефонске собице, и да нареди извршење.

Ну, тек што је, пуковник Динко стигао, изађу преда њ' она два официра, од којих је један био, пешадијски капетан Милан Ф. Петровић, а други поручник Гаговић, вадећи револвере и управљајући на пуковника Динку. За трен ока одјекнуше и пуцњи и то више пуцњева, јер је и пуковник Динко, рањен од оба метка, успео да извади и опали револвер, један метак на једног нападача други на другог, те првим метком убије на месту пешадијског капетана Милана Ф. Петровића, а другим смртно рани, поручника Гаговића у трбух. Али и њега снага издаде и сви троје падоше на земљу. Гаговић је још неко време живео — неколико дана — и умро је у болници, а пуковник је Динко, још и данас жив.

Ма да је овај злочин, страшан по морал српског официрског кора, разбојнички и хајдучки по начину извршења, сраман и жалостан, што се је појавио данас, у XX веку, ипак је овај човек показао и сувише присебности, дао и сувише довољно примера, како се брани краљ и врховни заповедник војске, показао како треба поштовати светињу заклетве, дао доказа да је то био прави војник, од главе до пете.

И у тој големој несрећи, која је Србију и српски народ задесила 29 маја 1903 год., у зору, високо се рељефно издиже овај војнички цин! Слава му!

Он паде, а са њим и замисао. — Краља Александра није имао више ко да брани!...

※

Вратимо се испод прозора, испод кога су пала мртва тела покојног краљевог пара, која су неко време, још врућа ту остала, и око која се беше сакупила велика маса завереника и војника. Завереници су их најпогрднијим именом ружили.

Било је и таквих, који су му у лице, нагрђено и осакаћено од зликовачких куршума, пљували!!... Паде ми на памет, мучење Исуса Христа, и њега су фарисеји, грдили, ружили и пљували!...

Ну, тамо беше бар кога, који се је прекрстио; али овде никог...

Посматрао сам она измрцварена, згужвана тела на калдрми, па сам премишљао у себи:

„О, људи... људи!.. Да ли је било чега страшнијег од овога... Зар је школа могла да васпита такве зликовце?!.. Зашто је, све то?... Да на просто дође Петар Карађорђевић!.. Да се извршиоци овог гнусног дела дочепају власти!.. Па они ће се и новом краљу заклети!.. Дабогме!..

О народе!.. ти ниси крив, што у твојим недрима носиш, храниш и чуваш овакве зликовце! Не, твоја је душа поштена!...

Рука им није задрхтала ни онда, кад су мртве лешеве краљевског пара бацили, кад су им лобање мртвим разлупали?!.. Ни онда кад су их мрцварили и пљачкали!..

Проклете руке!

На основу чега одузеше Краљу живот?

Народ то није желео!

Завереници убијајући Краља, спустише и српски народ на последњи басамак бездне!..

У сутерену, где је унет Краљ и Краљица лежала су још мртва и унакажена ова тела:

Ђенерала Лазе Петровића;

потпуковника Мих. Наумовића;

арт. капетана Јов. Миљковића;

Двојице поднаредника;

Једног камердинара;

Неколико војника.

Укупно 14. — Док је укупан број погинулих и од рана умрлих у овом догађају, износио 53.

То је еволуција прогреса!...

Ето шта су урадили Пашићевни најамници, и како су свој задатак извршили, он је могао да се са љубазном мином појави пред онима, који су га на Обреновића напујдали, којима је он био трун у оку, намерно затварајући очи, пред страхотама које ће наићи на српски народ, услед овакве његове „дипломатске“ вештине.

Ну, завереници се нису само на овоме задржали, они су се поред овога умрљали још и мародерством, да би свету, што еклатантније показали, какве су „патриотске побуде“ код њих владале, при извршењу овог гнусног догађаја!...

По извршеном догађају, војска је цвећем окићена, варош украшена тробојкама, пило се, певало и веселило; али само код завереника и надлештава, које су завереници у своје руке узели. У двору је наступила нечувена пљачка, пљачкао је свако, пошто су претходно завереници оно, што је представљало највећу драгоценост из двора изнели.

У зору 29-ог маја, у 1 сахат и 5 минути, после пола ноћи, услед динамитске експлозије, скочили су са својих постеља, престрављени Краљ и Краљица. Том приликом Краљица је оборила са ноћног стола један мали рококо-сатић, сав у брилијантима и он је, тога секунда престао да ради. И тако је тај сатић, историјски докуменат за почетак овог догађаја.

Књига, коју је краљица Драга те ноћи читала, остала је на столу. Она је носила наслов: „U n e T r a - h i s o n.“

Врата лево сагорела су од динамитског метка, то је соба у којој су погинули Наумовић и Миљковић. Ту је отпочет несретни догађај, ту је отпочела београдска трагедија. Врата која воде у салу за већање сва избушена куршумима.

Из ње ишло се у „српску собу“ у којој је краљица Драга примала. На зиду слике из династије Обреновића, слика краљице Драге, изрешетане куршумима. Врата ове собе разбијена су секиром, на њима се виде и трагови од куршума.

До ове собе налази се салон. — Врата су разрушена динамитом, на поду велика изгоретина. Над вратима слика краља Милана у униформи, његове пешачке аустријске регименте, са орденом св. Стевана. Једна тамна мрља показује место где је пао ђенерал Лаза Петровић.

Одавде, невероватно издробљена врата воде у собу где је спавао краљевски пар. — Све је у предету патос

и зид ишарани многобројним куршумима, на поду трагови од краљеве крви. Ту је, по свој прилици било оно страшно мрцварење.

Једна стаклена врата, па онда друга дупла воде у угао, где се последњи чин драме одиграо. Завесе навучене да се неби видели трагови завереничког безумља!...

Три прозора су окренута врту. Десни је завесом навучен, леви жалузинама затворен. У левом углу је пао краљевски пар сав у крви, трагови се виде. Тај је угао покривен тепихом. Кроз овај прозор су тела краљевског пара избачена!...

Шта је све тога јутра украђено из двора?

Тешко је све, до детаља пребројати. У осталом, то су завереници, непосредно иза догађаја причали, али према ономе, што се позитивно зна, тога јутра украђено је из двора:

Краљев златан часовник;

Краљичин златан часовник у брилијантима;

Краљева 3 прстена у крупним брилијантима;

Краљичино прстење у брилијантима;

Краљева сабља и декорације у скупоценом камењу;

Краљичина дијадема;

Краљева брилијантска дугмета за манжетне;

Краљичино властелинско одело;

Велики број краљевих ситнијих накита, као што су: цвикер, новчанице, порт-монеи, и т. д.

Сав новац у готовини, што га је било у двору: цени се на 250.000 динара;

Масу драгоцености и реликвија;

Краљово оружје ловачко;

Краљеве коње, кола, одело и т. д.

Скупоцено Мирослављево јеванђеље, чија вредност премаша 1,000.000 динара.*)

*) Јеванђеље ово писао је „дијак Глигорије“ за жупана Мирослава — брата Стевана Немање а сина Завидина, који је био жупан у Хуму 1169—1197 године. По томе је ово, до сада најстарији познати, споменик српске књижевности.

Разне краљичине наките ;

17 котарица дворске архиве, коју су завереници делом уништили а делом сакрили, јер је она махом документовала радикалску неисправност.

Вредност покрађених ствари тога јутра у двору, цени се на 3,000.000 динара ! Само ова је сума и сувише мала, то се даје видети и по оним завереничким кућама на Грантовцу, које изникосе као из воде, после 29-ог маја.

Као што ће се из овога уверити читаоци, тога јутра завереници су се, поред убиства и злочина, коме доиста у историји равна нема, умрљали још и нечувеним мародерством и крађом.

То су те ружне, прљаве мрље на мундирима српског официјерског кора, које су контра завереници тражили да се оперу !

Али су оне тако велике и тако масне, да их нико опрати не може !

Најмљене убице, међу којима је био велики број обманутих млађих официјера, који нису могли да виде,

Како је овај споменик дошао у Хилендар не зна се ; али би он тамо вечито и остао, затворец свима, српским и страним научницима, да не беше једног сретног случаја.

О Ускресу 1896. год. покојни краљ Александар походио је манастир Хилендар, и за трајан споменик походе његове томе манастиру, братство тога манастира даде на дар нашем младом владоцу „Мирослављево Јеванђеље“ — сада Јеванђеље Краља Александра.

Тако је написао пок. Пера П. Ђорђевић у „Делу“ за 1896. г (књ. 12. стр. 521.).

У ствари, кад је пок. краљ Александар приложио манастиру 15.000 динара у злату, добио је од братства манастира Хилендара два најстарија споменика српске књижевности Мирослављево Јеванђеље — Немањину повељу.

Како је ово јеванђеље било од великог интереса за цео просвећени свет, то је он, о свом трошку, прештампао, у онако истом облику Мирослављево Јеванђеље, као споменик наше културе у XII веку.

Тај, оригинални, драгоцен споменик, украђен је у двору 29 маја 1903. год, и где се сада налази, не зна се, ма да су завереници, тенденциозно, у провидној намери, протурали вест, да га је сам пок. Александар, поклонико неком !!...

Сад је то јеванђеље, како *Gazette de Louzane* јавља, нађено на Крфу, међу завереницима !!...

да на својим слабачким плећима износе корумпиране душе и колеге своје, које својим радом ником импоновали нису, већ су тражили партијско-политички бедем, да се иза њега заклоне, упрегли су се у та демонска завереничка кола, која су возила будућност Србије, коју су завереници натоварили.

Док су млађи завереници и по десети пут препричавали своја херојска дела, обмањујући лаковерни свет о њима, који их је слушао пажљиво, јер истину да речемо, наш народ воли сензације, да о њима слуша, и да их до детаља зна. А завереници су, својом нескромношћу, давали томе народу оно, што је волео, па су још при томе, своје подвиге гарнирали и самохвалисањем и најфантастичнијим лажима.

Тако нпр. Мишић, вођа завереника, изишав из двора, по свршеном догађју, ишао је тротоаром између прве и друге гвоздене капије, у раскопчаном мекинтошу као прави харамбаша, држећи у десној руци револвер.

Кад је дошао до министарства спољних послова, добацио је са патосом:

— Ух, ал' је то умор!...

Окупљени су се чудили његовој куражи, замишљајући да је Мишић, ишао са каквог мегдана, где га је противник наоружан топовима чекао, не водећи рачуна, да је пуцао противу човека који је био у спаваћем костиму, тако рећи у кревету, који се није бранио!... или, да су човека и жену нападали њих 62!

Они су, у главном, урадили, шта су хтели, и тога момента били су господари ситуације у Србији.

Пуковник Александар Машин, у дугачким црвеним панталонама, вата ме за руку, објашњава да су краљ и краљица погинули.

— **Живео, Петар Карађорђевић!** виче ми...

И ко зна, како би прошао, да се неко иза мојих леђа не продера:

— **Живео!**

Завереници бацају кокарде са краљевим монограмом!...

*

Ну, то још није све.

У министарству спољних послова „пријатељи народни“ образују владу.

Прва соба десно празна, у њој шета ђенерал Јоца Атанацковић, а у оној, одмах до ње, скупили су се народни људи, виђенији радикали и они који су видно у завери учествовали. Чује се жагор.

Ђенерал Јоца Атанацковић, диктира мени, јер су ме скоро угурали ту, да не стојим „беспослен“, ову лажну депешу:

К о м а н д а н т и м а Д и в и з и ј а.

Ниш, Крагујевац, Зајечар, Ваљево.

„Ноћас у међусобној распри. Краљ и Краљица изазвали су метеж, у коме су и трупе учествовале. У томе метежу обоје су погинули.

Налаже се командантима итд.

— Министар војни, ђенерал Атанацковић, рече ми он, нашта му одговорих:

— Да, али ви нисте министар војни!...

— Имаш, право... Ђенерал Атанацковић...

Али, не прође, ни неколико тренутака, он је већ био министар војни, јер један од завереника изнесе готову листу, тога кабинета, која је овако била састављена:

Председник Минист. Савета Ј о в а н Ђ. А в а к у м о в и ћ;

Министар Спољ. Послова Љ у б о м и р К а љ е в и ћ;

Министар војни, ђенерал Ј о в а н А т а н а ц к о в и ћ;

Министар Народ. Привреде Ђ о р ђ е А. Г е н ч и ћ;

Министар Грађевине, пуковник, А л е к с а н д а р

М а ш и н;

Министар Унут. Дела С т о ј а н М. П р о т и ћ;

Министар Правде, Љ у б о м и р Ж и в к о в и ћ;

Министар Просвете, Љ у б а С т о ј а н о в и ћ;

Министар Финансије Д р. В о ј а В е љ к о в и ћ.

Те се тако удружише завереници са овом владом, да делају даље на срећу Отаџбине!

И први неуставан акт, који је радикално-завереничка влада, учинила, била је прокламација, коју је она, после пола часа, како је самовласно образована, упутила српском народу, а која је гласила:

Народу српском,

Ноћас су погинули Краљ Александар и Краљица Драга.

У овом судбоносном и озбиљном тренутку, пријатељи народа и земље, споразумели су се и образовали владу.

Објављујући ово српском народу, влада је уверена да ће се народ скупити око ње и помоћи јој да се свуда у земљи одржи ред и безбедност (страшног цинизма!)

Влада проглашава да од данас ступа у важност Устав од 6 априла 1901. год. са законима, који су важили до 22 марта ове године.

Народно представништво, распуштено прокламацијом од 24 марта о. г. сазива се у Београд за 2. Јуни ове год.

29. Мај 1903. год.

Београд.

Следују потписи.

Влада се је одмах постарала и за избор владаоца, што је, у осталом, сасвим природно, јер „зашто смо се борили?“ па је, немајући вере у скупштину која је законитим путем изабрана, да решава о судбини свога народа, сазива већ распуштену скупштину т. ј. ставља Србију још одмах у вануставан положај са две скупштине, октроишући, противзаконим путем право оној скупштини, која је уставна и законита и парламентарна!

Ово је факат, који не треба сметати са ума никако.

По Србији отпоче да се осећа благодет ове радикално завереничке владе, још одмах првих дана, и ми ћемо то, детаљно описати касније, а сада да се још неколико тренутака задржимо на завереницима, који су некултурност и своје дивљаштво, у овоме догађају видно манифестовали.

Краља и Краљицу, које су завереници, мртве, онако свирепо, немилостиво, дивљачки масакрирали, требало је сахранити, те да се и тела њихових ослободе, који их неби направио ни труни културнијим, но што су то у ствари, те су наредили да се мртвачки ковчези са телима краља и краљице, просто потоваре на кола, и без икаквог спровода, ноћу однесу у цркву Св. Марка, где је био сахрањен Александров брат С е р г и ј е, који је као сасвим мали умро!!...

То је почаст коју културни варвари, указаше своме краљу! То је пошта коју краљу Александру, дуговаше цео српски народ?!.. То је врхунац српског језуитизма према мртвом владару!..

Кад смо својим рођеним очима видели, како ти варвари избацише мртва тела краљевског пара, кроз прозор, оне крунисане главе, којима се је, до јуче цео српски народ клањао, кад смо својим рођеним ушима чули војну музику, како онога јутра свира улицама веселе маршеве, кад смо видели, да је српска војска окићена цвећем, баш као да се из рата враћа, у коме је непријатеља победила и пожњела највеће успехе уз добоше у бојне трубе, улицама гордо корача, кад се грађани натерују да у место знакова жалости истакну народне тробојке, кад је све живо почело, па и оно што је до јуче од тога краља живело, почело противу њега невероватно подлачки да говори и пише, још тада велим, ја сам био на чисто, да је Србији одзвонило, и да ће нас Европа ставити у ред највећих дивљака, јер епилог овом крвавом догађају, можда више но све остало карактерише културност српског народа, који ипак сав није такав.

И са владарима на смрт осуђеним, па се је другаче поступало, а то ли са владоцем, кога је народ више волео од овог, кога хоће да му завереници наметну.

Цар Максимилијан бене, земаљским судовима на смрт осуђен, па му је ипак при сахрани, одавана царска почаст. Тако је било и са осталим владарима.

У Топкани, 23 маја 1876. год., извршено је убиство турског цара султан Азиса. Па ипак је он са свима помпама сахрањен, а на погребу учествовали сви ве-

ликодостојници, па и Хусејин Авни Паша, који је постао министар војни, и Рашид Паша, који је одмах после тога догађаја, постао министар спољних послова.

После неколико дана убија га ађутант-мајор Хасан, који је сутра-дан обешен.

На место Азиса, дошао је Мурат V, који није хтео да влада, и по предлогу Митад-паше проглашен је Абдул-Хамид.

Абдул-Хамид чим је дошао на престо наредио је најстрожију истрагу противу оних који су убили Султан-Азиса. Наредио је да се одмах затворе оба његова зета Махмут-Дамат и Нури-паша и дворски функционари: Хавис-паша и Мехмед-беј, јер је на њих пала сумња да су убице.

Даљом истрагом доказано је, да је шеф убица био онај исти Митад-паша, гувернер Смирне, по чијем је предлогу Абдул-Хамид проглашен за цара.

По личној заповести Султана Абдул-Хамида, Митад-паша је затворен. Свима је судио редован суд, и Митад-паша је осуђен на смрт.

Најзад, младотурском револуцијом, којом је промењен владар, Абдул-Хамид није убијен; он је и даље жив!

Не мора се владар убити, па да се смени са престола!

Да, али су завереници тако мислили, да ће их казна људска најлакше мимоићи, а о Божијој нису ни помишљали, та они су, на власти били!

По мраку, тихо, нечујно... возила су лагано кола два ковчега... цркви Св. Марка, без икакве пратње, без икаквог шума... за којима нико није ишао, које нико није жалио. То су, ваљада, једина два створа, која мајка Србија, неоплакане прима у недра своја!!...

*

Радикали и завереници загрлише се да завитлају демонско коло по јадној Србији.

Од овога момента српска држава руинисана је мало по мало, како морално тако и физички, док се није најзад скљокала, уз асистенцију свију оних, који се заштитише орденом „Карађорђевог Звезде“ која их је

одвела у мрак, у незнање, пустош, пропаст и унижење!...

Јер, шта је морало из овога наступити: Презирање извршиоца свуда на страни, презрење онога народа, који је, макар и ћутањем величао те издајничке душе, против којих се буне, сви принципи међународног права.

Та „револуциона“ влада, која је сама себи желела, тај назив да да, није се постарала, апсолутно ни једним једином гестом, да отклони узроке, који су постојали и сметали, да Србија, уђе у нормални дипломатски колосек.

Она то није могла да ради из два разлога: 1-во; што су најмљени официри, извршив сам догађај, били у ствари већа анархистичка власт у земљи од ње, а 2-го; што су само формално примили владу, не за добро свога народа, као што у прокламацији говораху, већ за лично своје благостање, које је опет, емперативно налагало влади да одржава добре одношаје са завереницима, који су јој ближи, него са целом Европом!... која је далеко!!...

Према томе, Влади није остало ништа друго него да склопи још веће братство са завереницима, па и по цену, нека Србија издише под теретом тих индивидуа, који је малтретирају!..

И склопили су.

Кад је већ дошао нови краљ у Србију, и кад је требало све, да пође на боље, напротив заверенички инциденти, терори, злочини и крађе, почињу да се појављују на позорницу Србије, и она је све то више тоннула у мрак и несрећу, у колико смо ближе били актуелним догађајима. Делиријум заверенички све је већи био, све бешњи... радикалне су владе, пустиле нека државни брод Србије плови по незнаној води, без компаса, те да срећним случајем прође кроз Сцилу и Харивду, која је била начичкана грандиозним објектима, које су наслагали европски догађаји. Вода је све немирнија бивала, потребовао је вешт крманаш; али тога у Србији не беше, те је катастрофа морала неминовно да наступи.

Оно, што је неминовно морало наступити код Владе, одмах по извршењу овог догађаја, према принципу

најелемантарније хуманости то је, да Србију врате у њен дотадањи међународни положај, јер су се готово све европске државе буниле да опште са једним таквим народом као што је српски, приписујући му, сасвим оправдано, све оне пороке, које су имали официри-краљоубице извршавајући онај крвави злочин у зору 29 маја 1903. год.

Сам догађај, као што рекох, изазвао је гњев целе Европе противу себе. Завереничко питање морало се је решити, то је морала влада да зна, јер у колико се оно буде дуже одуговлачило, у толико ће бити судбоносије по будућност народа српског.

Кад је, у Србији, избила контра-завера, којим су официри српски тражили то исто, што и Европа, т. ј. да се извршиоци догађаја од 29 маја удале из војске, као деструктивни елементи њених најбитнијих принципа, да се управљање земље повери политичарима, да се дипломатске веле са страним дворовима обнове, да се Краљ дебарасира њих и буде имао одрешене руке за управљање државним пословима, кад би се тај опасан преседан сузбио за свагда, како на нашем тако и на осталим дворовима, кад би се кривци достојно казнили, те и правда задовољена била, кад би се у неколико спрала она ружна мрља коју је овај догађај набацио на част и образ српског официра, онда би Србија могла да преставља пуноважног члана међународне заједнице, онда би унутарња конституција постојала, онда би српски народ престављао државу.

Али, ма да је то влада добро знала, као и то, шта значе исправни одношаји према осталим европским државама, она није ни прстом мрднула да се покаже бар формално вољна, да помогне оно, што је један део официра контра-завереника тражио.

Зашто? — Одговор је лак: Јер се већ беху братимили, да и даље заједнички газе преко Уставних слобода народних, да и даље греду путем, камо се налазе амбиције њихове!!..

Акредитовани посланици код српске владе, демонстративно напуштају престоницу, сва европска журналистичка устаје отворено противу тога стања у Србији, па

чак и државни републикански службени орган *Tempus*, обележава се крајње нерасположен према томе стању.

А влада, и завереници, задовољни су да ту појаву у Београду, крете „дипломатским штрајком“, велећи нама је топло, а дипломате нека штрајкују, као да то они то ради „спорта“ раде.

„Можемо ми и без дипломата, у осталом то је крајњи безобразлук, говораху они, да се Европа меша у наше унутарње ствари“.

Зар је тако далеко била владина проницљивост у овоме питању?!... Зар је њима прече било, да дипломатски изолују Србију; него да покваре скоро стечено пријатељство са завереницима?!...

Баш као да је Србија опасана кинеским зидом и да јој нико, ама баш нико не треба! Као да се она не налази у Европи, међу културним државама, него тамо негде у Азији, међу дивљацима!

Сасвим оправдано, Европа је љута.

Она не може дозволити, да један владаоц, поред својих одговорних фактора, може бити осуђен на смрт!

Она се гнуша оног вандализма извршеног у двору 29. маја, и она пеће и не може да дозволи, да такав злочин у XX веку остане некажњен!

Она се носи мишљу, да избаци смртну казну и за све разбојнике, у толико пре за крунисане главе!

У среду 3-ег децембра 1903. год., аустро-угарски министар спољних послова, пред делегацијама, прочитао је свој опширан извештај у опште, о спољној политици Аустро-угарске монархије. Том приликом, између осталог, рекао је о Србији и ово*):

„Ређајући маркантне догађаје из најновије прошлости, не могу а да не поменем трагедију од 29. маја у београдском кошаку, која се руга сваком човечијем осећању. И ако је већ и сама морална страна овога језовитог догађаја била таква, да цео цивилизовани свет необично узруја, ипак су таласи узнемирености били у толико већи, у колико су политичке консеквенце из тога, претиле да створе стање,

*) *Neue Frei Presse.*

које би могло изазвати разне, врло озбиљне опасности, за мирни развој догађаја на најближем Истоку.

И одиста, злочинском руком преко ноћ створена празнина (vacum) скривала је у себи клицу кобних заплета, тако да се ми, пошто је одмах за тим, српско преставништво једногласно обезглављени престо понудило шефу друге народне династије*) и позвало га да прими владавину, као први, кога су ови догађаји такнули, нисмо смели узтезати да не дадемо овоме решењу наше одобрење, пошто је несрећна земља само на тај начин могла да избегне опасност од анархије, а већ и у нашем је сопственом интересу било, да новоизабраном Краљу, не отежавамо претешки задатак.**)

Претежак је заиста у сваком погледу тај задатак, јер му је дужност, да подигне богомрским злочинном дубоко унижени углед Србије, као и да се брине, да на мирнији пут наведе и нормалном развићу упуту унутрашње политичке прилике, које су прешле границу и меру. Надати се, да ће Краљ Петар у свеснијем делу народа српског наћи јаку потпору овога његовог рада на препорођају.***)

Са наше стране, ми ћемо сваки напредак у томе погледу, са толико искренијим задовољством поздравити, што тај напредак може бити реалан, успешан и трајан само онда, ако се суседна краљевина, одрече својих многостручних политичких лутања, одајући при томе пуну важност нашем пријатељству, и не присиљавајући нас можда мрзовољним испадима, против монархије који су омиљени репертоар извесних **неодговорних чинилаца**, да меру наше предусретљивости у будуће знатно смањимо.

Толико...

*) Не стоји то у ствари.

***) Тако смо и ми мислили, кад смо тражили да се завереници удале из војске.

****) Зар и онда, кад је он био и формална и фактичка фигура у поробљеној Србији од стране завереника?!

Аутор.

Није се могло ни претпоставити, да то српска влада није знала, или да је, толико кратковида била да не види, да је у интересу Србије требало бацити у запећак интересе завереника, и да је тај њен брак са завереницама ваљало покварити и то што пре!...

Јер, поред тога, што је Голуховски рекао о Србији, Енглеска категорички тражи да се завереници догађаја од 29 маја уклоне из војске, па да она онда обнови дипломатске одношаје са Србијом.

Односи су дакле, званичне Србије и Енглеске, не само ненормални, но и до крајности хрђави.

Српска влада прави се невешта „*elle a depuis longtemps, jété son bonnet par dessus des moulins*“; она рачуна да ће се одуговлачењем свршити, и да се са браћом завереницима, неће морати да раставља, односно да ће Енглеска, пред силом и арогантношћу наших завереника поклонити главу!

Она је међутим, поставила свој принцип, од кога неће одступити. Сир Едвард Греј, у Маријенбаду, јасно је исказао своје мишљење о Србији.

Румунски Краљ Карол I, одриче се да буде шеф онеме 6. пуку, кога су завереници водили да убију Краља! Он се већ 27 августа зове VI пешад. пук „Краљевића Александра I.“

Румунске новине најжучније нападају извршиоце догађаја од 29 маја. То исто чине и талијанске.

Једном речи ускомешала се цела Европа.

Да видимо шта раде завереници и влада за то време?

Они су дочекали краља, као што је то и ред кад су човека позвали у госте.

Али, свечаности су давне прошле. Искидани и избледели барјаци по београдским улицама, једини су остатак њихов. Међутим, то је споља... на улици, да видимо како је унутра и ван Србије:

Стање се није ни у колико изменило. Финансије су хрђавије но што су биле; спољна политика хрђавија не може да буде... Продужено је гањање политичких противника у већој мери него и пре, јер су раније гањани само радикални непријатељи а данас и заверенички

пошто су они стална фузија, свакој влади, продужено још у већој мери гажење уставних права, принцип Правде не постоји, већ завереничког ћефа и обести, Уставна права свију њихових непријатеља, па и прерогативе крунине отишле у недођин, радикало-завереници врше уцене и пазар на рачун државе, народ се налази у крајњој апатији. Кроз артерије државне струји завереничко-радикални отров!...

А шта урадише завереници?

Они се старају да очувају свој доминантни положај у држави, наравно, влада им иде на руку. „Парламентарна“ влада узакоњује, на уштрб јавних грађанских права и слободе, неприкосновеност војске, наше највеће и најскупље установе, само да би по њој завереници комотније вршљали, не дозвољава да се критикују официри, а ти се исти официри баве и унутарњом и спољном политиком Србије, њима је дозвољено да раде оно, што сигурно упропашћује сваку војску, много више по јавна реч, више него један новинарски чланак.

Тако завереници шире ред у војсци, таквом новом срећом усрећују Србију њени „спасиоци“.

Одмах после 29 маја, послата је нарочита депутација у Женеви, да доведе краља Петра. Међу овом депутацијом, био је и пешадијски капетан Љубомир Костић, онај исти, читаоци га већ познају, што је као командир телесне Краљеве гарде, отворио капију да убију оног Краља, кога он чува!

Тадањи краљ, усхићен што је видео српског официра пред собом, и то из групе официра, који су те кобне ноћи убили Краља Александра, те њему направили места да на престо дође, произведе га у чин мајора!

Али се браћа завереници побунеше и недозволише да се та краљева жеља изврши, те је сиромаш Љуба, морао као капетан да се врати и да и даље капетаном остане.

Тако су одмах, тако рећи, првог дана ставили своје краљу до знања, да он управо није ништа, и да може да ради, само оно што му они одобре!...

А требало је да Љуба Костић постане мајор, јер управо он је и отворио капију да унутра пусти Петра Карађорђевића!

Свршено је... Не може ништа без воље завереничке!

Наиван свет, чудно се, од куда завереницима толике куражи!

Дошао је Краљ у Србију. — Први посао био му је да добије дворско особље, које ће га служити. Ваљда тек неће да га служе ађутанти и ордонанси Краља Александра?...

Изапшао је указ, којим се инжењерски капетан г. Жарко Протић, одређује за Краљевог ордонансофицира!

Како је то смео да ради?!..!. Питали су се у чуду браћа завереници!... А зашта смо се ми онда крвавили? — Решење је брзо пало. Наређено је Министру Унутрашњих дела, да покупи све растурене бројеве службених „Српских Новина“ и указ је суспендован, ја како!...

Да се зна, ко је старији а ко млађи, у овој препорођеној Србији!!...

Један потпоручник — завереник, долази доцно на службу, командант му пука то примећује; али он пред свима официрима и војницима одговора команданту:

— Причувај се ти, и пази на кога вичеш, јер ћеш још данас одлетети одавде!!...

Капетан Тих. Стојановић радног дана облачи парадно одело, узјаши на коња, повади сабљу и одпоче да вија попове по Шапцу, гонећи их да величају злочин у цркви!...

И сви инциденти, по свима гарнизонима, који су првих дана вршени, имали су једино за циљ да покажу предоминантну власт завереника у целој држави, и како, у опште, нема те силе која би им стала на пут.

На свима важнијим положајима у војној хијерархији, понаместани су завереници, команданти дивизија, пукова, Министар војни, Гл. штаб и 27 јуна доведоше за началника опште војног одељења Министарства војног,

потпуковника Петра Мишића. Сад тешко ономе ко не увије заверенику чалму.

Премештања официра, пензионисања, удаљавања од службе, беху у највећем жеку. Пензионисани су и они официри, који су вазда спремом стајали високо, или су преданошћу у служби и по годинама, могли да послуже Отаџбини још дуги низ година, јест; али нису давали гаранције да ће завереницима послужити.

18. марта 1904 године, пензионисано четворица најбољих виших официра и девет нижих. Међу њима: Пуковник Ж и в о ј и н Р. М и ш и ћ, који важи као један необично спреман, поштен и савестан официр, који је као командант дивизије оставио најлепши утисак и као друг и као старешина.

Коњички пуковник Обрен Миливојевић, најспремнији коњички официр у српској армији.

Инжињерски пуковник Светислав Исаковић један од ретких професора В. Академије.

Пуковник Никола М. Лукић, један од најстрожијих и најсавеснијих официра, само зато, што је као ађутант Краља Милаиа, приликом Иван-данског атентата 1889 год., стао испред зрна револверског, најмљеног Ђуре Кнежевића, те се је зрно намењено краљу Милану, дубоко зарило у груди овом официру.

Официрска Задруга престављала је дотле само једну установу, која је снабдевала официре спремом, оделом и наоружањем, и за положај преседника Задруге сваки се нерадо примао; али је сад та задруга постала главни заверенички штаб и благајна, из које су се новцем снабдевали, те је њен преседник онда морао да буде завереник, зато је сада вођена жива агитација од стране завереника. Док нису и ту установу руинисали, као што ћемо то доцније видети.

Најзад Србија није могла даље. Енглеска није никако хтела да обнови дипломатске одношаје са Србијом дотле, док влада не уклони из војске пет најглавнијих завереника, који су учествовали у догађају од 29 маја.

То су питање завереничке владе продужавале од 29 маја 1903 год., па до 16 маја 1906 год., дакле три пуне године!

Три пуне године влада је мислила да ће шеретским ћутањем натерати Енглеску да на српске заверенике заборави. Три пуне године и влада и завереници држали су да ће изиграти Енглеску. Три пуне године Србија је била без енглеског дипломатског преставника! Три пуне године влада је признавала свој инфериоритет над неодговорним чиниоцима у земљи!!...

Али, 16 маја 1906 год. изађе указ, којим се пензионису по својој молби: ђ-штанни пуковник Александар Машин, инжињерски пуковник Дамњан Поповић, пешад. потпуковници: Петар Мишић и Лука Лазаревић и пешад. мајор Љуба Костић.

Ну, тај цинизам српске владе, да ово пензионисање врши на молбу горњих завереника, не може се претрпети.

Зашто, управо, ти завереници траже пензију?

Зато, што је Енглеска тако хтела!...

Значи: морали су, а то није исто што и молити!!...

Шта је онда требало влади, да лаже онде, где није имала потребе?!...

Ну, други део указа још је интересантнији, он гласи:

„Да им се, из призрења на предусретљивости, са којом су своје положаје ставили на расположење влади, на основу § 77 Закона о чиновницима грађ. реда, пензија одреди у целом износу њихове садање плате.“

Три пуне године увијали су се на све могуће начине, да не буду пензионисани, а кад је то већ морало да буде, онда је то предусретљивост. Тако што могла је да каже само та несретна радикално-завереничка влада!...

Зато што су та петорица разбојника, пуних три године, били пречи српској влади од Србије, само зато им се даје пуна пензија!!...

Страшно!... Народе српски!

Поред Енглеске, као што смо већ рекли, почеле су на заверенике енергично да вичу и све остале државе; али завереници су се најмање надали, да ће на њих једног дана дићи руку и Православна Русија. То их је до срца заболело... Зар Русија? А они су непрестано мислили да им је она искрени пријатељ!

Доиста, на погребу Великог Кнеза Михајла, званична Русија није хтела да укаже нашем војном изасланству ону почаст, коју заслужује званична Србија.

Широм Србије овај се догађај тумачи тиме што је изасланство предводио један завереник краљо-убица.

Међутим то не стоји у ствари.

Обреновићи су, од првога до последњег од Милоша Великог па до Александра I, били вазда сметња званичној Русији, јер су Обреновићи хтели да створе једну јаку Србију на Балкану, а Русија је вазда сматрала таку Србију, као озбиљну баријеру њеним аспирацијама на Балкану.

Узроци погибије Обреновића познати су данас и најширој маси у Србији. Он је био жртва те политике. Погинуо је на неколико месеци, после Ламсдорфове посете у Ниш, после оног значајног говора краља Александра у Нишу, у коме је рекао да на Балкану неће нико добити ни стопу земље. Своју политику платио је животом. Све оне приче о тиранији, гола су измишљотина.

За њим је дошло доба које је желела Русија, и природно она је морала пригрлити оне људе, који су јој давали гаранције да спроведе и оствари своју политику на Балкану. Најамницима, који за парче хлеба и части врше и послове штетне за сопствене интересе, никад није онај, који их употребљује аплаудирао, јер би се иначе са њима солидарисао.

Званична Русија не прима у двор српске заверенике, јер се то коси са њеним монархијским принципима, Пашића да; али његове најамнике не... сасвим, тако је.

Енглеска најзад обнавља дипломатске одношаје са Србијом, пошто су њени захтеви у неколико испуњени, јер су пет главних завереника, као што смо видели, удаљени и пензионисани; али је енглески посланик

приликом свечане аудијенције код краља рекао: да се нада, да ће краљ удаљити и остале заверенике из војске!

У низу инцидентата завереничких, ваља забележити и онај заверенички испад, тадањег команданта моравске дивизијске области, инжињерског пуковника Милоша Божановића, главне завереничке перјанице, који је учинио, одмах по убиству краљевског пара.

Он је онога јутра, дакле 29 маја 1913 год., сакупио све официре нишког гарнизона, па им је рекао:

— Ноћас су погинули краљ Александар и краљица Драга. Војска је изабрала за краља Србије, Петра Карађорђевића, ако је ко томе противан нека се изјасни овде на скупу!

Тако дакле, поред свију лажи које су завереници лансирани у оно време, требала им је и ова, ма да војсци није ни на ум падало, да мења владаоце, нити је, по земаљском уставу њена дужност!

Оно, што командант дивизије, пушта кроз своја уста, на скупу масе интелегентних официра, ординарна је лаж, која је завереницима потребовала, да своју силу испоље.

Жалосни официре!

Зар војска зато постоји да убија и бира краљеве своје? Зар се војска за то заклиње Врховном Команданту и Краљу?!... Шта је вама завереницима свето, кад положену заклетву тако нитковски искиписте? Зар тако старешине предходе примером, војницима својим? Зашто срозасте и унизиште државу српску? Ко вам на то даде права? У опште, у чије име ви то урадиште? Са каквим правом узесте на себе право и власт Велике Народне Скупштине, која једино има право да збацује и бира краљеве? Јесте ли ви, преставници народни, или шта сте!?...

Не! Ви то нисте, ви сте то урадили, као обични злочинци, а војска вам је само изговор, само бедем иза кога мислите да ћете се сакрити од земаљских судова; да ћете изиграти правду људску и Божију!...

Хаотично стање кога створисте у Србији, поправиће се само онда кад вас не буде било, кад правда

буде задовољена!... А све дотле, оно ће све замршенијим постојати!... То треба да знате. . .

И доиста, завереници упражњавају целокупну власт у земљи, јер су владе биле немоћне да им на пут стану, били су принуђени да се лате и оних репресалија, које се у данашњем веку у једној уређеној држави не могу ни замислити, а још мање толерирати!...

Са материјалном рентом, која је падала као плаха киша, из руку краљо-убица, они су својом корумпираношћу захватили велике масе у народу и у војсци, те им је врло лако било да сузбијају сваки покрет противу себе.

Није дакле, никакво чудо што су појављену контра-заверу, која је била од почетка до краја скроз патриотска, угушили још у почетку њеном, ма да је она, начин за свој рад изабрала један од најневинијих, начина који је и по војним и цивилним законима одобрен т. ј. да остатак официра, који нису учествовали у убијству краљевом колективно траже од новог краља:

Да завереници у интересу његовом оставе војску;

Да им се у интересу реда и примера у војсци суди.

Рачунајући да ће и Краљ потпомоћи, да се ова гадна мрља спере са образа и мундира официрског.

Да је код официра; краљо-убица, било и труни патриотизма, части и увиђавности, они би се сами, после извршеног злочина, уклонили из војске, јер су знали да им тамо више није место него у шуми, док су они, тек тада, са патосом ступили на државну позорницу, не као лица мира, реда, рада и поретка, већ као индивидуе које ће неодговорно управљати Србијом и то не само њеном унутарњом но и спољном политиком, и то на анархистички начин, на начин на који су и избили горе.

Они се ничим нису разликовали од друмских разбојника, јер су били толико слепи да, својим коруптивним поступцима униште све оно, што је најсветије у земљи било, разрушише породице оних који су их свету приказивали, одузеше хлебац, уништише имање

приватних лица, порушише штампарије, само да би се угушила јавна реч и осујетило изношење њихових недела (случај са штампаријом „Народни Лист“ и штампаријом Новаковићевог листа „За Отаџбину“.) Нападаху невине жене и децу, својих противника; разораваху домаћа огњишта, пунише казамате, отимаху хлебац из руку, тераху из Отаџбине (Корницер) да се потуцају од немила до недрага, не мислише као партизани који су политички јачи, ићи као људи који су тражили објективну критику свога рада.

Директора листа „За Отаџбину“ бив. ђ-штаб. официра Милана Новаковића, затварају, лишавају га слободе „што је сам себи украо неке штампарске матрице“, киње, муче, тероришу, и најзад убијају. у затвору 16 септембра 1907 год, кад је на влади био Министар Унутр. Дела Н а с т а с П е т р о в и ћ.

То је снај исти Милан Новаковић, са киме сам ја и покренуо контра-заверу. Оличење части, патриотизма, поштења, кавалер ордена „Почасна Легија“, неумориви борац противу завереника. Окићен свима врлинама које треба поштеног официра да красе.

Да, сиромас Новаковић! — Али тада се нису врлине, но пороци поштовали!!..

Одузеше човеку живот, јер им је он својим листом сметао много;

Влада и овом приликом показа, колики је слуга заверенички, јер је пок. Милан противу њих махом радио.

И ма да је, питање о насилној смрти пок. Новаковића, питање о 16. септембру, толико пута потрзано, Влада је увек налазила начина да се из те тугаљиве ситуације спасе.

Но, нису завереници само Милана Новаковића убили, убили су из жандармских револвера у затвору и жандармеријског капетана Максима Новаковића, зато што је пред једним жандармом говорио, како ће се он осветити извршиоцима догађаја од 29 маја!

Ето, каква је била приватна сигурност грађана српских, под „светим стањем“. Ето, какав је унутарњи ред у држави владао!

Питамо ми сада: зашто је, управо, био 29 мај?

Да, зашто је извршен тај најгнуснији злочин?

Да се људи овако мучки убијају у затвору и без суда и без кривице!

Није само за то:

Извршен је и зато, да би Пашић могао и даље да купује ћошкове; да би Дамњан Поповић могао да зида палате, да би Мишић могао да постане народни посланик и концесионар, да би Машин могао да зарађује на лифтерацијама, да би Костић и Сарага могли да продају контрафе и оснивају банке, да би се Соларовић реактивирао и дочепео лепог положаја; да би Љуба Живковић једанпут задовољио своју сујету; да би Авакумовић угушио жеђ за осветом; и да би цела завереничка компанија осетила благодети од тога стања, једни, да би отишли у Париз, и траћили крваво зарађећи народни новац, други да би се лакше дочепали генералштаба и вишег курса; трећи да би променили род оружја или гарнизон, четврти да би се дочепали бољих положаја и службе у Београду, а сви да би се дочепали пустиног блага и диспозиционог и фонда Официрске задруге!

Ето, то су мотиви због којих је убијен последњи Обреновић!!...

Је ли онда какво чудо, што је та котерија, уклањала све са пута што јој је сметало? — Је ли довољно јасно зашто је Новаковић погинуо у затвору?

Он им је био сметња и то озбиљна сметња, коју су морали уклонити.

Али не питамо само ми то: зашто је био 29 мај? И шеф најаче опозиционе странке у скупштини — шеф самосталних радикала — већ два пута поставља то питање шефу радикалне партије:

З а ш т о ј е б и о 29 м а ј ?

Али, одговора на њега није добио, нити га је требао. Очеvidни свакодневни примери дају позитиван одговор на то питање.

Па ипак хвала нека је Енглеској, ми смо се курталисали бар једног малог дела завереника. Да није ње било, зло Бога ми, нико неби смео ни да помисли да

то питање решава... јест, али то је само привидно, јер влада српска не мисли и несме да се развенча са њима. Ето погледајте, шта је урадио Пашић са тим завереницима, упиње се из све снаге да их рехабилитује, мала им је награда „пуне пензије“, ево, он је сав легао да Мишића протури за народног посланика! Сигурно да покаже Сир Едварду Греју, како је он виспренији државник од њега, јер му је доскочио... Па како да га кандидује, кад би та листа са именом Мишићевим цела пропала, кад би због њега радикална странка остала без 2—3 посланика.

Он га увршћује, где је најсигурнији, у крајински округ, на његову листу, и паравно буде изабран, те народно представништво добија у своју средину још једног члана више — посланика — официра-завереника!

Али и концесионара, јер већ 17 фебруара 1908 г. тражи да му се даде концесија за израду експлозива.

Тадањи управник државне барутане пуковник Душан Станојевић, није мишљења да се Мишићу одобри повластица, и не одобрава се; али одмах изилази и указ, којим се стављају у пензију они, који ту повластицу нису одобрили, т. ј. началник арт. техн. одељења мин. војног Дамњан Влајић и управник барутане Др. Душан Станојевић, а у службеним српским новинама излази истог дана notiца: „Узета је у претрес и оцену молба г. Петра Мишића, за подизање фабрике за израду експлозивних продуката“.

Треба ли коментара овоме? — Ми мислимо да он није потребан?!... Он је очигледан до ошиљивости!...

Продужићемо даље њихове инциденте; али се овога тренутка морамо задржати на једној ствари, која је још једанпут више показала: како српска влада својим шеретским понашањем не може да скрене пажњу Европе са завереника, и друго: како је и она у овој прилици жртвовала и своју част и свој образ само да се неби замерила завереницима.

25-ог априла 1909 год. избило је у Лондону опет на тапет завереничко питање.

„Јуче, Ботомлеј либерални енглески посланик у Доњем дому упутно је следеће питање на министра

спољ. послова: 1. — Је ли познато министру, да су српски официри завереници, Стојановић, Глишић и Марковић, ађутанти краљеви?

2. — Какве мере министар мисли да предузме да би сачувао енглеског посланика од додира са овим официрима?

Сир Едвард Греј, одговорио је: да о томе још није добио никакве извештаје.

3. — Је ли Г. Министар задовољан са испуњењем услова, који су у своје време постављени, за обнављање дипломатских одношаја са Србијом?

Г. Греј је одговорио: да у специјалну дебату по томе питању не може улазити, и да општи интереси захтевају да се то питање не потрже више!..

Ну, Енглеска незна како муку ми мучимо са завереницима у унутарњој политици, па би једном опрала руку од њих, јер и она више не може да гледа оно владино превијање руку, и она је видила, да су завереници њени најачи протектори, па кад се Србије и Владе не тиче ко ће Србијом управљати, од куда долази то да је Енглеска влада србастија од српске?!..

Не једном приликом већ у више махова изразио се је Престолонаследник Ђорђе противу завереника, а то је богами бацало у бригу заверенике, те су решили да и њега уклоне, да им не смета њиховим амбициозним аспирацијама. Поводом огорчене полемике, које се је водила, око абдикације престолонаследника Ђорђа, о којој ћемо на своме месту, говорити, и поред жучне новинарске кампање која се је око тога питања водила, ево шта је *Neue Frei Presse* писала:

„Ономад је, од стране завереника у Србији, тражено од — сада већ Краљевића Ђорђа — да да оставку на официрски чин и да напусти Србију, а у накнаду за то, обећана му је апанажа од 120.000 дин. годишње и исплата свију дугова“.

1. апр. 1909 године писано је:

„Од неког времена, заверитељи који ведре и облаче, по овој Србији, па били у униформи или не, од пре кратког времена, почешће држе седнице у једној београдској гостионици.

„Како се чује, они су тражили да се врате у положаје у којима су били, а неки су чак и толико запели, да траже чинове ђенералске.

Са анексијом Босне и Херцеговине, врло смо добро прошли, благодарећи завереницима, због којих у Европи „уживамо“ велике симпатије, па сад нам само фали што већи број ђенерала.

Они траже да воде прву реч у свима државним питањима,*¹⁾ а доста се отимају и за лиферације, нарочито за војску, јер се веле за војне набавке најбоље разуму!

Ми не знамо, шта они мисле; али да добро не мисле, то је већ доказано. Влада данашња поред свих мука да се на власти одржи, треба једном да рашчисти са овом завереничком кубуром.

Само нека се скину са кола, цаба им кирија!“

„Завереничка обест иде и даље; јер је сада дата привилегија само оним официрима који припадају „светом стању“ како за ступање на виши курс војне академије, тако и за давање положаја.

Ако истина тако буде, онда ће наша војска пре, све друго бити, само не узданица српства“.

*

Овако осилени завереници, рушећи све што је свето, дошли су и до 1912 год. За све то време нико их није ни прстом гурнуо, нико им најје стајао на пут. А кад је рат букнуо, били су поманитали од беса, јер је то таман онакава ситуација, какву су они тражили.

У рату где је све дозвољено, црнорукци идентификујући то стање са оним од 29 маја 1913 год., а знајући при томе да је њима све, и у нормалним приликама дозвољено, тим пре сада, сматрајући себе за потпуно „неодговорне чиниоце“ предузеше својим деструктивним радом да мрљу набачену на част и образ српског официра, још већом направе, да још очитије покажу како културно високо стоје.

¹⁾ Као да је досад пису водили?

Аутор.

Капетан Вемих*), који је био активни члан Црне руке, онај исти који је завереницима доставио контра-заверу, гађао је из револвера једног војника и избацио на њега три метка! . . . Дакле, извршио убиство „са предумишљајем“, без икаквих стварних разлога за то, што је тај војник, избацио пушку на непријатељског војника.

Заверенички војни суд, казни за ову грешку мајора Вемиха десет месеци затвора! . . .

Али га је престолонаследник Александар, помиловао од те страшне казне!

Кад је социјалистички орган „Радничке Новине“ устао противу тога убиства, тражећи да се убица најстрожије за то осуди, јер је прошао 29 мај, онда је исти тај делија узвикнуо: „Нема те власти, која би ме смела ухапсити! . . .“

Тако су црнорукци веровали да са повереним им синовима ове земље, треба тако да поступају. — Та они су у стању и владоца да убију, свога врховног команданта, а камо ли једног простог војника! . . . И, заиста не беше власти која би га ухапсила, јер га је заверенички краљ помиловао! . . . „Врана врани очи не вади! . . .“

Мајор Воја Танкосић, рањен код Пожаревца и умро од рана у Трстенику, носио је вазда уза се каму и револвер, као црноручачке амблеме, не да брани конституциони склоп државни, него да прокрчује пут „светом стању“. Јавно је говорио: Да се је он одавно одметнуо од земаљских закона! . . .

И ма да му је место, као таквом било у шуми, он је сербез Србијом шетао, јер је знао да му за то и неће и несме нико ништа!

Потпуковник Стојан Павловић у борби код Криволака, напусти свој пук, којим је командовао и бегачак у Скопље. Командант дивизије пуковник Драгутин Милутиновић, који није припадао завереницима и Црној руци, оптужи га за ово бегство.

*) Из мога још нештампаног дела: Инциденти, терори, злочини и крађе, завереника и Црне Руке.

Али заверенички војни суд, налази да нема дела: јер је вели, пуком за време његовог бегства командовао пуковски ађутант!!..

Онај ко зна шта је дужност ађутанта пука, лако ће увидети да ађутант не може скинути одговорност са команданта пука у оваквим случајевима.

Е, али да Павловић није знао шта ће бити, неби ни бегео, нити би пук остао у најодсуднијем моменту без свога команданта!

Црнорукци су све могли.

Капетан Свет. Ђукић, у борби пред Кумановом, кад је био најљући окршај дохвати пуковску заставу VII. пука, па је у највећем трку однесе у дивизијски штаб и предаде пуковнику Божановићу, говорећи: „све изгибе, једва спасах заставу!“

Међутим, његов је пук успешно водио борбу. — За то храбро дело, добио је мајорски чин!

За њих је још једнако трајао 29. мај, само сад бегалући нису скакали кроз прозор, и противник не беше у кревету!!...

Пуковник Ђока Михајловић, за време овог рата, покрао је и опљачкао масу ствари, и то онаких какве личе једном команданту дивизије. Неком богатом турчину из Приштине, поред осталих ствари и један скупоцен фијакер. Противу ове крађе, овог вандализма, устала је цела штампа, па је социјалистички посланик Триша Кацлеровић протестовао у Скупштини, противу ове хајдучије. По тој ствари одређена је и једна анкета, и она доиста пронађе упљачкане ствари у школском дворишту села Честина. Ту завереници ударише тачку, они не дадоше да се до краја претреса прљав веш њиховог колеге, бојећи се да још што не испадне из њега. „Ни лук јео ни лук мирисао.“ Њега Престолонаследник, по жељи црнорукаца унапреди у чин генерала, па га из призрења према стеченим заслугама и пензионисаше!!...

Ко је ли су то заслуге?

Мајор Војин Поповић, комита, између осталих злочина у овоме рату, убије и једног Турчина, по-

моћу свога једног војника, и одузме му 14.000 турских лира!...

Доцније, тај војник, који је помагао Војину, да изврши то убиство, тражио је од њега да му исплати његов део, и да му да бар 1000 лира, па му и припретио. Мајору ово добро дође, па бегујући испред тога војника, сакрије се, и сутрадан га оптужи Заверенички суд, после кратке процедуре, осуди војника на смрт, те је тако мајор остао дебарасиран свога ортака!

Не говорим ја на памет, у њиховим рукама беше апсолутно сва власт. Они се нису имали чега бојати, па ни овај мајор!

Мајор Воја Пантелић. — Водио је свој батаљон у борбу 27. јануара 1913. год., под Скадром, на фатални положај „Брдицу“, на коме се је пуковник Дамјан Поповић онако „успешно“ борио, те је стављен под суд. Као командант батаљона налазио се вазда иза батаљона, много даље но што то правила прописују, даље но што дозвољава осећај части код поштена човека. Кад је његов батаљон био у највећој ватри, изгубио 7 официра, 1 тешко рањеног, 4 заробљена, изгубио око 460 војника, он се је налазио на 3 Км. од батаљона, отишао да тражи неког Миленка „брку“ из Баточине, код кога му је било на чувању 2000 турских лира, упљачканих од Арнаута!...

У тој пљачки помагао га је неки наредник Богосав Тодоровић и редов Чедомир Пантић из Жировнице ср. крагујевачког са још 2 војника из коморе.

То је била читава комисија, која је пљачкала арнаутске волове, овце, коње и хранила батаљон њима, а подносили исправне рачуне као да се то новцем набавља!

Мајор Пантелић опљачкао је багаж своје погинулом другу Николи Петровићу, који је погинуо на Брдици. Г-ца Даница, супруга пок. Петровића наставница краг. гимназије тужила је мајора Пантелића, али од те тужбе није било ништа.

Дабогме!

Оваква пакост не може се разумети ни код мање интелегентних људи, а камо ли код официра!

Официр, који поткрада свога погинулог друга!!...
Официр, који врши мародерство које се смрћу казни!!...

Али, оно што се код поштених људи сматра као злочин, Црној руци је то врлина!... Мајор Пантелић је одликован!!...

Поручник Александар М. Наумовић довео је из рата читаву ергелу упљачканих коња од мештана. У марту месецу 1914 год., ово причао војник Михајло Ристић из Барајева. Достављено је надлежнима; али крајњи резултат био је одликовање!!

Мајор Стеван Туцовић у борби пред Скадром, на положају „Дајчу“, у почетку борбе, напустио батерију, којом је командовао и утекао у Љеш, а батерију предао поручнику Синђелићу, и она је спасена, ма да се је налазила у врло критичном положају.

По свршетку рата поручник Синђелић оптужи у релацији свога командира. Није му ништа сметало, јер Туцовић добије мајорски чин, а Синђелић „златну медаљу за храброст“.

Ну, да не ређамо даље... У својој књизи која нарочито то описује, описани су сви њихови инциденти, терори, злочини и крађе, сада се можемо задовољити и са ово неколико примера, који су довољни да аргументишу оно, што смо о њима рекли.

Мундир, част и образ српског официра, још не беху довољно укаљани 29 маја 1903 год. и све време до данас они су утрошили једино на то да ту мрљу већом направе. И направили су је...

Оно, што није смело бити дозвољено ни војницима, радили су они, систематски рушећи све принципе, на којима војска почива.

Гажење заклетве, пљачка, мародерство, крађа, злочини, био им је једини репертоар.

Неговање порока истиснуло је гажење врлина. Завели једну нечувену корупцију, како у војсци, тако и код народа. Радили су, не презајући ни од кога, та државни главар беше им јатак!...

Срце ми се у грудима пара, кад помислим шта су све они мојој Отаџбини урадили, како су је унизили и

осрамотили. Како су јадни српски народ бацили у најцрњу беду!!... Јадни народе!...

Злочинци, сакупљени под разбојнички стег, удружени противу свега што је искрено и патриотски мислило, развили су га, ради својих личних рачуна, ради каприса, власти и освете. Народ српски гушио се у сузама, гледајући како му та котерија одузе све, па и част!

Рад што су га они кроз Србију проводили последњу деценију година, покапан је крвљу честитих синова српских, орошен сузама народа српског!...

*

Ну, точак завереничког беса беше се силно задшијао, тако да га је тешко било уставити, и од стране саме радикалне Владе, а камо ли од оних пријатеља народних који не имађаху власт под собом, ништа не беше у стању, ни да обртаје тога точка регулише и он је мрвио једну по једну државну установу. Некада су му обртаји тако силни били, да је цела Отаџбина од тога треперила, народ унезверен гледао шта се ради.

Влада, рекао сам већ, беше апсолутно немоћна, да бар у каквој форми свој утицај покаже. Краљ још мање. Он је од њих живео, од њих и са њима краљевао. Влада, ма да је била декуражирана у самој ствари успесима завереничким, јер су се они увек свршавали на штету ауторитета владиног, морала је да их трпи, па — да се за њих залаже. Та епоха, у којој су они фактично управљали Србијом, позната је под именом „Светог стања“ док је оно престављало моралну декаденцију народа српског зором XX. века!..

Нема сумње, услед оваквог завереничког рада, државни је организам боловао... он је сваког дана све више и више слабио, најзад не беше у стању, да своје стање санира, ни до саме катастрофе народне, која је наступила једино обесним радом војне камариле, која се је „завереницима“ звала.

Ну, до 1910 године, завереници су функцирали, једино у држави као „неодговорни чиниоци“ т. ј. у место једног краља, Србија је добила још 60 краљева!

који су, сваки посебици, били старији и од краља и од владе!

Један део завереника, који је видео, шта се је све крило, иза онога „патриотског убиства“ 29 маја 1903 године, немогући више да гледа, како један део завереника узме сву власт, и политичку и војну, у своје руке, оцепи се тотално од групе завереника, која је силом хтела да предњачи свима пословима, и да при томе имају пресудну реч, и повуче се у улогу мирног посматраоца.

Људи, који су читаве три године, варали Европу, не хтевши да напуштају своја места; људи, који су онако немилосрдно изазвали „дипломатски штрајк“ лишавајући своју Отаџбину могућности да стане у ред културних држава, где се је пре 29 маја и налазила; људи, који су на сваком кораку, хабали ауторитет крунин и Владин; људи, који ни један једини пут не показаше да им народ лежи на срцу; људи, који су тај народ, почев од 1912 године, водили из рата у рат; људи, који су фактички упропастили сву материјалну тековину народа српског; људи, који су профанисали слободу народну; људи, који су убијали невинне грађане по затворима, измишљајући им кривице; људи, који су узурпирали права народна, ти људи, немају права да се патриотама народним назову, него убицама!!.

И ето ти људи, да би још јаче испољили своју преобладајучу власт у држави, скупили су се, и основали друштво „Црна рука“, која има задатак:

Да негирајући конституционе прописе, о државном уређењу, сами буду и судије и извршиоци.

Да искорењује све што би државу у њеном напредовању, помагало.

Да оно поведе државне послове помоћу анархије и злочина, путем ка њеном слому!

Друштво, које се, апсолутно ничим не разликује, од оног постојећег друштва из 1903 године!

Друштво, које ће позитивне конституционе прописе, анархистичним путем да решава.

Друштво, које је обукло патриотску одећу, „Уједињење или смрт“ за обманути прост свет!

Друштво, које би, од себе требало да почне да тамани своје чланове; јер је оно једино у држави које је открисало све позитивне законе, дакле одметнуло се од њих, па почело својевољно, анархистичним путем да ради, на чисто амбициозним плановима својом, не респектујући ни једну власт у држави.

За владу, постоји закон о одговорности Министара; али за њих не постоји никакав закон!

За мирне грађане, постоји маса закона и прописа; али за њих, они су илузорни, јер имају право и власт, Круне.

Сем тога, појава таквог друштва, преставља један акт анархије, преставља скуп људи, који хоће неодговорно да управљају земљом, а такве индивидуе, нити познају унутарњи земаљски закони, нити Међународно право.

Шта значи то: држава тако рећи, до јуче беше изолована дипломатских веза, и једва је успела да уђе у Међународни блок, а они данас, ево установљају удружење противно принципима Међународног права?!

И докле год, у Србији има влада, којима је поверено управљање земљом, а те владе, буду тако мало показивале енергије, за одбрану оних принципа на којима почива држава, докле ће у Србији све бити могуће па и појава једног овако, хајдучког — непатриотског удружења.

Влада, није могла ни да помисли, да се успротиви томе удружењу, и ако је патриотама, који су писали једино „За Отаџбину“ рушила и штампарије и приватну имаовину.

Не!.. Она је била практичнија... За љубав Министарског положаја, она је и сама требала да постане члан, тога противу законог удружења, коме је задатак да деструктивно дела противу закона, чији су чувари ти исти Министри!

У осталом, у Србији Црне руке нису ни престајале да раде од 29 маја па на овамо. Непромишљени корак тога друштва у коме седе некомпетентна лица за државне послове, неминовно ће изазвати катастрофу, јер

су већ земљу довеле у незавидан положај и она вапије свим гласом, да од оваквих „спасиоца“ буде спашена!

И кад су те завереничке „Црне руке“ тако силно расклатиле темеље државној згради, кад су постали тако трошни, да се сваког часа могу срушити, онда би доста, само неке чисте „Беле руке“ могле да спасу државу од неизбежне катастрофе. Да... „Беле руке“ састављене од компетентних људи, поштених, чистих, који знају шта је народ, а шта држава, људи, за којима се не вуку тако дуги репови окићени, инцидентима, злочинима, терорима и атентатима на конституциони склоп државни.

И ма да је оно, тако флагрантно вређала, конституцију државну, и свију инстанција, Влада га је толерирала, па чак и званично потпомагала, док није, силом своје неодговорне власти утицала чак толико да своју потребност, сугерира и Престолонаследнику Александру, који ју је, у толико потпомагао, да је у врло кратком времену, постао њен виђен и истакнут члан!...

Шта то има да значи? За онога, који истински патриотски о својој земљи мисли, јасно је: да је то једини начин да у наслону на ту организацију Престолонаследник Александар, може да рачуна. Он је свестан био, да је незаконитим путем дошао у Србију, незаконитим путем заузео положај престолонаследника, и да су ту незаконитост, једино завереници у стању били да ураде, т. ј. те незаконитости још једино њима и могу да се одобравају, јер су се та лица одметнула од Закона, па никоме не одговарају.

Овакав страховит појам о дужностима и правима будућег краља, изазвао је гнушање целокупног српског народа. И ма да је он свестан био, толико је бар знао из школе, да је то пут који анархији води, којим ниједан народни монарх неће ићи, он се је приклонио овим индивидуама, а сасвим оцепио од свога народа!

*

У томе хаотичном стању, у коме се није знало у Србији, ко њоме управља, ко је Краљ, а ко Влада, наишла је и 1912 година. Створен је Балкански Савез.

Тај Балкански Савез пружао је једну лепу слику, на којој ћемо се мало задржати.

Он је био популаран у народу. Није било срца које није уздрхтало, при помисли, да су традиционалне размирице између Бугара и Срба престале. Није било већег одушевљења од оног, које је било онога дана, кад је српска војска позвата под заставу, да се заједнички са Бугарима бори противу заједничког непријатеља. У селу, у вароши, на улици, у кући, у касарни, хорила се песма, то беше народни рат... рат са надом у бољу будућност. Ратници су радостно испраћани, полазило се у рат као на весеље... На сваком лицу лебдео је осмејак пун блаженства и среће. И тај, са пуним правом названи „Народни рат“, беше у души свију и свакога један рат који је давно ишчекиван, који је давно жељен.

Рат беше популаран...

Тиме се једино могу и објаснити, они колосални успеси у Македонији, које је српска војска пожњела, а који су онако брзо један за другим наступали.

Али, као што нам је свима познато и дух у војсци иде паралелно са успесима, а поред тога и од отпорности самог противника. Српска војска која је оперисала на Вардарском фронту, била је сретна, што су Турци, после првих неуспеха обратили пажњу на Марички фронт, те су концентришући гро своје снаге тамо, олакшали операције српској војсци на Вардарском фронту.

За непуних месец дана Срби су инвазирали целу Македонију до Битоља, па и сам Битољ паде на дан 8 Новембра. Овакво прогресовање једне армије, може се објаснити само slabим отпором кога су Турци давали после пада Куманова и одушевљењу народном.

Може се са поузданошћу тврдити, да је Бугарска у овој прилици, без икаквих задњих намера, испунила дословно своју савезничку улогу, и да, једино благодарети њој, ми бесмо у стању да се потпуно користимо нашим победама.

Можда, Бугарској није било у рачуну, да се овако искрено савезнички показује, према Србији из 1885-те године, а можда и овога пута то не беше њен рачун;

али ако будемо објективно читали догађаје, прочитаће мо их овако, и никако другаче.

Да неби понављали, изоставићемо све оне инсунације које су од новембра месеца 1912 год., почеле да циркулишу кроз редове, оне војске, које је онако одушевљено, пре само месец дана, полазила у рат. Тенденција та била је и провидна и јасна и сажалења достојна. Већ су почела да се појављују негодовања противу савезника, и то противу Бугара.

Разлози који су руководили несретну камарилу и „Црну руку“ да пожури и поквари овај савез, тако идеално склопљен, били су у суштини ови:

Моментални је успех постигнут. Србија држи у свом притежању територије, на које није рачунала, више него што су аспирације народне захтевале, веће, него што је заједничким ратним планом предвиђено било, са много мање губитака; но што је замишљано да ће се тако велики успех постићи, и што је најглавније, што се је организација „Црна рука“ тим успесима могла моментано да рехабилитује у очима народа, код кога је тотално свако поверење, својим испадима, изгубила била.

Али, што је после тога наступило, бацило је најрђавију сенку на морал српског народа, који је био већ под оружјем, те према томе био у положају, да се повинује војној, диктатури оној истој котерији, која је образовала „Црну руку“ коју тај исти народ, није био у стању да се дебарасира и у времену мира, кад су нормалне прилике, а камо ли сад?

Идеја, о кварењу српско-бугарског савеза, sazрела је, у врховима војним, пре него су и постојали озбиљни разлози да се он поквари, то је рађено и ногама и рукама, да се те идеје у масу пренесу. Они у томе нису успели ма да су изазвали оружани конфликт са Бугарском, јер је, у ствари, тај други српско-бугарски рат, још у већој мери у народу непопуларан био, него што је балкански рат био, много непопуларнији, него и онај из 1885 године, јер је овај долазио непосредно иза Савеза.

Ако се дубље уђе у историју овога рата, несумњиво ће, свако увидети, да су Грци, много помирљивији,

према Бугарима били него Срби; да су Срби избегавали да воде преговоре о мирној деоби заузетих територија, а Пашић је то отворено декларирао, бегајући од тога питања, изговарајући се на савезнике, који показиваху воље, да конфликт мирним путем реше и на официрску организацију, која је апсолутно противна, ма каквом преговору била.

Једина личност, која је могла да спасе ситуацију да се до овог, непотребног братоубилачког рата не дође био је Хартвиг, царско руски отправник послова на српском двору, а он је много ближе био тој војној организацији и њеним плановима, него идеји за отклањање тога рата, налазећи да је узбуђење због граничног сукоба на дан 16 јуна 1913, врло велико, те да је немогућност да се оружана акција обустави.

Ну, и пре 16-ог јуна, Пашић није, тако рећи, ни избијао од Хартвига, и да је српска влада хтела да избегне тај сукоб и да је Хартвиг — односно Русија — хтела то исто, Балкански Савез не би био покварен.

Али, сад је избијало оно на површину, што се је приликом склапања уговора вешто крило и избегавало. Појавило се питање о балканској равнотежи, које је требало, као последње агитационо средство, да се употреби, да би се изазвао овај рат, и да се покуша њиме, да се популарише. Тако се је овај савезнички спор и овај рат претварао у рат за престиж на Балкану.

Разлози за њега, дакле, постојали су и пре савезничког уговора, и пре балканског рата, само је вешто маскиран привидном искреношћу Срба.

Да то и докажемо:

Бугарска, са Источном Румелијом имала је пре овога рата 96.345 квадрат. километра; Србија 46.550 километара; Грчка 64.657, а Црна Гора 9,200 квадратна километра. — Бугарска је освојила у овоме рату 60.000 кв. километра, срби 50.000 квадр. километра; Грци 30.000 кв. километра а Црногорци 7.000.

Да је уговором предвиђен принцип деобе „колико кој захвати“ онда би величина појединих држава на Балкану изгледала овако:

Бугарска 156.345; Србија 98.550; Грчка 90.657; а Црна Гора 16,200, и ипак неби било равнотеже која се је овим ратом хтела да постигне.

Природна је ствар, да у територијама које су Бугари освојили у 60.000 квадр. километара, и у територијама, које су Срби освојили у 50.000 квадр. километара, не постоји исти однос популације, у погледу националитета, јер док у Македонији искључиво бугарски живаљ, дотле у Тракији има крајева где нема ни једног јединог бугарина и Македонија у томе погледу преставља несравњено бољу партију, јер оних 60.000 квадр. километара у Македонији, према етнографској карти, имају бугарског насељења, несравњено мање но оних 50.000 квад. км. у Македонији, те би према томе, та равнотежа на Балкану, ишла на штету Бугара, у толико пре што је та деоба прецизирана уговором јер вели:

„Србија признаје Бугарској, право на територију источно од Родопских планина и западно од Шар-Планине.

„Што се тиче територије између Шар-планине и Родопе, Архипелага и Охридског језера, ако се обе стране сложе, да је аутономна организација у тим територијама немогућа са обзиром на опште интересе бугарске и српске народности, или са којих спољних или унутарњих разлога, то са том територијом има да се поступи на следећи начин: Србија се обвезује да не тражи ништа даље од линије обележене на приложеној карти, која линија полази са турско-бугарске границе од врха Голем (северно од Криве Паланке), која иде у опште на југо-запад до охридског језера, кад пређе преко врха Китка, између села Метехово и Подржикоњ, преко врха источно од села Нерав, вододелницом до коте 1000, северно од села Башева између села Љубенци и Петралица, па преко врха Острича, на коту 1000 (Лисац планина) врха 1050, између села Драч и Опила, преко села Ташманци и Живаљево, врха 1050, врха 1000, кроз село Кушали, главном вододелницом Градишке планине до врха Гориште, на врх, кота 1022, одатле вододелницом између села Иванковци и Логин-

ци, преко Ветерског и Сопота на Вардар и преко Вардара по планинском гребену до коте 2550 и до Перопоља планине, њеном вододелницом између села Крапа и Барбарес до врха 1200, између села Еркеново и Дреново, до врха Чесма (1524) вододелницом Бабе Планине и Крушка Тепеси, између села Слап и Царско, до врха протојске планине, источно од села Белице, преко Брежана до врха 1200 (Илинска планина) вододелницом преко врха 1330, до врха 1217 и међу села Ливоишта и Горенци до охридског језера код манастира Губовци“.

Јасно је дакле, да се та равнотежа, може постићи једино једним ратом противу савезника, и пред таквом перспективом, и жељом неодговорних фактора у Србији, он се није хтео избећи.

Продужење преговора у Лондону, избегавање намерно сваког улажења у дискусију овога питања, били су позитивни знаци будућем братоубилачком рату и он је улазио све у акутнију фазу.

Природно је, да су се сада, неодговорни фактори налазили у послу. Требало је дакле Савез покварити и изазвати рат, па су успели да тим својим новим подвигом анимирају и целокупну журналистику, која је као по команди писала. „Не треба нам арбитража“, и то још онда, кад ни Скадар још не беше пао.

Сви они разлози, који су ишчепржавани, о томе, како су се сада прилике измениле, и да се разликују у многеме од оних, када је уговор склопан, само су празан изговор, јер :

Прилике су се, доиста измениле ; али њих је изменила успешно вођена војна према Турској, оне су последица те војне, која је по уговору вођена, јер је уговор био јасан.

Претпоставимо случај, да је Аустро-Угарска спречила Србији продирање у Ново Пазарски санџак, у каквом би се положају налазила тада српска а у каквом бугарска војска ?

Војном конвенцијом закљученом између Србије и Бугарске, која је саставни део уговора о овом савезу, то је било предвиђено. Бугарска би имала да одвоји, најмање две стотине хиљада војника у Србију, која би

војска дејствовала противу Аустро-Угарске, а та би војска, и та помоћ, била куд и камо већа од оне војске и оне помоћи коју је Србија на Једрене послала!...

И то се није догодило, те према томе ни та околност не одговара приликама предвиђених уговором, и јасно је као дан, да би се о појављеном случају морало накнадно решавати, или опет објавити војна Бугарима, као једино средство да се до расправе тога питања дође!

Такав исти случај био би и онда, ако би Румунија напала Србију и према мишљењу српских војно-политичких фактора, требало би опет објавити рат Бугарској!

Дакле, у сваком случају требало би ратовати са Бугарском?!..

Докле је дотерала црно-рукачка мегаломанија јасно је сада. А што се је, српска влада упрегла у њихова кола, има више разлога, од којих су понајважнији:

1. — Она је, свагда и у свакој прилици била потчињена „Црној руци“, и није нити могла нити смела да се ње дебарасира;

2. — Црна рука је у свом саставу имала и Престолонаследника, који је имао сву краљевску власт у својим рукама. Њему је лако било, отворити апетит на амбиције, па ма како јако задирале у интересе народне.

3. — Црна рука, која је вечито базирала своје успехе, на превратима, злочинима, превари и издајству није могла ни овога пута да се тога одрекне, и

4. — Кратковидост управљајућих кругова за кварење тога Савеза, пред перспективом крупнијих догађаја, који су на помолу били.

Најзад, полазећи са те тачке гледишта, да је тој корумпираној клици, од 1903 год., свака несрећа српска, испадала за руком, није се могло ни тражити, да тај такав, наперени рад противу интереса српских, донесе какве позитивне резултате!

Србији и српском народу, беше суђено да и даље лута по мраку, да греде стопама, куда их воде ове покварене душе, и он је, сваког часа, све то више срљао у своју пропаст.

Незадржавајући се на моменту, кад је објављен рат и ко га је објавио, јер то и не може да буде за нас:

од великог значаја, ма да је г. Гешов у својој књизи „Балканскиятъ съюзъ“ стр. 73, несумњиво утврдио, објаву рата од стране Србије да је пре наступила, трудили смо се да покажемо да је тај рат изодавна код српских одговорних и неодговорних фактора био предвиђен.

Рат је наступио, са свима страхотама по обе нације, рат који је до сржи потресао и усколебао срца оних, који су, у Балканском Савезу, гледали еру бољих дана Балканским Народима! . . .

ЧЕТВРТА ГЛАВА

У којој хоће писац да упозна своје читаоце са руском политиком према Србији, коју је она на Балкану водила. Моралне обавезе српског народа према Православној Русији. — Њена традиционална индиферентност према националним аспирацијама српским.

И ако не претендујемо на то, да овде до детаља изнесемо историјски утицај Русије на српску спољну и унутарњу политику, јер би нам за то требало много више простора, ипак ћемо летимично поређати све важније моменте, које је Србија преживљавала под утицајем њеним, и они ће бити сасвим довољни да тај утицај рељефно покажу.

Подаци, којима ћемо се послужити, аутентични су и историјски, махом црпљени из руских дела и „Моја одбрана пред судом“ од Д-р Владана Ђорђевића.

1811. год. руски посланик у Бечу, гроф Шувалов, изјавио је у име руске владе, од речи до речи ово: Русија би била сретна, ако би Србија опет постала турска провинција!!...

Готово у исто време, руски цар Александар I нуди аустријском цару Францу, да поседне Молдавију и Влашку до Серета и целу Србију. — То својеручно царско писмо налази се и данас у библиотеци аустријској!

У јесен 1812. год. послала је руска влада у Србију свога ђененала Ивелића, да он приведе у дело цареву жељу, и да Србију уступи Турској, кад је Аустрија неће!

Тај исти Ивелић затражи од српске Народне Скупштине, која се је тада налазила на окупу у манастиру

Враћевшници — у име руског цара — да све народне старешине потпишу један чист табак хартије, а кад су то урадиле, онда је Ивелић, изнад тих потписа написао: Да Србија пристаје на онакав мир, како га Русија закључи са Турском, т.ј. да Србија пристаје да опет постане пашалук турски, као што је била и пре устанка!!...

Кара-Ђорђе, тадањи вожд Србије, потписао је ову овакву изјаву, али је Ивелићу рекао: Ја садржину те изјаве не смем да саопштим народу!... Ивелић му је на то одговорио:

Русија је у невољи. Турска не пристаје на мир, док јој се не изда Србија; Превари народ, Превари! Бог ће ти опростити, а Русија ће признати и теби и твоме народу, и неће никад заборавити ову велику жртву. Предај народ Султану! Хајде са твојом пратњом у Аустрију и Русију, па нека буде воља Божија!!

Међутим у Букурешту већ беше потписан мир између Турске и Русије. И та иста Русија, која се је налазила „у великој невољи“ оте за себе Бесарабију, а Србију, у пркос њених обећања, предаде „милосрђу и великодушности блистателне Порте!!“

Све наде полагане у Русију, расплинуше се као мехур од сапуна, она предајући Србију Порти, показа да су јој сопствени интереси најпречи, и да може Србију кад год захте жртвовати, било за компензирање своје политике, било онда кад јој се српски владари не би допадали!

Заштита Србије?!... Зар је то заштита, кад Русија поклања Србију Турској?... — Зар је то заштита од стране Православне Русије кад јој наређује да буде веран поданик Отоманске Империје!?!... Такав рад Русије могао би се у најближој форми назвати дрским безобразлуком!...

Народу српском, од тога руског благовољена, ударила је, у место суза „крв из очију!!!“

Ну, Русија се није само на томе задржала. И онда када је српска држава понова обновљена 1815. год., под владом Великог Милоша Обреновића, устанком у Такову, и већ када се је српска држава, благодарећи српског народа, почела да конституише, Русија је толико далеко отишла, да се упусти и у уређење српских унутарњих ствари, тражећи од српских преставника, да у Устав земаљски унесу и неке реформе које би њој конвенирале. Једна партија чиновника, подржавана од Русије, изазва у јануару месецу, буну противу Кнеза Милоша. Они буду похватани; али им Кнез Милош опрости кривицу.

Наравно, да је то ишло противу руских интереса и руска Влада није пропустила моменат да то јавно манифестује, преко барона Рикмана, који је, критикујући Владу Кнеза Милоша, категорички тражио од њега, да врати у службу све чиновнике јануарског покрета, а поред тога да Давидовића одмах отпусти из службе!...

Кнез Милош, који се је једва уздржао од љутине на овај руски безобразлук, сачекао је мирно да барон Рикман заврши свој говор, па је онда између осталог рекао :

„Ја сам коловођама јануарског покрета, опростио пре, но што се је ико за њих заузео; али ако они то моје благоволење понова злоупотребе, ја ћу их казнити, свом строгошћу закона, па ма на каквим се положајима у државној служби затекли, па ма ко се за њих са стране заузимао

„Што се тиче рефорама, примићу сваки добар и користан савет по Србију Али, ако барон мисли, да он може Кнезу Србије, у место савета издавати заповести, он то мора као чувар народних права најодлучније одбити; јер Порта је Србији дала право да уређује своју унутарњу политику! . . .

Природно, да овај достојанствени одговор српског Владара, није ни најмање задовољно руска очекивања.

Зато барон Рикман, од незадовољника у Србији, склопи заверу у Букурешту, те они пошаљу кнезу нов Устав, којим се установљава „Правитељству-

јући Совјет“, чији би чланови били ти исти незадовољници.

У томе списку, који би имали доћи у „Совјет“ беху све сами непријатељи кнеза Милоша, најватренији руски поборници.

Али, и поред свега тога упирања Кнеза Милоша, да се еманципује Русије и њених паклених планова, она успе да помоћу Порте 18 фебруара 1839 год., прокламује тај Руски Устав, којим је било предвиђено још 17 господара Србије, а Кнеза направио нулом, те је кнез Милош морао да абдицира још 13 јуна исте године!...

Ми би још могли да разумемо оне људе који бра-не политику руску, кад би они могли ма чиме да покажу да је Русија истински пријатељ народа српског; али то нам нису у стању да покажу, па ма колико чачкали по Историји Србије, напротив има милионима доказа, да је она једини узрок корумпираности српског чиновништа, којима је идол био и биће новац, и који су заштите својој политици тражили вазда на страни и то далеко од кућа, док су са непосредним својим суседима живели као мачка и миш!...

На престо Србије, по праву престолонаслеђа дошао је Милан Обреновић, који је умро после месец дана, а после њега дође Михаило Обреновић.

И ако Кнез Михаило, још не беше учинио ништа, што се неби Русији допадало, и ако је тек отпочео да влада, Русија која апсолутно није могла да се помири са тим свршеним фактом, да у Србији на престолу види Обреновића, она га помоћу својих људи у Совјету збаци са престола 1842 год. и протера из Србије!...

„Совјет“ тада и з а б р а за кнеза српског, ађутанта Кнез Михаиловог, Александра Кара-Ђорђевића.

*

Било је то—у очи Кримског рата. Русији је требало да Аустрија остане неутрална, а ту њену неутралност, Русија је сад већ, природно, мислила да купи уступањем Србије Аустро-Угарској.

Преко свог амбасадора у Бечу, Цар Никола је предложио Цару Францу Јозефу овакав заједнички план акције: Руска војска да поседне Влашку и Молдавију, а војска аустријска да поседне Србију, Босну и Херцеговину...

„Јер, Русија не може трпети, да Србија под штитом своје грађанске независности постане легло револуције, које може узнемиравати сигурност суседних држава!!...

Страшног цинизма и притворности!...

Русија, која је једино и била узрок свију унутарњих раздора, која је Србију направила револуционарним проприштем, данас, бринући се за велику суседну Монархију, да јој унутарњи раздори у Србији не шкоде, стара се за сигурност њену!!...

Међутим, окупирање Србије од стране Аустрије била би руска компензација за неутралност њену!

Ово је, да човек побесни од љутине!!

Србија је за време Кримског рата остала неутрална; али не зато што се је бојала окупације, јер је била уверена да се Аустрија ни овога пута неће користити руском галантношћу, већ зато што су јој сопствени интереси налагали да то не уради.

И заиста њено неутрално држање за време Кримског рата, награђено је тиме, што је она чл. 29. Париског Уговора стављена под гаранцију целе Европе...

Ево како је тај члан гласио;

„Без пристанка свију Сила уговорница, не може бити никакве оружане интервенције у Србији“.

Тај члан није Русија изборила Србији. Не... јер га је она сматрала као своје понижење!...!

Ну, и Милош умре 14. септембра 1860. год., а на престо дође по други пут Кнез Михаило.

После непуних осам година, руски лист „Голос“ донео је оно што смо већ рекли.

29. мај 1868. год. резултат је тога. И онај који беше дошао на српски престо 29. маја 1903. год. не беше нико други, него кандидовани од стране Русије Петар Кара-Ђорђевић, који је такође у убиству од 29.

маја 1868. год. учествовао и српским земаљским законима на смрт осуђен !!

Али, наследство у Династији Обреновића, беше регулисано Уставом, те се руске наде нису испуниле, јер на српски престо не дође Петар Кара-Ђорђевић, већ Кнез Милан Обреновић !

Ко је пратио руску политику у Србији од појаве њене па до данас, могао је видети : Да је Русија нудила Србију Аустро-Угарској три пута, да је све те понуде Русија чинила једино на своју сопствену корист а на пуну штету народа српског и да је Аустрија све те три понуде одбила.

Те је понуде Русија вршила овим редом :

Први пут у Тилзиту 1807. год. ; у преговорима између Наполеона Првог и Александра Првог ; други пут у Олмицу 1848. год. ; трећи пут уочи Кримскога рата !!

Сваком правом Србину није било тешко да увиди да је од Русије требало бегати и то врло далеко, иначе ти људи, који би помагали ту политику, падали би у ред најтежих и најокорелијих издајника.

У јесен 1870. год. Аустро-Угарска преко свог дипломатског агента у Београду, нуди намесништву Кнеза Милана овакав уговор :

„1. — Ако би се између Србије и Отоманске Империје изродио рат, Ц. и Кр. Влада држаће се начела немешања и учиниће да то начело и друге силе поштују.

„Ако би Србија хтела узети иницијативу у овоме конфликту, Влада се српска обавезује, да ће известити Ц. и Кр. Владу о својим намерама, а ако би иницијатива дошла од стране Портине, или би конфликт изазвале околности, независне једна од друге, Србија се обавезује да ће Ц. и Кр. Влади обзнанити почетак своје акције, пре него са војском пређе преко границе.

„У свима предвиђеним случајевима Ц. Кр. Влада обавезује се, да ће за време рата, опсервирати према Србији благонаклону неутралност.“

„2. — У случају да се између Аустро-Угарске и друге које силе породи рат, Србија се обвезује, да ће према Аустро-Угарској бити пријатељски неутрална.

„За овакво подашање, Аустро-Угарска обвезује се, да ће Србији, после рата, изградити придружење Босне, Херцеговине и Старе Србије (којој би се границе имале да означе) тако, да ове области, заједно са Србијом, образују државу, која би стајала под суверенитетом Портиним, а под условима, у којима се сад Србија налази.

Ова анексија имаће да се изврши, ако буде потребно, и самим ратом, у року који би се одредио.

„Како Србија придружи себи ове провинције, Аустро-Угарска заузеће за свој рачун део Босне до Врбаса и Неретве.

„3. — Ако би се, за време рата, у који би Аустро-Угарска била уплетена, породили немири у означеним провинцијама, Србија и Аустро-Угарска споразумеће се, да уђу у оне крајеве, који би, у предвиђеним случајевима, образовали саставне делове њихових држава.

„Ако би, у случају ове интервенције, Порта напала на српску војску, било у Србији, било у својим провинцијама, онда пада услов Портиног суверенитета, и Аустро-Угарска се обвезује да призна Србију, као независну државу, и да дејствује у истоме смислу и код осталих сила да то исто учине“.

Донесмо овај Уговор, не као историјски документ, него да сваки живи може повући паралелу, између ове аустријске понуде и оне руске понуде Аустрији да Србију окупира!

Док је Русија нудила за Аустрије неутралност Србију и српски народ, дотле је Аустрија за српску неутралност само, и ништа више, нудила Босну, Херцеговину и Стару Србију!!

Да је овај Уговор извршен, неби било ни српско-турског рата 1870—71. год., ни српско-бугарског 1885. год., ни српско-турског 1912. год.; још мање српско-бугарског из 1913. год.; ни оног српско-аустријског

1914. год.; ни српско-бугарског 1915. год., ни оне данашње катастрофе, а што је најглавније ни завереника ни Петра Кара-Ђорђевића, ни ове последње мамелучке Владе!

Србија би избегла шест катастрофа, у којима је њена снага узалудно хабана, била би спашена силних династичких трзавица, те би могла велики део времена, који је проводила у узалудном трвењу, да употреби на своје економско и културно снажење и на миран прогрес!!

Па зашто се српска Влада одрече да то учини, зашто се одрече тих, тако рећи, до опипљивости јасних користи? Зашто?... да, зашто презреше независност државну, до које се тако скупим жртвама долази?

Одговор је прост: Да се неби замерио тој Православној Русији... јер та држава која би могла са Аустро-Угарском да ратује, мо ла би бити једино баш та Православна Русија??.... А онда?.... Зар да Србија остане неутрална?!....

Русија може да склапа са Аустро-Угарском Савез, Русија може да поклања Србију Аустро-Угарској, кад год зажели, а Србија не може да веже Уговор о неутралитету ни онда кад јој до ратовања није, кад је исцрпљена и морално и материјално!!!

И кад би се од почетка пребројале све несреће, изашло би да Србија није никако из тих несрећа излазила, благодарећи једино Православној Русији, од које смо толике користи имали, што је она Православна као и Србија!! Док је она у ствари била највећи непријатељ Србинов!!!

Цар руски венчава Кнез Милана, заступа га у кумству Сумаракoв - Елстон; али одмах после свадбе иде у Беч, да и по четврти пут понуди Аустрији Србију!!

Он венчава и Петра Кара-Ђорђевића, претендента на српски престо!... Благородна руска душа!!...

У тај исти мах, када је Александар Други, изјавио ђенералу Лешјанину, да се нада да се Србија неће дати завести од стране Аустрије, послат је ђенерал Игнатијев у Беч, да понуди Аустри-

ји окупацију Босне и Херцеговине!! То је тачно пети пут!!

Српски народ!... Јадни српски народ!... Савијао се и грбавио под теретом непрекидних ратовања, крвавице, сакатио, гинуо, вукући се из војне у војну, презирао смрт, трпио глад, зиму и јад, немање и кубуру сваке врсте, само да би једног дана дигнуо главу, исправио се, нахранио и одморио; али узалуд сва та мука, коју су српски власници ортачки са Русијом просипали!...

У историји човечанства пема сличног примера, нити већег пожртвовања, него што је то чинио српски народ за Православну Русију!...

Једини који је тачно схватио руску политику, био је Кнез, доцније Краљ Милан. То се, у осталом може видети из говора који је он водио са Др. Владаном Ђорђевићем, који је забележен у делу Владановом „Моја Одбрана пред судом.“

Али, у колико је више Краљ Милан желео да се еманципује Русије и њеног уплива, у толико је ближи руској влади био, ондашњи претендент, бивши српски краљ Петар Карађорђевић!...

11. окт. 1882. год. пуцала је у београдекој саборној цркви, Илка Марковићка на Краља Милана.

Дошла је 1889. год. На Иван-дан те године, извршен је атентат на Краља Милана, који је тада био Командант Акт. војске, и да само није било, његовог личног ађутанта, потпуковника Николе Лукића, он би завршио свој живот, а тада би, несумњиво истог дана платио главом и Краљ Александар!

Каква разлика између овог Краљевог чувара и оних кукавица 29. маја 1903 год.!

Атентатора Ђуру Кнежевића пронашао је Таубе, руски војни изасланик, бивши агенат ђенерала Грабова, шефа тајне руске полиције за Балканско Полуострво.

Атентатор то признаје.

Зајечарска Буна 1883. год., дело је званичне Русије, те је толико јасно, да се може опипати. Оне везе са Пашићем, тадањим емигрантом, то документују.

Абдикација Краља Милана, последица је руског гањања. Истина је, да и кад не беше Краљ: то није годило руским интересима што је он у Србији!

Завереници су јавно тврдили ово:

„Да је гроф Ламсдорф, долазио у Ниш, само зато, да саопшти завереницима, како последњег Обреновића треба што пре искапати, и да је она касапница 29 маја 1903. год. искључиво приређена по жељи Русије!!

Хиљадама грађана нишких могу ово потврдити.

Те гласове г. Губастов није демантовао, он је ћутао, што излази истинито оно тврђење, што су га завереници том приликом доказивали т. ј. да је по наредби Русије убијен, не само последњи Обреновић, већ и блажено упокојени кнез Михаило!?!;..

У осталом, ја мислим да нема ни једног човека у Србији, који би веровао, да би се Драга удала за Краља Александра, да није кумовао Руски Цар!?!...

Али, ето испунише се руске жеље. — „Војска“ је убила Краља Александра и на српски престо дошао Петар Кара-Ђорђевић, а тада званична Русија, телеграмом даде одушке својој превеликој радости.

„...Нотификација о ступању на престо Вашег Величанства била је унапред сигурна, да ће од моје стране бити примљена **најсимпатичније**..... мило ми је што сматрам као **ненарушиве традиционалне везе које везују Русију и Србију... Никола.**“

Неоспорно је, да су ове декларације од стране руског Цара, имале и ту циљ, да поред радости, која је задесила Русију, поводом убиства последњег Обреновића, помогну да се ново стање у Србији има водити у духу руске политике.

Али, поред тога оне показују и то, да је Русија, очекујући ту промену, рачунала одавно на то и да ће се обновити старе традиционалне везе између Русије и Србије, које под Обреновићима нису постојале!

Преведено значи: да ће Русија у будуће, без бојазни моћи да спроводи своју политику на Балкану, или: другим речима, да ће Србија у њеним очима бити оно што је некад била, дакле губернија руска, те да ће бити дебарасирана свију незгода са те стране!

Дакле, симптоматично је ово за Православну Русију:

Још се Краљ Александар није честито ни охладно, Русија жури да обнови своје везе са Петром Кара-ђорђевићем, не питајући за убице, ни за начин на који је злочин извршен, она чини, као Православна Русија после три дана, оно што Енглеска чини после три године од извршеног злочина! и ако Енглеска није Православна земља, и ако се канони Хришћански разликују од канона католичких, и ако се је веровало да су канони Хришћански много ближе Богу!!...

Ако апстрахујемо на страну она дипломатска уверавања са једне и друге стране, која су се расплинула пред стварношћу која се је појавила анексијом Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске, а за коју је Русија знала.

Извољски, да би документовао своју превелику љубав према Србији, предложи Аустро-Угарској анектирање Босне и Херцеговине, рачунајући да ће наћи утврвен пут ка Дарданелима!!... и да се тамо може стићи и другим путем а не оним преко Берлина!!...

Русија није нашла за потребно да противу те повреде Берлинског Уговора протестира и ако је она на њему потписница била, већ и тада као и увек предлагаше Србији да буде уздржљива и да не изазива Аустрију!!

Ако је Русија раније била противу Србије, била је због Обреновића; али данас више њега нема. На српски престо дошао је руски човек, управо човек кога је Русија Србији наметнула; али под условом да је слуша. Па ипак она и данас од Србије окреће главу и гледа једино своје личне интересе. А Краљ Петар је слуша... слушаће је док Србије буде било... слушаће је док и једног Србина има... и природно за ту таку феноменалну послушност, она ће се одужити!!... Чиме?

Али не... Народ српски то није заслужио, него она банда која га је годинама обмањивала. Радикална партија, којој је програм био да вара народ, и то прост необавештен народ у коме је, на жалост и поникла, развијала се и набујала у тим нижим масама, које су вазда многобројније, него оне за које се тако лако радикализам не лепи, и она ће се одржати, све до оног часа, док се не буду јавили елементи, који ће бити у стању да покажу народу обмане радикалске, дотле док тај народ не буде потражио детаљног рачуна, шта је та радикална влада у име његово урадила.

„С народом за народ“ то је радикална парола, са њом је она створила егзистирање и благовање радикалних првака, а после?... После је кидисала свом снагом, да тај исти народ осиромаше, да га направи неотпорним, послушним, народом који ће бити индиферентан према свему и свачему. Осиромаше га је материјално. А материјална сиротиња морала је за собом повући морални пад народа!

Старе демократе претворише се у банкократе. Банкократија, беше радикални идол, почев од Пашића са његовим ћошковима, па до последњег радикалског пандура!!..

Ма да је „глас народа, глас сина Божијег“ они о њему не поведоше рачуна, ни онда кад га је Православна Русија, мрцварила жешће него најљући противник.

Не поведоше рачуна ни онда када су радикални власници одобравали, рад најмљених убица, који доведоше на престо новог Краља.

Они рекоше то је „народна воља“. Али нека се запитају стотине хиљаде очева, браћа и сестара, удовица и сирочади, дали и они што изгибоше на Цар. Врху, Престепливи, Радовишту, Криволаку, Струмци, Валони, они што оставише кости своје по албанским планинама, нека се запитају они, којима је руски штићеник Петар Карађорђевић, наредио да из рата из 1912. год., загазе у рат 1913, из рата 1913 у рат 1914, из рата 1914 у рат 1915, из њега у рат, који ће се ко зна и како свршити. па поред свега тога нека се упитају они, који су угу-

шивали арнаутску побуну, нека се питају велим, они ратници, који ево већ седма година, како се нису скрасили код своје куће, па ће вам рећи колико воле Русију и тога Петра Карађорђевића!

Питајте оно тужно робље у Србији, кога сви напустише. Питајте тај исти народ, који са пушком у руци и спава и рча и вечера, шта урадише за његово добро ти радикали?...

Он је постао сиромашан, да би створио богатим своје прваке!.. Он је одвајао од уста да створи богате чиновнике, да они „уживају“ док је он, са породницом јео „суху проју“, и зашто? Зато, да га једног дана поведе на касапницу, да му каже: „умри, кад си луд!“

Јер то није више борба за остварење народних аспирација, то је крвава, тешка борба за истребљење племена српског, то је борба коју је желела Русија, борба у коју су народ српски одвели радикало-завереници, за постигнуће својих амбициозних циљева!..

Борба коју преклиње Бог!..

*

Тактика руска дакле, требала је да се рационалније поведе у духу новог стања. Бугарска релативно ослабљена, није могла да преставља баријеру руским интересима на Балкану, док на против Србија увећана, која се је при томе невероватно подавала, престављаше терен врло успешан за Русију.

И сад настаје једна карактеристична ствар. Пред перспективом на европски заплет, Русија ипак покушава да придобије Бугарску за себе, да она заборави сва понижавања, па да јој пружи руку за заједничку акцију, да заборави 1913 годину и последице њене!..

Да је одиста Бугарска на то пристала, она би била и формални и фактички убица народа свога, како морални тако и материјални, јер цео бугарски народ, није био у стању да заборави 1913 год, те би покрет противу рођених интереса био не само неприродан но и непопуларан, и ако је доиста „народ највиша воља“, онда се је о томе факту морало да води рачуна, јер би и Бугарску као и Србију, укрштени интереси између

ње и Русије, одвели до катастрофе, а „кошуља је најближа телу“.

Намерно избегавање Пашићево из 1913, да поведе преговоре са Бугарском, изговарајући се да то не може да учини, јер се томе акту противе официри, истинито је само у толико, што се томе нису противили „официри“, него само незнатан део оних, који су у организацији „Црна рука“.

Пошто су они само, „неодговорни чиниоци“ то се бугарска влада, није њима ни обраћала!..

Зар није српска Влада, газећи у овај непотребан и до крајности штетан рат по будућност Србије, кварећи онако колосално јаке везе, о којима се сањало још у XIV веку, учинила право безумље и фактично убиство српског народа.



Руски цар Никола II.

По цену своје егзистенције Бугарска је морала у Тракији, да уступи оне територије, које су јој додељене

Моментални успеси, које је она на бојном пољу имала само су сенка оне црне катастрофе која ће наићи.

Не, то је српска Влада морала предвидети, то је Пашић знао, ако не „српски парламентаран краљ“, али се назад није могло.

Савез се је морао по сваку цену разбити, то је захтевала Русија, а то је била најстрожнија заповест за српску владу, па ма и ратом, не водећи рачуна о народу, кога ставља у положај да у будућности одржава везе непријатељства према суседној монархији.

букурешким уговором, те је тако још слабијом постала. Уступила је територије, али је стекла турско пријателство.

Српска Влада разбила је Савез, то је освештана истина, избацила је Бугарску из балканског савеза; али је пружала прст на Румунију, да покаже како војна из 1913 год. није само црнорукачка војна но и дипломатска.

Шта се циљало са тим? Ево шта вели о томе, један владин лист:

Букурешки мир, истакао је начело равнотеже на Балкану. На основу тога начела, створено стање јасно показује да има да се само учини један кратак корак, а пароди балкански, наћи ће се у Савезу, и изаћи пред Европом као Савез балканских држава, а по томе кад се још један корак учини створиће се балканска држава — балканска Империја под окриљем Русије.“

Ама, убио вас Господ, зар још не видите, да би то била руска а не балканска држава?

Од масе лансираних вести, најважнија је за нас она о женидби Престолонаследника Александра, коју овде репродукујемо, без икаквог коментара, из једног владиног листа, задржавајући право да се на ту вест вратимо касније.

„Гласови о ревизији устава државног и о сазиву Велике Народне Скупштине, почињу се све више обистињавати. У први мах мислило се, да ће ревизија нашег устава, имати за циљ, да нови устав саобрази новим приликама земље. Међутим, сад се готово подробно зна, да ће ревизија Устава бити извршена по и з р и ч н о ј жељи руског цара, и да ће Велика Народна Скупштина, највероватније, још у овој години бити сазвана, да о томе решава.

Приликом бављења Престолонаследника Александра у Петрограду, претресано је и дефинитивно решено питање о женидби будућег српског краља. На руском царском двору, не, само, да нико ништа није имао, против женидбе српског престолонаследника Александра са једном од кћери руског цара, већ су напротив, сви за то били. Па ипак је цар, као добар отац и велики прија-

тељ српског народа, ставио један услов, на име, да се српски устав, што пре ревидира, и да се право престолонаслеђа уставом загарантује и пренесе на данашњег Престолонаследника Александра. Разуме се, цар Никола је веровао у могућност да се из нерешеног уставним путем питања о престолонаслеђу, могу изродити компликације, које би доцније могле удити Србији. Колико је то тачно, у то не треба улазити, ма да данас свако зна да је Престолонаследник освојио срца свију нас и целог српског народа. (!)

На овај начин решиће се дефинитивно и питање о престолонаслеђу, а у исто време српски народ доживеће једну велику радост, која ће за њега бити от не-догледних корисних последица.

Поводом ових гласова и са знањем рускога цара, по Београду се шапатам проносе гласови о томе како ће, Краљ Петар абдицирати о Петров-дану, на дан своје седамдесетогодишњице, у корист Престолонаследника Александра. Ми у ово, не верујемо, јер врло добро знамо, да и наши политичари знају, како сама реч, абдикација, чини рђ в утисак у нашем народу. Краљ Петар је, до душе остарео; али још ни једним својим поступком није показао, да не може руковати државним пословима, којима је, оптерећен. (!) У осталом и ако Краљ Петар то баш и учини, ми ћемо знати, да је учинио на корист Србије и свог народа, а да би руској царској кћери одмах могао ставити круну на главу“.

Међутим, густе облаци на хоризонту Европе гомилали су се. Очекивало се сваког часа да сене варница, само се није знало са које стране. Европа цела, од запаљивог материјала, букнула би моментално у пламен, који ће бити страшан, да се неће моћи лако угасити.

И није се дуго лутало, јер ко би био сигурнији да изазове несрећу него Срби, који имају код себе људе од заната !!...

Запалише је

Европа је у пламену.

Злочин извршен у Сарајеву, за који носи одговорност српска влада, јер је завера о убиству Престолонаследника аустријског Франца Фердинанда и његове су-

пруге, склопљена у Београду, од стране, „неодговорних чиниоца“, дала је повод европском рату.

Ма да је европски рат, тешко било избећи, јер су се сви за њега спремали, и очекивали, сви сем Србије јер је она још била у пламену од 1912. и 1913 и арнаутске побуне, ипак је та несретна варница упалила целу Европу, и букнуо пожар коме се нико није надао, а најмање Србија, која је веровала да ће неопрљена утећи са крвавог пропришта на коме је била!..

О томе монструозном злочину говорићемо на своме месту, а сада да се вратимо запомагању српском Русији и њеној пријатељској помоћи.

15-ог јула 1914. год., српски посланик у Петрограду, јавља царско-руском министру спољних послова.

Ваше Превасходство!

Част ми је, ставити вам до знања, да сам од господина Пашића, Председника Министарског Савета, примио овај хитан телеграм, послат из Ниша данас у 2 сата и 10 минута, по подне:

Данас у подне, једним директним телеграмом Краљевској Српској Влади Аустро-Угарска Влада је објавила рат Србији. — Пашић.

Извештавајући вас о овом жалосном чину који је једна Велика Сила имала храбрости да учини, према малој словенској земљи, која тек што је изишла из дугог низа херојских али и заморних бораба, ја сам слободан да у овој прилици, тако тешкој за моју земљу, изразим наду да ће и овај чин, који ремети мир Европе и буни њену савест, осудити цивилизовани свет а строго казнити Русија, заштитница Србије.

Ја молим Ваше Превасходство, да изволи изнети пред престо Његовог Величанства, ову молбу целог српског народа и да изволи примити, и т. д.,“

Што је Никола Пашић, известио Русију о овоме, то још не преставља ничег интересантног, кад се зна какви су одношаји између Србије и Русије били; али начин, како српски посланик у Петрограду ту депешу саопштава руском министру спољних послова и оригиналан је и цинички.

Велика Аустро-Угарска, имала је храбрости, да објави рат Маленој Србији, и ако је ова тек била изашла из ратова које није могла да избегне, нарочито српско-бугарски!!..

Аустро-Угарска је требала да ћути, да по њеној територији вршљају српски бандити, и онда кад Аустрија објављује рат Србији, он налази да Аустрија ретиме мир у Европи а не Србија, односно „Црна рука“, и да ће цео цивилизовани свет, одобрити убиство у Сарајеву и осудити Аустрију, зато што се љути а не пушта „Црну руку“ да доврши започети посао!!.. Цела та цивилизована Европа, не буну се противу убица, него противу њене жртве!!.. Колико логичности, колико цинизма, у ово неколико речи!!...

Ако је и за паре написано, па је ипак много, а о савести и увиђавности не треба ни трошити речи. — Најзад он моли, да се та молба достави „пред престо“ Руског Цара, јер је то молба оне клике, која сад тек види шта је урадила, а српски народ о томе ни појма није имао, јер тек ваљада неће се веровати, да је народ српски тражио и изазивао рат?

Не, народ се је српски борио ради оних који су га се, већ одавно одрекли.

Тако без икакве систематике, злочинци су одвели земљу испред катастрофалних догађаја!

Остаје нам сада да се упознамо и са петим виновником, српске несреће, са петим убицом народа српског!

ПЕТА ГЛАВА

Петар А. Карађорђевић, незаконити кандидат за престо Краљевине Србије, Вануставни српски Краљ, Вануставна владавина његова, краљ, радикална влада, Црна рука.

Ми смо видели, како је војска, још док је пок. краљ. Александар жив био, 29. маја у јутру прокламовала за Краља Србије Петра Карађорђевића, дотадањег претендента на српски престо, он је син Александра Карађорђевића који је владао Србијом од 14. септ. 1842. год. па до 11. децембра 1858. год.

Александар Карађорђевић рођен је 29. септ. 1806. год. 1813. год. кад је Србија први пут пропала, опет под Карађорђем и кад су њоме Турци дефинитивно за- господарили, под управом српског војска Кара-Ђорђа, прешао је у Аустрију, а доцније ожени се ћерком Јеврема Ненадовића. Из Русије дошао је у Србију 1839. год., а 11. септ. 840-те год. Кнез Милош постави га за члана београдског суда, где је остао све до 15. априла 1841. год., а тада добије за поручника и ађутанта кнез Михаиловог.

Кад је кнез Милош напустио Србију „Совјет“ у у коме је била велика већина личности које је Русија поставила, и забра га за кнеза српског, те је Србијом управљао све до 11. децембра 1858. год., а тада је отишао из Србије.

За убиство кнеза Михаила, које је извршено у Топчидеру 29. маја 1868. год. осуђен је на осам година робије!

„То је био владалац, који се није показао достојан свога оца — Карађорђа — његова мирољубивост, и његово слепо предусретање турских жеља, квалификовале су га, као млитавог владоаца“.

Причају, да је имао нарочиту пасију да насађује кокошке!...

Петар Карађорђевић, бивши претендент на српски престо, а садањи краљ српских завереника и радикала, а не народни, јер га народ није за краља изабрао, родио се 29. јуна 1848. год. у Београду. Оженио се 30. јула 1883. год., на Цетињу (баш кад је била Зајечарска буна) са ћерком кнеза Николе, кнегињицом Зорком, која је умрла 4. марта 1890. Ступио на српски престо 12. јун 1903. са два сина: Ђорђа, рођеног на Цетињу 27. августа 1887. год. и Александра садањег вануставног престолонаследника, рођеног на Цетињу 4. децембра 1888 год. и кћер Јелену, рођену на Ријечи 23. октом. 1884. год., удата за руским кнезом Јованом Константиновићем, 21. августа 1911. год. у Петерхофу.

Брат Арсеније Карађорђевић, рођен у Темнишвару, 4. априла 1850. год. кнежевић Павле, рођен 15. априла 1893. год. у Петрограду.

Са својим тастом, Кнезом Николом Црногорским, није у љубави, зато је највећи део времена провео ван Цетиња у Женеви, одакле је могао лакше да агитује за своју кандидатуру и да одржава везе са Русијом.

Махом радикални прваци, одилазили су често њему. Краљ Александар знао је то, да ће се из бање навратити њему, па је једном народном посланику и пребацно. Оном истом, који је још за живота Александра, примао поклоне од Карађорђевића, а који је кад је Карађорђевић, дошао за краља, отишао у државни Савет, и ако је тај исти посланик и раније на сва уста викао — као и сви радикали — противу Држ. Савета, називајући га д е м б е л а н о м.

У Женеви живео је тадањи претендент, агитујући за себе да на српски престо дође, па макар и по цену српске независности, јер му се је досадило да у последње дане једе емигрантски хлебац. Примао је, као што рекох, познатије радикале, десиденте осталих политичких странака и у опште оне људе који су га уверавали да ће у његову корист да раде. Колико се је он био експонирао по томе, најбоље се види што га је Смедеревски Првостепени Суд, за учешће у убиству Кнеза

Михаила, извршеног у Топчидеру 29. маја 1868. год. осудио на смрт!

Потпомаган од радикала прелазно је у Србију, у циљу агитације: али се је вазда сретно спасавао, благодарећи радикалима, који су га од вајкада подпомагали.

У Женеви живео је интимно-пријателски, са руским кнезом Олденбургом.



Мучко убиство Кнеза Михаила у Топчидеру 29 маја 1868 год., због кога је Александар Карађорђевић осуђен на 8 године робије, а Петар Карађорђевић на смрт!!...

Дакле, он се је налазио у Женеви, под смртном пресудом, и до избора његовог за краља Србије, могао га је свако убити, јер је убица; али од 29. маја 1903. год. он је добио право да убице — своје колеге — који су на смрт осуђени, може помиловати!!..

Шок. Краљ Александар, ма да је у првим данима своје владавине, положио венац у Тополи, на гроб КараЂорђевићев, није хтео никако да Петра КараЂорђевића помилује од смртне казне, на коју су га земаљски судови осудили!!..

Србија је добила владаноца са рукама умрљаним крвљу до лаката!.. Убице, свако живи избегава сѐм његове дружине. Тај такав тип требао је да пружа руку владаноцима који нису умрљани крвљу!!.. Доласком његовим у Србију, окрвављено је све!.. Ране отворене зјапиле, и жудно ишчекивале лекара... али у место њега дође целат!

Пружио је руку оним разбојницима од 29. маја 1903. год. и са њима се братски солидарисао!

Откуда код њега толике куражи? Откуда!.. То је јасно као дан. Мирним и легалним путем он неби могао никада да дође на власт, јер ваљада нико неће помислити да је српски народ толико огрезао у покварености, да и једног ординарног убицу доводи да њиме управља?... а још мање да би га примио само да је он за то питан. — Он је морао да загази у крв, то је за њега јасно било. Први покушај, са убиством Кнеза Михаила пропао је... да се покуша други. Не, он је само могао да дође на престо као харамбаша, оној котерији, која продаде своју част онако срамно 29. маја!

И у место увиђавности, да се престола не прима, под једном тако тешком кривицом, да не ствара одмах антагонизам између њега и народа, јер је морао знати, да цео српски народ није тако корумпиран као она клика која је злочин у његову корист извршила, те да још одмах приликом прокламовања његовог, од стране завереника, кавалерски заблагодари, преносећи право на свога најстаријег сина, који апсолутно не може бити крив за оно што му је отац радио; он се, на против, радо прима и 8. септембра 1904. год. крунише Краљевском Круном... Те тако је и црква морала, противу својих канона, да крунише човека на смрт осуђеног због злочина!!

Још кад је Петар Кара-Ђорђевић, извештен у Женеву, преко Хаџи-Томе, да је злочин сретно извршен и у корист његову, престоничка штампа, форме ради, истакла је још једног кандидата, Кнеза Мирка црногорског; али наравно да је та кандидација Миркова живела, таман толико колико и водени цвет.

Ма да су и сами завереници, у интересу народа, и да би одстранили од себе оне верзије, које су у народу кружиле о њиховим побудама за тај злочин, требали да се то питање о заузимању српског престола као тобож, вентилира, они су одмах изашли са фарбом на средњу, те је сада свако дошао до позитивног уверења да је злочин од 29. маја извршен једино у корист Петра Кара-Ђорђевића, или још боље за ортачину између њега и завереника!

Било је и неких, млитавих, збуњених и нејасних предлога за Републику, који су тада, кад се посматрају правилно, изгледали колико чудни толико и смешни, јер завереници нису дали ни помислити о Републици, та они су се крвили за власт лично своју а не за интересе народне!... И да је заиста, неком срећом, Петар Кара-Ђорђевић изабран за Преседника Републике, била би то још срећа за Србију, јер он на томе положају, онакав каквог га је Бог дао, неби саставио ни годину дана, а да је још којом срећом казнио заверенике — што је апсолутно немогуће било — јер би се створно један опасан разбојнички преседан — неби остао Преседник ни толико.

Данас би он био једва народни посланик, и за цело да Србија неби била у овом страшном положају, нити би српски чиновнички кадар правио тако дугачку и велику екскурзију до Крфа, Париза, Женева, Русије и т. д.

Он је морао знати да Бог никад не благосиља злочин и крв, и да су они проклети, па неће да благослови ни онај од 29 маја, ако је он ревносније но ико, трчао из цркве у цркву, да злочин покаје: али га не покаја... Злочин тај свирепо се свети; али је само несрећа, што се он данас свети целом српском народу, а не оној шаци грабанцијаша!!...

Али, све је то отпало... Њему се краљевало... нудила круна, за којом је он тако дуго прижељкивао, дубоко уздисао!

Ето тако честитог човека очекиваше српски народ за владоца... лагаху народ да је он енергичан... док он

у ствари беше сушта противност томе, млитавији него његов отац, намученог, који ће умети да поштује слободу и да у њој ужива, после толиких патњи, док се је он показао као апсолутни аристократа, који ничија права није поштовао изузев завереничка, да је искрен, ма и да то није ни у једној прилици показао и ако је имао милионима прилика да то покаже. Може ли се назвати искреним онај, који натерује цео народ да задату реч погази и да га поведе у рат противу сродног и покрви и по језику народа, да онако срамно изневеридату реч о српско-бугарском Савезу? Да онако нитковски испуни своју савезничку дужност?!... Поштеним, сигурно зато што није са престола у крађу ишао!!... Најзад поштеног човека не осуђују земаљски судови на смрт!!... Слобода коју је он у Швајцарској научио!!... А Србија за време његове несретне владавине ту реч није упамтила! Зар је то слобода кад се и не саслушани људи по затворима убијају?... Зар је то слобода кад се на улици противу деце пуца?... Зар Чукарица не показује јасно каква је слобода у Србији владала? Зар је то слобода, кад се невини људи трпају у казамате а злочинци фаворизирају? Јест то су врлине достојне оних, који су га ту довели; али све оне беху запечаћене Кајиновим печатом!!...

Он се, сасвим природно прави невешт и не помишљајући да он није достојан да мете краљевску круну на главу, пошто је осуђен, и да би га неко требао ослободити те тешке одговорности, он и не захтеваше да то првенствено уради Велика Народна Скупштина, да га она разреши и помилује за извршено убиство, и помилује од казне за злочин од 29. маја 1968. год., те да се бар формално ослободи греха и појави пред народом српским.

Било би још кандидата, и ко би имао да буде Краљ народу српском, казао би народ преко Велике Народне Скупштине, јер она је једино тело које на то по земаљском Уставу има право. А народ је најважнији фактор за бирање владаоца.

Њега не само да не бира Велика Народна Скупштина, но ни обична, која је изабрана ре-

довним путем и онако како то земаљски закони прописују; но скупштина која је некад била на распуштена!!... Скупштина, у коју је „Привремена Влада“ имала вере, да ће она потврдити заверенички избор Краља!!

„А за грехом, грех се ваља“! Из једне незаконитости гази се у другу, из друге у трећу... и т.д. и као што ћете видети незаконито је владао све до последњих дана.

1. — Њега не бира Велика Народна Скупштина, те према томе он није Народни Краљ, јер није вољом целог народа изабран.

Њега не бира ни обична Народна Скупштина, већ она распуштена т. ј. она само потврђује заверенички избор краља, кога су они, као што смо то видели, још оне ноћи изабрали.

Јасно је као дан, да су га завереници илегалним путем довели на српски престо и да је илегалним путем за њега потврђен, од илегалне Скупштине!!..

Из овога излази јасно као што су $2 + 2 = 4$:

Да су сви његови укази лажни:

Јер Петар Кара-Ђорђевић, пре свега није владалац „по Милости Божијој“, јер ја, а нико није слушао за таквог Бога, који би Милост своју изливао на убицу!... Нити на човека кога су земаљски судови на смрт осудили!... Ту милост би једино могли да учине покварени људи; али Бог никако... јер и сви људи то неби урадили, а још мање да га обасипају милошћу изузев... ако нешто нису... као и он!!...

И онда, једва ако би могао заглавље на указима да ставља: „Милошћу завереника“.

Још мање је Краљ Србије „по вољи народној“ јер, ако би се народ питао, он би још седео тамо где је био... у Женеви. Њега су завереници изабрали за краља свога, он је био њима у вољи, па зато је Краљ „по вољи завереника“.

А пошто 62. завереника, никако не могу престављати народ српски, већ је то само једна разбојничка дружина, онда се најстарији члан те дружине зове „харамбаша“.

Дакле, Указ је његов једино могао да гласи :

МИ
П Е Т А Р

Харамбаша, милошћу и вољи завереника.

То је једино што би се дало оправдати и одобрити. Све остало то је лаж.... али се је та лаж морала да трпи под претњом бајонета!!



Радикално-заверенички харамбаша
у Србији Петар Карађорђевић

Трпело се а ниј знало где ће бити крај ово жалосном почетку!!...

Сасвим природно, он је по свршепом прокламовању за владоаца Србије, од стране завереника најватреније и најблагодарније телеграме упућивао војсци, чији су га преставници позвали да им краљује, који су извршили његову давнашњу жељу да на престо Србије се дне. Ти телеграми тичали су се једино завереника, односно извршиоца догађаја, од 29. маја, што је сасвим у реду, од стране његове, јер да није њих било он би још остао претендент за српски престо: али би српски народ то лако преболео, јер неби морао својим рођеним очима да гледа оне инциденте бесне камариле, која га је на управу земље довела, друго, неби

онако запањен посматрао, како се разбојнички кидају листови Устава земаљског, а треће, народ српски неби као бесвесна руља трчао из рата у рат, да се коначно упропашћује и истребљује, да пропада и морално и материјално, нити би доживео да својим рођеним очима гледа како се ништи зној и мука народна, како се ништи Отаџбина којој он апсолутно ни један једини камен није принео. Неби српски народ био „у плакани народ“ него народ који би данас боље но икад стајао, весело гледао сваком у очи, јер би му образ чист и светао био, уживао би симпатије целокупне Европе!...

Парламентаран је!... Доиста, ако се парламентарност може наћи и у казаматима зликовачким, ако се она састоји у хутању?... онда је нови Краљ има и сувише!...

Да, Краљ Петар није уставни владар, нити да има права да пред еђународном заједницом заступа Србију, јер није изабран вољом народа него једног дела његовог, то је позитивна ствар; али је загонетно у првим, на који начин Пашић на то пристајаше, кад је 1882. год. на скупу у Крагујевцу говорио: „Историја развитка човечанства учи нас, да су оне државе достигле највећи степен образованости, у којима је народ сам управљао.“

Откуд? — Па није само та радикална доктрина отишла у ветар, отишле су и све остале. Пашићу је тада требало тако да говори, јер је циљао на Обреновиће и говорио је. Данас је ситуација измењена, народ је постао политичком нулом, и о њему данас не треба да се води рачуна!...

Краљ неће и не може да о народу поведе рачуна, Пашић несме, па ко ће онда? Неодговорни чиниоци!... Тешко народу са њима. — Права реакција развила се на место обећаване „радикалске Слободе“, под привидном уставношћу... а Краљ то толерира!!... Зато што је он радикалски краљ, зато што су га радикалозавереници само под тим условом посадили као лутку на престолу!...

Они обећаше да укину Државни Савет, па шта видимо: Баш ти исти радикали отимају се да уђу у

тај Државни Савет. Краљу је баш он добро дошао, иначе не знам како би се одуживао личним пријатељима, него да их пошаље у ту „радикалску дембелану“.

Обећаше да укину начелства, а заведоше по два у сваком округу, начелства остадоше као што су и била! Краљ ни једном једином речју не покуша да народ тих излишних дација ослободи. Изникоше самоуправни окрузи!...

Обећаше да укину регуларну војску, а да заведу систем народне војске, па противно томе, увећаше војне буџете до максимума. Краљ ни тада не даде аваза од себе!... Војска му је требала, он је њу после 29 маја највише волео. Под тим дацијама народ је стењао!...

Обећаше да смање власт власницима, а да врате народу одузету власт, па сасвим обратно, народу дадоше куглицу у руку да се са њоме забавља, а власници, горе но икад узјახаше на грбачу томе народу, Краљ Петар бејаше свестан да док је власт у њиховим рукама, дотле ће је и он имати, зато је „парламентарно ћутао“.

Слобода!...! Како узвишена реч?... Утолико узвишенија за робље српско!!... Народна слобода, која је требала да се зацари у Србији!!... Али, пелцер швајцарски није се примио. Слобода која је имала да се касније развије у осталим деловима српства... А слобода и анархија нису никад друговали, ова анархија у Србији спутала је слободу у гвоздене окове... Ње има, али само за власнике и измећаре; али за народ не... народ је напротив, постао роб!... Зар то није и Стојан Протић у Скупштини признао, говорећи: Да слободе и мамо горе; али доле, у народу нема је!!“ јер земаљски Устав, који није ништа друго него Уговор између народа и оних горе власника, важећи је само за ове последње!

Је ли Краљ, ма где и ма кад рекао штогод да би Устав требало довести да хармонира са жељама народа? Није!... Радикални прваци дају одмах и одговора на то питање: За то што је Краљ „парламентарни“ владаоц?!...

Зар и онда, кад се државни Устав, на који се је он заклео, да ће га штитити, гази, цепа и ништи?!...

Је ли и то „парламентарност“?

Није! То је индентиферизам у својој најопаснијој форми, јер данас по Уставу газе и Краљ и Влада и „неодговорни чиниоци“ Он је тако исфалатан да од њега само дроњци гисе!... Трабанти Пашићеви и даље лажу народ лажним слободама и лажним парламентаризмом: Србијом се, у последње време управљало на очигледну штету народа, на срамоту и културу XX века. Краљ Петар није, ни једног момента, од доласка његовог у Србију, представљао парламентарног и уставног владоца...

Не, он је апсолутни владалац, и то апсолутистички који се граничи са деспотизмом, јер је дозвољавао да неодговорни чиниоци газе земаљски Устав, на који се је он заклео!...

Заклео!... Као да заклетва, у тој новој ери има каквог значаја!... Заклетва је само онда важећа, ако је поштени људу полажу, а разбојничке заклетве, осуђеничке и злочиначке, ни пред једним судом немају важности!...

Је ли то довољно да Владоац буде уставан према својим Министрима, који газе Устав?... Или је потребно да ти Министри чувају Устав? — А ко је дужан да натера Министре да чувају Устав? Ко други, него Владоац... а кад он то не ради? Онда је он солидаран са њима, онда о уставности владаочевој не може бити ни говора.

Јер најзад, претпоставимо и да је то најслободнији Устав!... Шта би он вредио за народ, кад се нико по њему не управља?

А народ... народ нема могућности да тај рад Министара, наоружаних топовима и војском контролише... јер нема снаге, нема моћи да то уради?

А Уставом није предвиђено да се војеном силом управља народом?!... Па ипак се то ради... и неиа снаге која би јој се могла на супрот ставити.

Владалац је, дакле, највећи и најсигурнији чувар Устава; али прави, истински народни владар а не једне котерије, јер је пред народом изговорио оне свечане речи: („... Да ћу Устав неповредан одржати“.)

Заклео се Богу, а народ му је сведок био!!...

Иначе он је кривоклетник!!...

Али шта то мари? — Један народни посланик у Скупштини рекао је: „Ја кад имам већину уз себе, могу све да чиним“. — Да, али код уставног владооца то не може да буде, јер би он заштитио народ да ли тај Министар може све да чини?

Онда би он био народни Краљ, онда би у земљи било народне а не деспотске Владе.

Вакуставни његов долазак на престо:

Убиство оба Новаковића у затвору, не може се дешавати у уставној земљи и под уставном Владом и Владоцем?

Убиство Ђирићево, такође:

Рушење штампарија, ништење приватне имовине, крађе у сред престонице, не би се дале ни замислити, у једној уставној земљи.

Где има суда и законитости не ради се тако!

Пуцање у народ на Чукарици, доказ је земаљске неуставности.

Буна у Пироту, где грађанство устаје противу официра, који је тукао једног грађанина, не би се ни замислити могло да је ту реда у војсци!

Неби ни онај завереник упадао у штампарију да шамарише директора!

Неби била ни туча Народних преставника од стране заверика!

Неби ни у Скупштини седела Владина мањина!

Неби наступила ни она вануставна промена престолонаслеђа!!..

Неби се онако неуставно преносила краљевска власт на неуставног престолонаследника!

Неби било ни оног протеривања српских поданика из земље!!

У врховима се приповеда слобода без партијске дисциплине а у клубовима дисциплина без слободе. А из тога никад није могла да се роди парламентарност и уставност.

Залелујало се све, повија се... чека тренутак, који ће неминовно наступити, а све то нема ко да види,

ко да чује... дворска је камарила толико залармала, да се од не ништа не може да чује, па баш да Владаоци има не знам како добро развијени слух!!...

*

Три официра, здраве се и рукују са официрима, који су осуђени и издржали казну по делу „Нишке афере“, Министар их војни кажњава, јер вели: „да нису водили рачуна о официрској части“.

У место да се то пребаци официрима, осуђеним по делу „Нишке афере“ што су своје часне руке пружили убицама и мародерима, који су, несумњиво официрску част укаљали, Министар војни налази да су та три официра укаљали част!!...

То је могло да буде само у Србији!

Завереницима се не допада Престолонаследник Ђорђе, јер се је он у неколико махова, изјаснио противу завереника. Завереници, познавајући му карактер, бојали су се да ће их он сатрти, кад буде примио престо те решише да га уклоне, и он је морао да се одрекне наслеђа у корист Александра, који је завереницима давао и сувише велике гаранције, да ће их штитити на рачун државне конституције на рачун народа, да и под његовом владавином вршљају као „неодговорни чиниоци“.

Престолонаследник Ђорђе, доиста напише један акт, којим се одриче престолонаслеђа, завереничка Влада то једва дочека и одмах га разреши те дужности, а за Престолонаследника одреди Александра!!... Завереници су били задовољени.

Краљ, ма да је знао, да ред Престолонаслеђа може једино да изврши Велика Народна Скупштина а ипак је ову престолонаследникову абдикацију потписао те поново флагрантно повредио Устав!!...

А да је Александар вануставни Престолонаследник, показује и она Владина лансирана вест о Ревизији Устава, коју је руски Цар изрично захтевао пре но што би своју кћер дао за Александра, који је неуставним путем дошао за Престолонаследника!

А ово је и сувише симптоматично за стање које је у Србији владало. Неуставност српска види се и на-

пољу, а унутра сви су слепи према њој, слепи, јер морају да жмуре!... Тако хоће завереничка камарила, тако мора да ради Краљ!... Аратос ти таквог краљевања!!!

*

Г. Стојан Рибарац, као Министар, подноси мотивисану оставку, која се у једној парламентарној земљи не може ни замислити. Он вели отворено, да у кабинету не може остати, док се:

Не подигне оронула вера у моћ закона и ауторитета власти, а да би се то постигло, треба:

1. — Пресећи могућност да чиновници буду и даље агенти, појединих партија, и предузети енергичне мере, да се они у свему својему раду, руководе једино интересима законитости и реда.

А једини чиновници који су вануставно вршили службу, који закон нису ни у шта фермали, који су изазивали nerede, били су радикали и извршиоци догађаја од 29. маја.

2. — Да се уклоне из државне службе они чиновници, који су доказали, да игноришу судске одлуке, и да не слушају законите Министарске наредбе, и који су своје злоупотребе и повреде државних интереса повредили, било ранијим, било држањем својим за последњих шест месеци.

Ко је тај, што је могао да игнорише судске одлуке и да не слуша законите Министарске наредбе. Ко други него радикали и завереници, који нису презали ни од Владе, ни од Краља а још мање од народа!!...

*

Завереници налазе да нису довољно консолидовани, да успешно могу продужити руинисање српске државе, они на очиглед српске Владе, и са знањем њеним образују „Црну руку“. — Србија је баш тада била у једном анархистичном растројству, каквог Европа не памти, и њој тада нису потребовале Црне, но Беле руке, јер су те прљаве Црне руке и с више убрљале државу српску.

И једини човек, који је имао тако чисте руке у Србији, био је Краљ Петар!!! али он није хтео да брља своје чисте беле руке са том Црном руком!!

8. јануара 1912. год., излази један размештај официра, у коме је „Црна рука“ завитлала метлом, па распрштала официре по целој Србији, без икакве стварне потребе зато, дајући сваком гарнизону по једног свог човека.

Кад је један од официра отишао код г. Миловановића, шефа ондашњег кабинета, да га упита: зна ли он шта Министар Војни ради, и зна ли куда ће такав његов рад одвести, он је одговорио:

„Црна рука је врло јака, војска је сва у њеној руци, и неможе се апсолутно ништа предузети, противу ње.“

*

Власника „Страже“ г. Ивана Корницера, „Црна рука“ протерује, а престоничка полиција то наређење извршује са мотивацијом: да интереси Србије захтевају, да одмах, овога часа мора напустити Србију.

Зашто, упита пренеражени Корницер, знајући да се протеривањем његовим газии Устав и закон земаљски. Али, који ће још о томе водити рачуна, јер су Устав и закони земаљски, физичка власт завереника и „Црне руке“!

— Зато што ви пишете противу „Црне Руке“ и г. Хартвига!!!... одговорио му је заверенички пришапетља Жика Лазић.

*

Један ђенералштабни официр, грдио је заверенике и зато стављен под суд!

*

Гавровић, завереник пуцао у Нишу из револвера, на свога друга, такође официра, но који није припадао завереницима!

*

Два официра стављена под суд што нису поздравили мајора Ивковић (завереника).

*

Шест официра нишког гарнизона стављени под суд и осуђени, што су честитали Нову годину Милану Новаковићу директору листа „За Отаџбину“, и што су у кафани певали песму: „Ро родила крушка ранка... под Милошићем“! (Милошем Обреновићем).

*

Ето, драги читаоци, то су вануставни инциденти, Владе, Краља и Завереника, на које у Србији нико није реагирао!!

*

Променом реда Престолонаслеђа, морао је да се измени и дворски штатут, јер сада Престолонаследник се не поставља по праву прворођена, него како прилике захту!!

У њему, између осталог стоји: да су чланови Краљевске династије Карађорђевићи.

По њему Краљ Петар Влада у Династији Кара-Ђорђевића!!...

Први члан па скроз неистинит!

Династија Кара-Ђорђевића у Србији никад није ни постојала. Јер деда Петра Кара-Ђорђевића, није био српски владаоц, он беше само „вожд“ и ништа више, те према томе нити је могао нити имао права да оснива династију. Да је он био шеф династије, онда после убиства Кнеза Михаила, дошао би Александар Кара-Ђорђевић а не Милан Обреновић. Док је па против, Милошу Обреновићу право наследства у лози Обреновића и Хатишерифом огарантовано и признато, што је тако силно боло очи Русији.

Православног Цара Николе Првог, ове пронишне речи показују највидније, расположење Русије према факту

да је Обреновића династија призната за наследну у Србији.

Авраму Петровићу и Цветку Рајевићу, који су отишли у Петроград, да благодаре Цару Николи за једну златну дуван-кесу, којом је Цар наградио Србију, што му је помогла у руско-турском рату 1828, год., рекао је са иронијом:

— Е? Ви сад имате наследног кнеза? Мој комплимент!“

Родифиникин допунио је ову Цареву изјаву, кад је Авраму и Цветку рекао: Цар се је страшно наљутио, што је Милош добио право наследства!

Дакле, Обреновићима је то Право било признато, те према томе пре Петра Кара Ђорђевића није ни постојала династија Кара-Ђорђевића и да је према томе он њен основалац. Александар Кара-Ђорђевић може се још мање сматрати као такав, пошто је он био само изборни кнез а не наследни!!

*

Ну, најфаталнији тип у Србији, то је неоспорно њен Вануставни Престолонаследник Александар.

Нешколован, амбициозан, који ни најелементарнијег појма о народу нема, нити о својим владалачким



Вануставни Престолонаследник српски
Александар Кара-Ђорђевић.

дужностима, коме је ласкала власт коју су му завереници дали, презрео је брата и одузео му Престо!

Он је један од најенергичнијих убица народа српског. Он га је убијао, још од оног времена, кад му је Краљ Петар одобрио да руководи државним пословима.

Васпитан на начин, далеко од онога, на који је требао, гледао је само сјај, кога му је његова котерија намерно показивала, у дубину народа није умео да сиђе. Он се је, у место тога, задовољавао да слуша речи његове најближе околине, која је до сржи покварена била!

Ни у једној јединој прилици, тај није умео да се узвиси и да као будући Краљ стане на страну народа. Свој патриотизам испољавао је шамарима, неодмереним речима недостојних и просечног човека. Народ није разумео, није хтео да га разбере!!...

За њега је радикално-црнорукачка котерија, представљала народ. Њима је он све, ама баш све чинио, рачунајући да ће остали српски народ довека тај терор трпети.

Удружио се са злочинцима, који су своје хајдучке особине наметнули и њему, и он је за врло кратко време премашно учитеље, те примио од оца и дужност харамбаше, оне клике која је у његовој непосредној близини била!

Али, данас баш та околина диже руку и противу њега, јер је тек сада увидела да он никада и ништа није вредео и да се са таквим радом не могу вратити у Србију!... Тек сад видеше како је немилостиво убијао свој народ!...

И тај проноспирани тип, требао је да плати главом 16. септембра 1916. год., од оних истих који су га на тај положај довели!...

Сретан случај за њега, а несретан по народ, спасао га је погибије!... Сретна звезда народу српском још није изгрејала!...

ШЕСТА ГЛАВА

Сарајевски атентат и европски рат.

На жалост, ни стање које је наступило непосредно иза 1913. год., не беше у стању да зајазни црнорукачке прохтеве. Приписујући лично себи те моменталне успехе, који су за сваког другог били сумњиви, јер су до њих дошли преваром и отимачином, они су сада своју власт проширили двојако:

1. Постављајући своје видне и истакнуте чланове из војске, на више положаје и у ново-ослобођене крајеве, и

2. Анулирајући до краја сваку власт у земљи и и предузимањем послова који су водили Србију непосредно ка њеној катастрофи.

Ну, пре но што би документовали и једно и друго, потребно је да се обазремо на политичко уређење у ново-ослобођеним крајевима, а оно је договорно дело између политичке Владе и „неодговорних чиниоца“.

Паралелно са успешно вођеним операцијама у Македонији, од стране српске војске, растао је апетит српских одговорних и неодговорних фактора и они су сада, без призрења на националитет, тражили проширења у оним територијама где је у већини бугарски елемент и противно постојећем уговору, те је тако бугарски живаљ у Македонији имао сада само да промени господара т. ј. да му не господари од сада Турчин него Србин, и да црвену заставу са полумесецом замени сада српском тробојком!...

Кад би се тако лако долазило до националитета, и кад би ти људи били у стању да промену своје убе-

ђење за цигло једну ноћ, онда би то, у овој прилици била лака ствар; али за будућност фатална...

Оно што је деценијама стварано, не руши се за једну ноћ, за то треба много више времена!

Па дали је тај живаљ у Македонији, доиста осетно какве благодети од тог новог стања?... Истину да речемо осетио је ону исту коју и српски народ у Србији, променом Владара. Српски народ у Србији, добио је у место једног владара још 60 од којих је сваки појединачно био јачи од оног правог владара, а они су сада у своме подручју имали и целу Македонију, те су, савим природно, своју власт и тамо проширили.

Народ у Македонији, сад је плаћао дупло већу порезу од оне коју је под Турцима плаћао, а то је за македонски народ био први и најочитији доказ благодети од „ослобођења“. Онај, који је своје производе давао у натури и вредности једва 100—150 чаршијских гроша, данас је на исто то имање плаћао само непосредне порезе 80 динара и још око 50 динара разних приреза!...

У томе погледу он не само да није био ослобођен, него фактички „поробљен“!

Њему је изрично било забрањено да се скупља и договара, нити да своје жеље ма коме изјави, према томе, ако је народ у опште „највећа власт“ у земљи, овај је македонски народ био без икакве власти!!...

Није могао да бира себи представнике, нити да се ма ко заузима за право његово, према томе он је и формално и фактички представљао неки народ тамо у Африци, остављен на милост и немилост оних који су непосредно њиме управљали, а то су писарице, пандури и жандари!

И поред свега тога, овом је народу дат олош од чиновништва, које га је харало и сиромашило на сваком кораку — или уцењујући га, или купујући од њега, за рачун својих политичких првака, њихова имања у безцење, те за кратко време колосалан број турских пашалука пређе у радикално-завереничке руке!... Народ је тамошњи морао да шаље своје синове у војску! То

су дакле биле његове дужности; али права, права није имао никаквог!

*

Црнорукачка организација, која је тако дубоко захватила корена у Србији, и као крпа дубоко се зарила у народно месо, требала је сада да дејство свога „плодоносног“ рада, прошири и на Македонију, и она је то без икаквих скрупула и извршила, бирајући међу цивилним чиновницима оне, за које су држали и имали уверења да су им верни и одани, а међу војним лицима своје прононсирани чланове. Тако, за команданта трупа нових области, постављен је прво генерал Петар Бојовић а доцније Дамјан Поповић, за команданта битолске дивизије пуковник Војислав Живановић, један од највећих црнорукачких приврженика и реакционара, за команданта брегалничке дивизије пуковник Јован Викторовић, за команданта вардарске дивизије Божидар Терзић, за команданта косовске дивизије, пуковник Стеван Миловановић и најзад за команданта ибарске дивизије пуковник Драгутин Милутиновић, који није припадао завереницима; али му је за помоћника одређен један од најбешњих црнорукачких слугу, пуковник Михаило Зисић. Све сам овејан завереник!...

Ну, поред тога што су црнорукци, помоћу ова пет човека имали апсолутно сву власт у својим рукама, јер та пет човека беху верни преставници црнорукачке организације ипак су и сва важнија мања места — као команданата пукова и батаљона била њима попуњена, те су на тај начин своју организацију спровели потпуно и у Македонију да и њу усреће као што су Србију усрећили!...

Уредбу о честитању о државним празницима црнорукци нису могли да схвате, јер кад су имали сву власт у својим рукама, неznam зашто би се одрекли да је и јавно манифестују о народним празницима, нарочито у ново-ослобођеним крајевима, у којима су се распртили као по својим пашалуцима... и како би се појавили пред

светом кога су они научили да у њима гледа једину и сву власт!*)

Дамјан Поповић, тадањи командант у Скопљу одупре се да изврши ту уредбу о поступку војних и грађанских лица приликом народних свечаности, и затражи категорички да се она измени за ново-ослобођене крајеве, који су чисто црнорукачки, и да у њима буде војна власт старија од политичке, те се тако изроди питање о приоритету војне над грађанском влашћу, и сасвим природно, Влада је морала да попусти и у томе питању, и да демантујући саму себе, донесе друго наређење, онакво какво је „Црна рука“ желела да буде т. ј. да у ново-ослобођеним крајевима буде старија војна власт од грађанске!

Преведено значило је: да у Македонији, на крају крајева има да се поштује, мимо свега „Црна рука“!... А шта то опет значи, кад се у земљи која треба да се рационално консолидује, мете војска на врх, знају најбоље они, који су дужни да о овоме воде рачуна!

Влада је радикална узданула и прогутала кнедлу као и Бугари 1913. год. јер и она најзад отвори очи и виде какав јој колач ортаци припремише!...

Црнорукци се спремаху да дефинитивно приграбе сву власт у своје руке како политичку тако и војну, и тај црнорукачки главни одбор постаде највећа и једина власт у земљи, тако да је политичка Влада појетала и формална и фактичка нула, док се није најзад претворила у оданог слугу, која је извршавала апсолутно све што су црнорукци хтели!

*) Она је гласила:

1. — Државни празници прославиће се, уобичајеном церемонијом где има војске.

2. — Поздрав прима Краљ, Краљица или Престолонаследник, где тога дана буду. Кад нису у Престоници, честитања прима Председник Министарства.

3. — У унутрашњости, у свима окружним и среским местима, честитања примају срески односно окружни началници.

4. — Поздрав и честитања официра и вој. власти, примају команданти дивизија односно, команданти места.

За овим испадом у „ново-ослобођеним“ крајевима, следовао је други, силнији, који је још јаче задрмао целу земљу, у старим границама:

Недозвољаване, да се прегледају неисправни рачуни „Официрске Задруге“ из које се је централни заверенички и црнорукачки одбор, незаконито новцем снабдевао, на рачун својих колега — официра, био је други шамар Влади, од кога нису ни престале да јој зује уши!!

Та два последња испада према Влади, у којима су они победиоци изашли, јер Круна није ни прстом мрдула да од „неодговорних чиниоца у земљи, спасе достојанство, част и углед својих одговорних Министара, окуражила су их још више, да без икаквих скрупула наставе још активније, још енергичније, свој деструктиван рад!

У делиријуму, који их је захватио још 1903. год. немајући пред собом ни једну једину озбиљну баријеру, не презајући ни од чега, решише се да на своју одговорност приме и сву спољну политику Србије, циљај ћи у своме мегаломанијском бесу и на злочине, и да ће им они помоћи, као и онај из 1903. год. да се власти дочепају и да се у очима лаковерног света рехабилитују јер су интуитивно предосећали како им акције у народу из дана у дан све ниже падају!

Рат од 1913. год. куражио их је.

Не мора се све поштењем постићи, на против, њима је непоштење, превара, разбојништво, убиство, крв, злочин и крађа доносило и више и брже користи, па су, не мислећи о последицама, верујући да ће и тај нови злочиначки умишљај некажњен проћи, циљали на Суседне Монархије, на Аустро-Угарску па потом и на Бугарску!!...

Први им је објекат био Аустрија.

Већ више од 50. година, упорно се одржава веровање, да ће се Аустрија — „тај конгломерат от држава“ — распасти под првим ударцима струје панславистичке, у толико пре што популацију њену састављају око 24.000.000. Православних Словена, око 10.000.000. Маџара

11.000.000. Немаца и неколико милијуна осталих народности, да ће се мађари тој струји придружити, тражећи своје оцепљење, и да ће се Аустрија под тим ударцима распасти, па се тражило само момент, да се баци варница на ту „трошну и запаљиву“ зграду!

То су рачуни скроз наивни исто онако као и онај из 1905. год. са „Југословенским Краљем“!... јер ако се за часак пребацимо у доба акције српско-аустријске из 1914. год. видећемо двоје:

1. — Да су се баш Словени, у томе рату најогорченије борили, и да су они престављали највећу опасност, а нарочито су се у томе одликовали Личани, Далматинци и Хрвати!

2. — Да Мађари нису ни покушавали да траже оцепљење, у овим моментима, а да су се на против и једни и други понашали као сасвим компактан елемент у томе хемијски солидно везаном бетонском конгломерату!

Та је варница требала да изазове пожар, који би донео Србији остварење националних аспирација!... И на томе диму беху утиснути идеали српске Владе!...

Могућност таквог умишљеног распада, потенцирана је код Црнорукаца и тим фактом што су они веровали, да ће нестанком Хабсбуршке Династије то несумњиво и наступити и фактом да је пок. Франц Фердинанд њихов заклето непријатељ.

Зато су се Црнорукци дали на посао, да попут свога програма, униште и ту Династију, и да се још већма распрте.

Црнорукачки централни одбор, примио је на себе извршење и овог злочина, тражећи на све стране извршиоце. Није дуго чекао, јер обећањима, новцем и привилегијама, нађоше два студента који се примише тога посла. Приступљено је одмах тражењу момента, међутим, неколико чланова Црне руке, узеше на себе дужност, да те студенте обуче и спреме, како да изврше атентат на Н. Кр. и Ц. Височанство Франца Фердинанда. Снабдевање са оружјем, муницијом и бомбама извршено је помоћу црнорукаца из крагујевачке фабрике.

Лажним патриотизмом, будући извршиоци овога другог злочина, фанатизирани су, и моменат се повољан појавио кад је Њ. Ц. и Кр. Височанство Франц Фердинанд 1914. год. у јуну месецу држао реви трупа у Сарајеву.

У коликој је мери овај црнорукачки план обрађиван, види се и по томе што је за извршење његово ангажован велики број лица, чија имена нису до данас избила на јавност, једино благодарећи брзини, са којом је наишао овај европски рат, који је сваку истрагу по томе прекинуо.

Сарајевски злочин, јесте продужење серије злочина, која је требала да отпочне. Он је логична последица, аустро-угарског држања, према српским завереницима 29. маја 1903. г.

И кад смо дизали свој глас противу њих, он је, тако рећи остајао непримећен, бар ван Србије. Оно, што је Правда захтевала, нације су се оглушавале. Ми смо трпели и испаштали и са болом у души, дочекали догађај који смо предочавали.

Ну, сва та наша предказања, која у осталом, јесу само темељно познавање личности које су у Црној руци, политике у Србији, неактивност Владина, ортаклук Крунин, имали су за последицу једино да нестане са овог света Престолонаследника Франца Фердинанда и његове супруге, да кнегиница Софија, кнежевић Максимилијан и кнежевић Ернст, остану без родитеља, док се је уображени „конгломерат“ још јаче стврдњавао око самртног одра Престолонаследниковог!!

Србија не беше у стању да реши завереничко питање, ни Енглеска... Не!... требао је европски рат да га реши!.. И он ће га ваљда решити!?

Престолонаследник Франц Фердинанд, пао је као жртва српских официра и чиновника на својој сопственој територији, и то оних у активној служби. — Целом образованом свету, срце је још једанпут јаче закуцало 28. јуна 1914. год.,

Од куда им куражи?

Мегаломанија српских „неодговорних фактора“ нашла се на Русију. Али она је из даљине посма-

трала шта плаћени српски официри раде, очекујући општу конфлаграцију.

И доиста, овде постоји радња, противна Међународном праву, радња која руши и крњи интегритет суверене Монархије, којом јој се наносе повреде за које српска држава одговара.

И Аустрија, је сасвим природно, пре објаве рата, упутила својој ултиматум Србији, којим је тражила:

1. — Да српска Влада забрани сваку публикацију којом се изазива мржња и презрење према Монархији.

2. — Да распусти друштво „Народна одбрана“ да конфискује сва његова средства за пропаганду;

3. — Да избаци из јавне наставе све оно што служи или би могло да послужи стварању пропаганде противу Аустро-Угарске.

4. — Да уклони из војске и администрације све официре и чиновнике компромитоване атентатом од 15. јуна 1914. год.

5. — Да прими сарадњу у Србији органа Ц. Кр. Владе, ради угушивања превратничког покрета.

6. — Да отвори судску истрагу над оним присталицама у завери, који се налазе на српској територији.

7. — Да одмах притвори мајора Воју Танкосића и Милана Цигановића.

8. — Да спречи протурање експлозива преко границе, и да казни чиновнике који су помагали извршиоце овог сарајевског злочина.

9. — Да да обавештења Ц. К. Влади, о неоправданим изјавама виших државних чиновника после атентата од 15. јуна на страни и у Србији.

10. — Да извести без одлагања Ц. К. Владу о извршењу мера поменутих у предњим тачкама.

Одговор се очекује 12-ог, до 6 часова по подне.

Српска Влада правећи се тобож вољна да покаже како јој до војне није, ма да ју је она имала да провоцира, тражећи времена за споразум између ње и Русије, јер су денеше непрестано летеле, у одговору своме на овај ултиматум, рече, како је вољна изаћи на сусрет и предати суду, без разлике положаја и чина сва-

ког свога грађанина, а о официрима не говори ништа!.. Зашто?

Појмљива је ствар!

Али српска краљевска Влада не може примити органе, које би аустро-угарска монархија делегирала за увиђај тога злочина.

Дакле на шта не пристаје?

Не пристаје да дира „Црну руку“.

Анархистички, терористички и револуционарни занат, кога су 29. маја 1903. год. научили, продужују и даље; али сад са том разликом, што су добили ортаке у послу, у лицу званичне Владе!!..

Српска Влада нашла је за паметније, да спасе одговорности шаку разбојника, а да коначно упропасти цео народ!... Она је пре постављала и сада као увек, ону банду одметника, поштену народу српском!!... Хиљадама уништених домова, хиљадама унакажених синова, стотинама хиљада свежих гробова, упропашћење земље и народа, не беше у стању да поквари оданост према завереницима, ни онда, када је та пропаст очигледна била!!..

Доведоше народ до очајања, унизише га, упропастише, срушише државу, а испод тих рушевина извучоше се ове демонске амфибије да посматрају искаријотски кезећи се, муку, зној и превијање тужног народа српског!

Влади беше дошао згодан моменат, да једном скине са дневног реда то завереничко питање, које је годинама давило српски народ!

Она се одрече тога. — Зашто? Јер би ту био слом и радикалној влади и Круни, и оним блесанима у Црној Руци.

Била би унижена отаџбина!?!.. Па ви је унижавате од 29. маја 1903. год., па до последњих дана!... И нико не јављује, што је Србија била у сваком погледу изолована као кужан болесник!!..

То вас је револтирало.... Не, вас је револтирао страх од одговорности, јер је имала да одговара и та мамелучка влада, која је као одговоран фактор трпела у својој средини неодговорне факторе.

А да би се радикално-завереничка котерија спасла одговорности, морала се је на милост и немилост бацити у руке руским саветницима.

А Русији је на Балкану увек недостајао такт.

Радикалној Влади, сем већине, све је друго недостајало за Владу, а највише патриотизма.

Ето, шта урадише са Србијом људи, ради свог личног благостања?!...

Ето, где вас је довела невино просута крв 29. маја 1903. год.?!...

Ето, те државничке мудрости Пашићеве?!...

Ето, Краља Петра Кара-Ђорђевића, што вам је донео, нову — 1813. годину.

Ето, Русије и њеног благоволења, да вас у црно завијене види?!...

Ето, шта уради Влада, којој сте поверење поклањали?

Ето, завереника, које штитисте и чувасте од суда?!

Видите ли сад бар јасно, ко су гробари српског народа?!...

* * *

То су дакле фактори, који су енергично радили на упропашћивању државе, народне имовине и народа.

Радикална Влада, Пашић, Петар Кара-Ђорђевић и Русија, а по највише Црна рука, из којих је страст за влашћу вибрирала кроз цело њихово биће, биле су непосредне убице народа српског. То су фактори који су на управу земље били, то су фактори, помоћу којих је Русија своје захтеве проводила, то су најзад фактори, који су се упрегли да црно-рукачку балавачку политику спроводе и у Србији и ван ње. То су фактори, које је црно-рукачки делиријум захватио, анимирао и покретао на рад, опасан по егзистенцију државе, опасан по српски живаљ, опасан по њене националне аспирације!

Радикална влада... то не беше влада, која је патриотски мислила, влада која је парламентарност у земљи гражила, већ влада која је подмуклим, непатриотским радом, једино водила рачуна о томе, да угоди завере-

ницима и црнорукцима, те да што потпуније задовољава својепартијске амбиције.

Рад владин, за последњих једанајест година био је само један очајан напор да се на власти одржи, газећи и најсветија права Србинова. Крађе, убиства, несигурност лична, клеветање и подмуклост, били су свакодневна појава.

Доказ, што се за последњих једанајест година разбсјништва тако много намножише, да је та цифра невероватна и премаша све досадање, кад су Јосовац и Бркић хајдуковали.

Политичка убиства у сред престонице нису ретка појава (Милан и Максим Новаковић, Ђирић и толики други).

Разоравање приватне имаовине, у сред бела дана, омиљени су репертоар тих мамелучких влада.

Невођење рачуна о свом достојанству, дозвољавање да се у њен рад уплећу „неодговорни чинници“, па да су ови у свакој прилици старији од ње, јесу доказ трулог, ненормалног стања, доказ да је тим радикално-завереничким владама једина девиза била да животаре, па ма и по цену образа части и достојанства, које је и најобичнијем човеку потребовало.

И само, под том и таквом владом могла су се дешавати она чуда по Србији, која су непосредно погађала народ српски!

Целокупна спољна политика састојала се у томе, да се што већа омраза васпостави и одржи према суседним монархијама, према Аустро-Угарској и према Бугарској, као да сви чланови владе беху тврдо уверени, да та омраза према суседима, преставља крајњи патриотизам, и да би без тога сав остали рад био шимеричан. Отуда се и објашњаваху они жучни, изазивачки испади српске журналистике према овим суседним монархијама, нарочито у последње време, после 1913. године.

Други фактор, који се је такође потпуно био упрегао у завереничка кола, а који је слепо слушао Русију, био је Пашић.

Он је тај, који је Србију предао на милост и немилост Русији. Он је онај, који је старање и своју дужност Председника владе, предао у руке руској влади. Он је тај, који је очекивао, да га са стране задухне повољан ветар, како лично за њега, тако и за његове колеге.

Он беше свесан, да је Србију, из ове вртоглавице једино може да спасе Русија, јер са пута којим је Србија гредела, не беше у стању нико да је врати.

Пашић је физички гробар српског народа, фаталан и неумешан државник.

И ма колико да је гледао да унутарне безвлашће у земљи маскира, спољном политиком, ослањајући се потпуно на Русију, није успео ни једног јединог пута, да Србију, ма и за један моменат постави на здраве ноге. Она је под тим ударцима вечито храмала, све сакатија бивала, док се најзад није изнемогло скљусила, под ударцима свирепим „неодговорних чиниоца“, које је он, не само толерирао но и потпомагао, јер је знао, да где не достаје памети, треба исполити снагу!.. И то му је била, *force directrice*

Он је дозволио, да данас у XX веку, Србија буде једина држава на свету, којом управљају „неодговорни чиниоци“.

Он је дозволио, да држава за читаве три године буде ван потпуног међународног саобраћаја.

Он је урадио да се земља, којом је он управљао, назива земља „нереда“ „безвлашћа“, „некултурна“, „дивљачка“!

Он ју је прво морално унизио, па онда физички упропастио.

Није никакво чудо, што је радикална влада са шефом оваквим на челу, водила у Србији, политику наоблака и ветар, без системе, без правца, и што су резултати такве политике, били тоталан неуспех.

Завереничко црнорукачки делиријум који је и њега обухватио, услед кога се је окретао сметено, плашљиво, као у вртоглавици, нагнао га је да почини масу глупости, које су са све тежим и тежим ударцима спуштали на главу народа српског!

Он је био чврсто везао судбину Србије за политичке руске рачуне на Балкану, и гледао само на ту страну, не обазирајући се ни лево ни десно, дозвољавајући да се вређају принципијелни елементи неприкосновености суседних монархија, да се ствара омраза и да брод Србије заплочи пуцом паром у незнаној води!...

Трећи фактор, који допринесе катастрофу Србије, беше главом њен „Краљ“. Јер, то не беше Краљ, кога је провиђење даровало српском народу, него демон, кога су мрачне и ниске душе довеле и мимо воље Божије и мимо воље Народне, да гурне српски народ у најцрњу беду, најцрњу катастрофу!...

То не беше изабраник Божији, и поред оноликог фарисејског клањања у цркви!... Не, то беше само један крвав, мрачан тип онакав као и они који су га довели, да им харамбашује!...

Он је био „строга парламентаран“ и онда, када је политичка Влада са мањинском у Скупштини владала!...

Он је био парламентаран, кад су његови Министри убијали невинне људе по затворима!...

Он је био „парламентаран“ и онда, кад су у Престоници, у сред бела дана вршена демолирања, разбојништва и крађе, кад је приватна имовина уништavana, а зато нико није одговарао!

Он је био парламентаран онда кад није наређивао да се води истрага противу убица покојног Новаковића, Ђирића и других!. Он је био „парламентаран“ и онда кад су му „одговорни Министри“ гаврили Устав!...

Он је био „парламентаран“ и онда када је дозвољавао „неодговорним чиниоцима“ да у његово име анархистички земљом управљају!...

Он је био „парламентаран“ и онда, кад су му завереници ништили прерогативе и цепали указе!...

Да, у свима тим случајевима, он је био тако строго „парламентаран“, јер је ћутао и трептао!!...

Он је „парламентарним“ очима посматрао како се у Србији „непарламентарно“ ради. Па шта хоћете више?...

Он и није имао другу дужност него само да ћути и да „гледа“... и он је само ћутао и гледао!!... (јер би му, у противном, из устију сама лаж и притворство излазило!!

Четврти фактор, то су прво завереници, потом Црна рука, који су бринули и бригу Пашићеву, а и Краљеву — ако је он у опште имао какве бриге?

Они су имали, као што смо то и видели, сву власт и силу у рукама, а то је „куд и камо боље за једну модерно уређену државу“ као што је то била Србија, куд и камо рентабилнија за Владе, који попут тих „неодговорних чиниоца“ желе да вршљају по Србији, задовољавајући своје каприсе, куд и камо лепша за Краља, који није морао ништа да ради, па ни да мисли а ако хоћете чак и да не „гледа“!...

И Влада и Пашић и Краљ у прво време гледали су зачуђено те балавачке завереничке ћефове; али за то ипак, после кратког времена, постадоше њихови највећи пријатељи и помагачи.

Дипломатски однос!.. Какве трице?!... У њиховим је рукама била власт, без ње се није могло живети а без дипломата, да!...

Пети фактор, који је недостајао Србији, а без кога она неби тако брзо пропала, то је Русија, „заштитница малених народа“, осведочени непријатељ српског народа!...

Влада, да би се одржала на власти, обмањивала је народ све до последњег момента о превеликој руској симпатији. Пашић, да би задовољио своје амбиције и у неколико оправдао поверење које је Русији дуговао!... Краљ Петар из благодарности што је постао српски Краљ и што је наишао на потпору руску за себе те је могао да комотно узјаше српски народ!... Завереници и Црна рука, увијајући се као понизни пси, витлали су репом, да ако их Русија спасе страшн. криминалне одговорности

Ето тај блок, склопљен из чисто личних рачуна, ради свога личног благаостања упронастио је српски народ.

* * *

Материјални губитци, у овоме рату, у људству и новцу, кретали су се паралелно са политиком српском. И краљ Петар и Влада и Црна рука, као да су се заверили, да овај српски народ, за релативно што краће време, са кугле земљине истребе и исцрпу!...

Никада до данас, у Историји, није било очитијег примера за то, нити су се резултати лудо вођене политике могли очитије да виде него ови данашњи, у људству и новцу.

Било је примера, да се је слабији политички успех, плаћан великим сумама новца и скупим људским жртвама; али да се политички неуспеси, тако колосално скупо плаћају, није било примера!...

Ратови 1912, 1913, 1914, 1915 и Арнаутска побуна јесу ратови, који су, као што се види континуелно и без прекида долазили. Они су, сасвим природно, хабали снагу народну и изазвали огромне губитке како у људима тако и у новцу. И ако је први рат, 1912. год. са релативно мало новца вођен, јер је спрема у приличном реду била, а држава дуговала само 800,000.000 динара, т. ј. на сваку главу од њега долазило по 375 динара а на сваку пореску по 1066 динара, ипак су следећи ратови све теже и теже падали на душу народу, јер су се, услед рапидних и колосално великих повећања у новцу, издаци морали да распоређују на много мањи број глава, који је долазио услед страшних губитака!.. Дуг је рапидно растао, губици су се колосално увећавали, те је на сваког појединца, који је остао у животу долазила већа сума, која је достигла најзад суму од 5562 динара на једну пореску главу!.. Тако да је сада државни дуг износио, кад се преведе на „звечећи језик“ сто четрдесет и четири вагона сува злата!.. или пет воза са по 28 вагона!.. а свака пореска глава дужна по један килограм чиста злата!..

То су губици у новцу!

Тај новац бачен је у мутну Марицу, јер је за њега купљен највећи неуспех на свету, који може за један народ да постоји. Србија је велика 48 000 кв. км., и сваки тај квадратни километар према томе, коштао је 67.000 динара!... Али то још није цена, по коју је плаћено ропство народа српског, то је заливено и крвљу 453.000 војника, синова српских!... и са 350.000 очева српских!... рупнисано око 100.000 домова српских!... а кад се све то узме у обзир, онда сваки квадратни километар српског земљишта коштао је скупље но да је изнова купован!... Па бар да је купљено, да га имамо, па ни по јада: али платити га тако колосално, па га немати то је страшно... ужасно!.. Сложиће се свако самном да то једино могу бити резултати луде, авантуристичке политике а никакво дело промишљених људи!

У политици се обично крију ствари, да их шира јавност незна; али овде су резултати српске политике очигледни до опипљивости.

Питање је сада, зашто је све то требало српској Влади? Зар се у њој не нађе ни један једини члан, који је могао предвидети ову катастрофу?

Требала је и морала је тако да ради, да би моментално спасла „Црну руку“ свију одговорности од 1903. год., до последњих дана. Требало је да и даље обмањује краља да је он краљ!... Жалостан краљ, он није краљевао ни када су нормалне прилике биле, кад није било овог страшног европског рата. а сада? Сада је краљ без државе, краљ без народа!... У тој влади, можда је и био који члан њен, који је о својој отаџбини патриотски мислио; али само кући, у кабинету, пред народом, то није смео да декларира, јер би му се десило да слети са министарске столице, а она им је куд и камо милија но Отаџбина била!...

Чиме и како да се правдају ти колосални губици?... Заузећем нових тереторија, тога нема, јер смо изгубили и своју сопствену, благостањем у народу?... Јер сада мора да иде у прошњу!.. Порушено је све... упропашћена на роду радна снага и стока, попаљени возови, порушено

оно што се деценијама стварало, у земљи остао само пустош, јад и чемер, запевка и запомагање!!..

Материјални губици овога рата, још су страшнији, они се не даду проценити. Изгубљено је све, што је читавог века стварано, па и оно што су наши очеви и дедови плаћали.

А културне тековине? Ко би још на њих смео да помисли. Уништен је етнографски музеј, који се више никад не може створити, ни за какав новац. Пропала је народна библиотека, народна ризница знања. Укочен је прогрес научни, читава школска генерација, пропала, помрла и испрозебала, поред тога што је престала да се учи, да се усавршава... Ко ће то све накнадити. — Школе уништене са свима училима, апсепници пуштени, кад је Србији смркло њима је свануло... Банке, већим делом пропале... Возног железничког парка не постоји више, и ако нас је он скупо и прескупо коштао. Гардероба народног позоришта уништена и растурена... Дуговања приватна пропала..., Гимназије и њихових учила, нема више... Железница нема, све је српска влада порушила... Заводи и привредне установе претворене у штале... Документи по дуговањима на хипотеке пропали... Јавне исправе такође... Кола попаљена. Србија више нема возова... Ђуди, жене и деца, стотинама хиљада њих платило главом... Материјална војна спрема, за коју смо дали и црно испод noktа, упропашћена и сатрвена... Магазина нема... Народне школе и читаонице не постоје... Новчани заводи или сасвим пропали, или се појединци користили њима... О основној настави не треба ни мислити... Плате пензионисаних чиновништва пропале, тако исто и активног... Пресуде судске анулиране... Робијаша пуштени у слободу, да још већу анархију направе... Села поништена и попаљена... Судови пропали... Трговина потпуно застала... Установе, за које су милиони дати не постоје, тако је и са војно-техничким заводом... Фабрика дувана, која нас је напредила коштала, од које су хиљадама хлебац зарађивали, не постоји више... Све је то тужно згариште, које најеклатантније манифестује мудрост Владину, која најбоље илуструје моћ мишљена и расуђивања њених управљајућих фактора!!..

Ето, шта нам доносе 29. мај 1903. г., ето шта учинише завереници, „Црна рука“, Пашић, Краљ Петар и Русија!!..

То су демони народа српског, њих треба кривити и никога више!!..

А шта тек да кажемо о заробљенима и интернираним, голих без новаца, без средстава, излажући се физичким напорима, који се издржати не могу?

То су губици српски... на брзо покушљени; али који се никад неће моћи поправити, јер се народ погинули не враћа у живот, нити се онај пустош направљен у земљи, може икада поправити. И, рад чега је све то? То је јасно као дан, да општа катастрофа није резултат из какве акутне потребе, да се, рецимо спасава Србија. Не, њој није никаква опасност грозила, и чак шта више она је имала и права и дужности да у томе општем конфликту не узме учешћа, јер тек што је била вратила војску домовима, која је огромне територије, скопчане са крајним физичким напорима, прелазила... али она је, на против, као што смо то видели, тражила овај рат, захтевала и изазвала ову општу конфлаграцију, чија је жртва постала!.. У место тога, да се експонира противно српским виталним интересима! Беше ли то мудра и патриотска Влада и политика?.. Да ли је требало предузимати агресију или чувати своју сопствену кожу, под таквим околностима! Да ли то беше моменат за остварење својих националних планова, или то беше само мегаломанијски прохтев амбициозних људи?.. Народ беше малаксао и материјално и физички. Па зар под таквим околностима треба газити у нов рат, док су ране још свеже зјапиле!.. Зар је та малаксала генерација морала да залаже и последњу своју моћ за остварење народних аспирација?.. Народ је сваког дана пропадао и као такав није био у стању, да ствара Велику Србију!.. Најзад и да је створи, на што те територије без народа, јер њега нема, он је сатрвен!?!.. Да ли државу прави моћном, народ или простране територије?...

Да видимо како стоји ствар са садањом и будућом српском популацијом.

Поред губитака у војсци, који као што смо рекли износе на	430.000	душа
Пропало је у овоме рату, народа	350.000	„
Заробљено	150.575	војника
Интернирано око	100.000	душа
Укупно	600.575	душа

Способних очева остало, према томе на 250.000, јер се остатак сигурно неће вратити.

Тих 250.000 биће сигурно десет пута већи број од оних који ће се вратити из борачких редова. У Србији остао је релативно доста велики број народа; али ту су махом старци, жене и деца!.. Дакле још се једино може рачунати на онај број који ће се вратити!..

Народ који се налази у старим границама, поред тога што се може сматрати као непродуктиван, још се налази у крајњој беди која се сваког дана све већом показује. Организам тога народа, услед немања хране и у опште материјалних средстава — јер се држава за њега није никако постарала, опадаће све више и више пропорционално са трајањем рата.

Остаје нам, дакле, на крају крајева, још једино онај континент, састојећи се од заробљеника и интернираних, и он је, као што смо то већ рекли, куд и камо већи од оног дела, кога српска Влада намерава да пам „ритерски“ доведе!!..

Не излази ли из овога, што досад рекох, да остатак српске војске на јужном фронту треба штедети и то скрупулозно штедети а не расипати га безкорисно, јер и да се баш све врати што се још у животу налази. Србија ће бити три пута ређе насељена, а ради отплате лудо направљених дугова, мораће да се нечувено упиње да га плати, односно да обрађује земљу са најмање три пута већом снагом него што је то досад радила!... А мања снага то није у стању да учини, ту је физичка немогућност, значи онда требала би да се доводи са стране, радна снага, којој би се морале дати колосално велике концесије, а које опет повлаче, сасвим природно, и еко-

номску њену зависност, или фактичко претварање Србије у туђу колонију!

Сва та несрећа, која је постигла српски народ, дошла је отуд, што српска Влада са Пашићем и Престолонаследником на челу, није дозволила да се казне злочинци сарајевског атентата, да се казни Црна рука, владин неодговорни фактор!!! јер би то изазвало легалан процес противу оних који су их подржавали.

Кад је већ било за свакога јасно да Бугарска не мисли само да демонстрира и кад је Србија била, тако рећи пред очигледном пропашћу Србија је могла да буде не само спасена ове катастрофе, него и да задоволи донекле своје националне аспирације, само да су примљени Аустро-Угарски услови да Србија на даље, у овом конфликту, опсервира према Аустрији, пријателску неутралност!!..

Бојазан да ће Аустро-Угарска преврнути старе тефтере, и наићи на имена српских „неодговорних фактора“ — Црне Руке, радикала и извршиоца фаталног сарајевског злочина, натерала је Владу преко Престолонаследника Александра да онако са патосом звецкајући сабљом одбаца те аустро-угарске услове!!..

Престолонаследник Александар и Пашић, жртвоваше независност држању, затворише очи пред патњама народним и демонстративно пружише руке црнорукцима!!..

Она одби Аустро-Угарске услове, и пристаде да народ српски буде робље!!

Зар ово није довољно да се види шта су они све са Србијом урадили? — Шта заслужује такав рад?... Мотку!!.. Да оплавак и то замашан!!..

Чиме могу да буду компензиране патње народа српског? Лешим речима, лажним радикалским обећањима!!.. Не, са тим је за увек свршено!!.. Кривци морају одговарати према проузрокованој несрећи... Они се данас на солунском фронту крваво разрачунавају, али опет на рачун тог гуравог народа српског!!.. Нека их... српски народ био би срећан да их никако не види да му дођу!!

Зар је Влада Николе Пашића претпостављала уништење народа и народне снаге, до потпуности, уништење његових културних тековина и богатства, по цену најстрашнијих жртава, оном остварењу националног задатка, при коме би народ и његова снага недирнути остали? — Зар се тако служи интересима српства??... Зар се је Пашић зато плаћао?

Нека се сврши рат, како било, он је са Александром Кара-Ђорђевићем и његовим оцем, радикалима и Црном руком био и остаје убица народни, којима српски народ дугује... знате шта?...

Ну, је ли то довољно?...

*

Људи данас у Србији, као сенке, промичу улицама. На оне, коју су до јуче ништавни били, пала је плаха златна киша, јер се нису ни овога пута ничег устручавали. Бедне чиновничке фамилије приморане су да пред њима савијају руке!... Деца бледа и испијена, једва се крећу услед немања животних средстава, немања довољно хране, док се народни паразити шетају по Паризу, Женеви, Солуну, живећи у сваком изобиљу!... Многе су мајке отишле у прошњу, само да би децу своју сачувале! Болести над овако изнуреним организмима праве пустош!... Улицама мртва тишина као да је све сахрањено! Нико се не креће њима, све је остало кући да бршећи руке и проклињући убице своје и своје деце, сачека крај своме бедном животу!... Маса женских чељадета одала се је разврату... Колико њих дочекују зору без икакве наде да ће данас имати хлеба... Умире се са тешким боловима на души!... Сахрањује се јадно и жалосно... Зацарила се лаж, интрига и клевета сваке врсте...

Наступило једно расуло!...

И у тако тешким моментима, политичким правцима и Црној руци још није доста, они се и данас, у туђој кући, отимљу, кржаве и бију за власт над народом, кога су презрели и напустили!...

Али упамтите!

Народ, кога сте пуних четрнајест година вуцарали по блату, запао је у најстрашнију беду, али ће гордо дићи главу да вас дочека, да вам он суди и пресуди!

Српски народ вас се гнуша, презире вас, јер ово крвопролиће нисте у његово име учинили. Хтели сте вашу власт да проширите; али то ће вас главе стати!...

Зар ви можете и помислити, да ће вам он опростити, да ће ову беду заборавити... О, не!... не!... Не будите до краја лакоумислени, дан вашег страшног суда сасвим је близу дошао!

Тирани!... Изроди српски!...

Е П И Л О Г

Ко је пажљиво прочитао нашу књигу „Убице српског народа“ неће се нимало зачудити ономе, што се је требало десити код српске војске на Солунском фронту, на дан 29. авг. прошле године, између села Острова и Владова.

Дакле, Црна рука устала је сада и противу Карађорђевића!... То су исти они злочинци, који су убили Михаила Обреновића на дан 19. маја 1868 год. последњег Обреновића на дан 29. маја 1903. год., убили у Сарајеву Франца Фердинанда 28. јуна 1914. год. и покушали атентат над Александром Карађорђевићем 29. авг. 1916. год.!!...

Кад је последњи табак нашег дела био у штампи, *La Serbie* српски лист, који излази у Женеви у свом броју од недеље, од 29. јула, донесе ово саопштење:

СОЛУНСКИ КОМПЛОТ

Званични орган српске владе „Српске Новине“, доносе у своме броју 75, од 25. јуна (ст. стил.) следеће саопштење о солунској афери:

29. авг. прошле године, извршен је атентат, противу Н. В. Престолонаследника. Истражујући атентатора војне су се власти задржале на Раду Малобабића, аустро-угарског поданика са сумњивом прошлошћу. Утврђене су његове тесне везе са пуковником Драгутином Димитријевићем и мајором Л. Вуловићем¹⁾. Приликом претреса, извршеног над пуковником Димитријевићем, нађен је запечаћен у платну, штатут једне тајне организације „Уједињење или смрт“, снабдевен аутентичним потписима „Централ-

1) Обоје припадају организацији „Црна рука“. Види нашу књигу „*Main Noir*“ или „*Schwarze Hand*“.

ног комитета“ те организације, која је помогла да се осветле многе ствари, које су раније тајанствене биле. У току претреса, код осталих чланова „Централног Комитета“ нађени су писани документи који показују рад ове организације.

При овом испитивању, потписници су, најпре све одрицали, кунећи се официрском чашћу¹⁾ да не припадају никаквој тајној организацији; али кад им је показан штатут, снабдевен њиховим потписима, морали су признати, правдајући се да то нису смели да учине, да неби одавали тајну организације²⁾.

Истрага је продужена, на основу писмених и нађених докумената, као и према списку чланова те организације. Утврђено је, да је извршиоц атентата Раде Малобабић, који је у последње време провео дуже као кантонијер при трећој армији, у којој је пуковник Димитријевић био придодат началнику штаба, и становао у Острову, где се је атентат и догоднио.³⁾ Пуковник је Димитријевић пажљиво и намерно крио Малобабића, шиљући га те на једно те на друго место, кад би га Врховна Команда тражила, и на сва запиткивања о његовом месту пребивања, он је одговарао да незна где се Малобабић налази. Кад му је Врховна Команда тражила изјашњење поводом нетачних информација, пуковник Димитријевић сам се је оптужио признајући да је давао лажне извештаје о Малобабићу. Своје везе са Малобабићем, пуковник Димитријевић правдао је службеним долажењем са њим у додир.

Кад је истрага довршена, на основу доказа и прибављених докумената, предати су кривци Војном Суду. Претрес је био јаван. Сваки је од оптужених, имао свога законитог браниоца, слободно — изабраног. Ни један од судија није био изузет ни од стране оптужених ни од стране браниоца. Претрес и суђење је трајало од 20. марта до 23. маја тек. год. Суду је председавао један виши официр питомац Николајевске Академије у Ру-

1) Са њом је било свршено још 29. маја 1903. год. у зору !!...

2) Прочитај још једанпут стране : 79, 83, 84, 87, 89, 90, 95, 96, 99, 101, 103, 109, 132

3) Прочитај још једанпут страну 54.

сији. Од 82. судске седнице, ни једна није била прекинута. Судије су се према оптуженим опходили сасвим коректно и давали им реч увек, кад су је тражили да допуне или поправе своје изјаве.

У току процеса, утврђено је да су оптужени основали тајну организацију „У ј е д и њ е њ е и л и с м р т“ противну државној конституцији, која забрањује сваку тајну Организацију¹⁾ У ј е д и њ е њ е и л и с м р т имало је за циљ да пропагира револуционарну идеју међу Србима; а стварна је његова циљ била да покаже свој утицај свима официрима у Србији. Штатут те организације садржи многобројне диспозиције, које показују њен терористички карактер. Најкарактеристичнији су следећи чланови :

Према Чл. 26, имена чланова имају само нумере; „једино се чланови Централног Комитета лично познају.“

Члан 27. овако се завршава :

„Чланови Организације дужни су да се безусловно повињују свима заповестима Централног Комитета.“

Члан 28. каже :

„Сваки члан је дужан да даје, прописаним путем, познатим организацији, све детаље о вршењу своје функције и ван ње“.

Члан 29 : „Интереси су организације, пречи од свију других.“

Члан 30 : „Сваки члан улазећи у организацију, мора се обвезати на губитак своје личности . . . Ако неко од чланова покуша да извуче користи од организације... биће кажњен смрћу.“

Члан 32 : „Организација може по потреби да се принудним путем снабде новцем као и осталим средствима.“

Члан 33 : „Кад је смртна казна изречена, Централни ће се Комитет старати да она безусловно буде извршена и не водећи рачуна каквим средствима.“

1) А кад српска влада помаже образовање тајне организације у Србији „Црна рука“ која по истом конституционом праву у Србији, није одобрена, онда српска влада ћути, јер јој је онда та Организација потребовала. Прочитај пажљиво стране : 101, 102, 103, 143.

Унутарње правило Удружења, односи се детаљно на терористичка средства¹⁾ ове тајне организације, као што је то назначено. Удружење је основано тако да се чланови међусобно непознају. На чело Комитета налази се председник, чије заповести морају да се дословно извршавају: па ма се тицале, ако ко треба да се убије или отрује да га небит власти пронашле. Централни се Комитет не бира — њега састављају оснивачи и он се сам попуњава.

Утврђено је, у току процеса, са аутентичним писменим документима и признањем оптужених, да је пуковник Димитријевић, са неколицином другова из Централног Комитета, спремао у 1914. год. Државни Удар у Србији.

То је било тачно у времену расправе питања о приоритету војне над цивилном влашћу у Новој Србији, кад је једним Указом обнародовано, да је цивилна власт старија од војне. Против тога је решења пуковник Димитријевић водио жучну кампању, како међу официрима тако и путем штампе. Он је то сам на претресу признао.

У овој прилици пуковник Димитријевић се је служио реченом Организацијом, члановима, у јавности познатим под именом „Црна рука“, дајући наређења да се силом сруши цивилна власт, и да је та организација узме у своје руке у ново-ослобођеним крајевима и да чланове Београдске владе силом удали са тих положаја.²⁾

Овај Државни Удар није могао успети, јер се је велика већина официра одуширала да то уради, сматрајући да би Отаџбина пропала ако се он изврши.

Тенденција Димитријевића и његових другова састојала се у томе, да се војсци да пуна власт у ново-ослобођеним крајевима, где но што би показала свој утицај на земаљску владу.

1) Друштво, које ће позитивне конституционе прописе анархистичним путем да решава... страна 101.

2) Овај Државни Удар, није успео само зато, што је београдска влада пожурила, да изда један контра-указ, онакав какав је „Црна рука“ желела, т. ј. да је војна власт старија од цивилне. Читај стр. 150—151.

Тај покушај одложен је објавом рата од стране Аустро-Угарске Србији и мобилизацијом српске војске. За време овог рата, а нарочито кад српска војска беше приморана да се повлачи, тајна агитација појавила се је и у војсци. Та је агитација базирана на тврђењу да су Престолонаследник Александар и Краљевска влада криви својом погрешно вођеном политиком, да Отаџбина пати једино од тога, што на време нису коришћени успеси српске војске.¹⁾ Положај српске војске, која, изгладнела и изнурена, мораде да прелази албанске кршеве, био је страشان и очајан,²⁾ али њен патриотизам и савест беху тако силни, да су сломили све те тешкоће...

Чланови Централног Комитета, а нарочито пуковник Димитријевић, исто тако као и његов слепи сарадник мајор Вуловић, почели су да прикупљају око себе маркиране добровољце³⁾ говорећи им о страшној ситуацији Србије,⁴⁾ зашта одговорност пада на Краљевску Владу и на Њ. В. Престолонаследника, који се је солидарисао са овом политиком.⁵⁾ Изјављивали су да је једини лек да се они уклоне са власти, и то силом, као преставници те политике, који су се слепо наслањали на Споразум. Утврђено је приликом претреса, да су они, којима је наређено да изврше овај злочин, категорички одбијали да то учине, један од њих убијен је тајно, јер се је жалио пред друговима, да га приморавају да изврши атентат.

Напоследку, Малобабић, кантонијер у војсци у којој је пуковник Драгутин Димитријевић био шеф штаба, покуша да убије Н. В. Престолонаследника 29. авг.

1) То смо непрестано говорили и говоримо. Убице српског народа јесу: Пашић, Престолонаследник, Влада и Црна рука. Они су, у последњем моменту, могли да спасу Отаџбину а они то нису урадили, према томе они су једини кривци за пропаст њену.

2) Заиста је страشان!... Страшнији у толико што је то био један авантуристички поход, политички не спремљен, те је српска војска, после тих очајних мука морала да се из Албаније повлачи. Једино благодарећи кратковидости Пашићевој!!...

3) Из редова Црне руке.

4) Заиста страшна!...

5) Читај страну 109.

прошле године, извршивши атентат, који срећом није успео.¹⁾

Утврђено је, да су чланови Централног Комитета, покушали да помогну убици, да удаље Престолонаследника Александра и Пашића и да узму власт у своје руке. Комитет који је бројао петнајест чланова имао би да укине државну конституцију и парламентарни режим у Србији и да заведе војни режим.

Војни суд осудио је на смрт: Пуковника Драгутина Димитријевића, мајора Љубомира Вуловића, пуковника Милана Гр. Миловаковића, пуковника Владимира Туцовића, потпуковника Велимира Вемића, пуковника Радоја Ђазића и Малобабића; на вечито заточење и тешке радове: ђенерала Дамјана Поповића, пуковника Чеду Поповића, чиновнике Богдана Раденковића и Мехмеда Башића.

Од ових који су били осуђени на смрт, четворицу је помиловао Краљ и свео им казну на доживотну робију, а над тројицом је казна извршена. Никакав покрет при извршењу смртне пресуде није се појавио у корист стрељаних. На против, на њих су падале клетве и осуде.

Стенографи су забележили све детаље који се на овај процес односе. На основу тих стенографских белешака у изради је једна књига за ширу јавност: она ће дати могућности сваком да дозна ток претреса, као и о самој тежини злочина, који је, за време рата потпуно јавно вођен. Бог је спасао Србију и овога пута. (Ординарналаж, он је само вас тамо спасао а од Србије овамо сви су дигли руке па и Бог!!,.) Јасно је за свакога да би Србија, дефинитивно пропала, да су ови завереници успели: да убију преставнике народне власти и политичке, који се ослањају на моћ Споразума. (Варате се јако, само би пре умрли и ништа више, вас и иначе не чекају у Србији, медени колачи!!...)

Данас им не остаје ништа друго да раде до или да се бију противу армија наших Савезника или да се предаду непријатељу. Друго им ништа не остаје да раде.

1) За још већу несрећу народа српског!...

ЛИТЕРАТУРА:

1. — **Нил. Попов**, Россія и Сербія.
 2. — **Јован Ристић**, Спољашњи Одношаји Србије. Новијег Времена.
 3. — **Владан Ђорђевић**, Моја одбрана пред судом.
 4. **Нил. Александровић — Попов**, Друга влада Милоша Обреновића.
 5. — **Међународно право**, Др. Поповилијев.
 6. — **Права**, Свакидањи лист.
 7. — **Народни Лист**, Свакидањи лист.
 8. — **Вечерње Новости**, Свакидањи лист.
 9. — **Јован Ристић**, Дипломатска Историја Србије.
 10. — **Ив. Гешовъ**, Балканскиятъ Съюзъ.
 11. — **Терори, злочини, ициденти и крађе завереника**.
-